

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Ελληνική γλώσσα και Λογοτεχνία

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Εμμανουήλ Λιμενίτη «Θρήνος της Κωνσταντινουπόλεως»:
Γλωσσική ανάλυση

Σάββας Μαντάλης

Επιβλέπων Καθηγητής
Δημήτριος Μιχελιουδάκης

Δεκέμβριος 2019

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Ελληνική γλώσσα και Λογοτεχνία

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Εμμανουήλ Λιμενίτη «Θρήνος της Κωνσταντινουπόλεως»:
Γλωσσική ανάλυση

Σάββας Μαντάλης

Επιβλέπων Καθηγητής
Δρ. Δημήτρης Μιχελιουδάκης

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Δεκέμβριος 2019

Περίληψη

Ο «Θρήνος της Κωνσταντινουπόλεως» αποτελείται από 1.045 στίχους, γράφτηκε κατά προσέγγιση το έτος 1454, ένα έτος περίπου μετά την Άλωση και αποτελεί το πρώτο μίας σειράς λογοτεχνικών έργων με το θέμα αυτό. Ο Ρόδιος ποιητής Εμμανουήλ Λιμενίτης, γιος του Γεωργίου ή Γεωργιλιά (Γεωργηλλά), ο οποίος αποδεικνύεται ότι ήταν ο δημιουργός του, θεωρείται ότι υπήρξε κατάσκοπος των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννου της Ρόδου και είχε ταξιδέψει σε διάφορα Οθωμανοκρατούμενα τότε μέρη των Βαλκανίων.

Στο ποίημά του καταγράφει πλούσιες πληροφορίες για τα μέρη που είχε επισκεφθεί, το ανθρώπινο δυναμικό τους και τους χριστιανούς κατοίκους τους, με αντικειμενικό σκοπό να παρακινήσει τους λαούς της Δύσης σε σταυροφορία κατά των Τούρκων.

Αυτό το κάνει χρησιμοποιώντας μία μικτή γλώσσα, με βάση την κοινή ελληνική της εποχής του 15^{ου} αιώνα, εμπλουτισμένη με λόγιες εκφράσεις, με στοιχεία από το ροδιακό ιδίωμα της εποχής, αλλά και με ιδιολεκτικά χαρακτηριστικά του συγγραφέα.

Ο στόχος της εργασίας αυτής συνίσταται στον συστηματικό εντοπισμό και την αξιολόγηση όλων αυτών των ιδιαίτερων γλωσσικών χαρακτηριστικών του ποιήματος.

Summary

The "Lamentation of Constantinople" is consisted of 1,045 verses, was written around the year 1454, about one year after the Fall of Constantinople, and is the first of a series of literary works on this subject.

The author is thought to be the Rhodian poet Emmanuel Limenitis, son of George or Georgillas Limenitis. He is believed to have been a spy of the Knights of St. John of Rhodes and to have traveled to various Balkan territories under the Ottoman occupation of that time.

In his poem he records valuable information about the places that he had visited, their human resources and their Christian inhabitants, with the objective of motivating the peoples of Western Europe to start a crusade against the Turks.

He uses a mixed language, based on the common Greek language of the 15th century, enriched with old fashioned expressions, with elements of the rhodian dialect of the time, but also with unique linguistic features, coined by himself.

The purpose of this work is to identify systematically and evaluate all these particular (old fashioned, idiomatic and unique) linguistic features of this poem.

Ευχαριστίες

Θερμές ευχαριστίες στον επιβλέποντα Καθηγητή Δρ. Δημήτρη Μιχελιουδάκη για τις πολύτιμες υποδείξεις και την υποκίνηση για την ολοκλήρωση αυτής της διατριβής.

Συντομογραφίες

βλ.	Βλέπε
ΘτΚ	Θρήνος της Κωνσταντινουπόλεως
ΘτΡ	Θανατικόν της Ρόδου
ΙΕΒ	Ιστορική Εξήγησις περί Βελισαρίου
ισπ.	Ισπανικά
ιταλ.	Ιταλικά
ΚΝε	Κοινή Νεοελληνική (της μεσαιωνικής περιόδου)
λατ.	Λατινικά
Μτφρ.	Μετάφραση
σλαβ.	Σλαβικά
στίχ.	Στίχος
τουρκ.	Τουρκικά
Χφ	Χειρόγραφος Κώδικας 2909 της Εθνικής Βιβλιοθήκης των Παρισίων

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	1
1.1	Οι Συνθήκες Συγγραφής του Ποιήματος	3
1.2	Χρόνος Συγγραφής.....	4
1.3	Ο Ποιητής	5
1.4	Η Γλώσσα του Ποιήματος	8
1.5	Το Κείμενο	9
1.6	Ομοιότητα με Άλλα Ποιήματα	12
1.7	Τόπος Συγγραφής	13
1.8	Σκοπός, Υπόθεση, Μεθοδολογία και Δομή της Μεταπτυχιακής Διατριβής	14
2	Η Ταυτότητα του Ποιητή	16
2.1	Τα στοιχεία του Ποιητή	16
2.2	Διαφορές και Ομοιότητες των Ποιημάτων	19
2.3	Η Αποκωδικοποίηση της Κρυπτοσφραγίδας	23
3	Λόγια Χαρακτηριστικά	27
3.1	Εκκλησιαστικά λεκτικά χαρακτηριστικά	27
3.2	Αρχαϊσμοί	35
3.2.1	Φωνολογία και Ορθογραφία	35
3.2.2	Μορφολογία	42
3.2.3	Παραγωγή	49
3.2.4	Λεξιλόγιο.....	50
4	Ιδιολεκτικά Χαρακτηριστικά	55
4.1	Παρασύνθετα.....	55
4.2	Δάνειες Λέξεις, Εθωνύμια – Τοπωνύμια	56
4.2.1	Λέξεις με Ξένη Προέλευση	56
4.2.2	Εθωνύμια-Τοπωνύμια	60
4.3	Σπάνιες Λέξεις και Εκφράσεις	62
5	Ιδιωματικά Χαρακτηριστικά	73
5.1	Φωνητικά-Φωνολογικά	73
5.1.1	Μακρά σύμφωνα	73
5.1.2	Αφομοίωση (ν)dz σε ζζ	74
5.1.3	Αποβολή μεσοφωνηεντικού -γ-	75
5.1.4	Ανομοίωση ρθ σε ρτ	76
5.1.5	Ανομοίωση απ’ σε αφ’ πριν από το τ- του άρθρου	76
5.1.6	Τροπή αρκτικού b-, g- σε π-, k-	76
5.1.7	Ένθεση -γ- σε ρηματικές καταλήξεις	77
5.1.8	Τελικό -ν σε ονοματικές καταλήξεις	77
5.1.9	Τελικό -ν σε ρηματικές καταλήξεις	78
5.1.10	Απουσία του τελικού -ς σε ονοματικές καταλήξεις.....	80
5.2	Μορφολογικά και Συντακτικά	81
5.2.1	Χρονική αύξηση.....	81
5.2.2	Επίταξη των αδυνάτων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας.....	82
5.2.3	Αβεβαιότητα στην πτώση του έμμεσου και του άμεσου αντικειμένου.....	82
5.3	Λεξιλογικά	82
6	Επίλογος	85
Παράρτημα		
A	«Ο Θρήνος τής Κωνσταντινουπόλεως» (Κείμενο)	90
A.1	Τίτλος (Με εισαγωγικές σημειώσεις σε πεζό λόγο)	90
A.2	Πρόλογος (1-31)	91
A.3	Η Εξιστόρηση της Ιστορίας του Άτυχου Αυτοκράτορα (32-51)	92
A.4	Η πολιτικοστρατιωτική ιστορία του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου ως την Άλωση και η Κατάπτωση του Βυζαντίου (52-119)	93
A.5	Η Άλωση και οι Καταστροφές οι Επιπτώσεις και οι Ευθύνες (120-246)	95

A.6	Εκκλήσεις στην Χριστιανική Ευρώπη (247-611)	100
A.7	Η Στρατηγική Σημασία της Πόλης, οι Κίνδυνοι που Διαγράφονται τώρα και Πώς Εξηγείται η Εξάπλωση των Οθωμανών (612-676)	112
A.8	Νέες Εκκλήσεις στην Χριστιανική Ευρώπη, Στάθμιση των Αδυναμιών των Οθωμανών και «Κατασκοπευτικές» πληροφορίες για την Στρατιωτική τους Οργάνωση / Διάταξη (677-820)	114
A.9	Αποστροφή στον Νεκρό Αυτοκράτορα. Η Αρχή του Θρύλου για τον «Εξαφανισμένο / Μαρμαρωμένο Βασιλιά» και συμπέρασμα για τα αίτια της πτώσης του Βυζαντίου (821-836)	119
A.10	Ο Στόχος του Ποιήματος: Νέες Προειδοποιήσεις - Εκκλήσεις στους Δυτικούς και Ιδίως στους Βενετούς, Σχέδια Αντιτουρκικής Δράσης, Αίτια και Αφορμές της Συγγραφής· Κρυπτογραφική αναφορά στο Όνομα του Ποιητή (837-1045)	120
Πηγές - Βιβλιογραφία		128
	Πηγές	128
	Βιβλιογραφία	129

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

*Η πόλη ήταν το σπαθί, η πόλη το κοντάρι,
η πόλη ήταν το κλειδί της Ρωμανίας όλης*

Οι παραπάνω στίχοι είναι αρκετά γνωστοί από το σύγχρονο νεοελληνικό τραγούδι του Σταμάτη Σπανουδάκη «Θά 'ρθεις σαν αστραπή». Αυτό που είναι άγνωστο είναι ότι οι στίχοι αυτοί έχουν ληφθεί από το ποίημα «Θρήνος της Κωνσταντινουπόλεως¹» (στο εξής ΘτΚ) που αποτελεί το αντικείμενο της παρούσης Μεταπτυχιακής Διατριβής και ειδικότερα από τους στίχ. 614-615:

- (1) Ἡ Πόλις ἦτον τὸ σπαθίν, ἡ Πόλις τὸ κοντάρι,
ἡ Πόλις ἦτον τὸ κλειδί τῆς Ῥωμανίας ὅλης.

Αυτοί οι στίχοι που έχουν εισχωρήσει στην λαϊκή παράδοση των Νεοελλήνων, καθώς ταυτόχρονα και διάφορες παραδόσεις και θρύλοι για τον κρυμμένο βασιλιά, για τα άγια που φυλάχθηκαν για να μην τα μαγαρίσουν οι Τούρκοι, συναντώνται για πρώτη φορά στο ποίημα αυτό:

- (2) Ὡ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, Δράγαζη τὸ 'πινόμιν,
εἰπέ μοι ποῦ εὐρίσκεσαι; Ἐχάθης; Ἐκρυβήθης;
Ζῆς, ἢ καὶ ἀπέθανες ἐπάνω στὸ σπαθί σου; [στίχ. 824-826]

και παρακάτω:

---

¹ Αναφέρεται συχνά και με τον τίτλο «Άλωσις της Κωνσταντινουπόλεως». Στο Χφ υπάρχουν και οι δύο τίτλοι προτασσομένου του «Άλωσις της Κωνσταντινουπόλεως». Οι εκδόσεις Ellisen και Wagner τιτλοφορούν το ποίημα «Θρήνος της Κωνσταντινουπόλεως», ο οποίος και προτιμήθηκε για την παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή.

- (3) Ἦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, τί νά 'νεν ἀπό σένα;
λέγουσι ὅτι ἀπέθανες ἐπάνω στό σπαθί σου,
ἤκουσα πάλιν νά λέγουσι καί εἶσαι κεκρυμμένος
ὑπό χειρὸς τε πανσθενοῦς δεξιᾶς τῆς τοῦ Κυρίου·
μακάρι νά 'σαι ζωντανός, σὰν εἶσαι ἀποθαμένος. [στίχ. 1013-1016]

και για την αρπαγή των αγίων πραγμάτων στους ουρανοὺς:

- (4) Λέγουσιν, ἀναλήφθησαν στὸν οὐρανὸν ἀπάνω
τὰ λείψανα τὰ Ἅγια καὶ τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη,
οἱ ἄγγελοι τὰ πήρασιν ἐμπρὸς εἰς τὸν δεσπότην. [στίχ. 138-140]

Σε αυτό το ποίημα ἀκόμη καταγράφεται ἴσως για πρώτη φορά ο θρύλος της μελλοντικῆς εκδιώξεως των Τούρκων μέχρι την μυθική τοποθεσία του Μονοδενδρίου², στα βάθη της Ασίας, ἀπὸ ἐκεῖ δηλαδή που ἤλθαν. Μία λαϊκή παράδοση διαδεδομένη και πριν την Ἄλωση, διότι ο ποιητής την αναφέρει ως δεδομένη προφητεία, η οποία μετὰ ταῦτα παγιώθηκε στη συνείδηση του υπόδουλου Ἑλληνισμοῦ:

- (5) μοῖραν νά κόψη τὸ σπαθί, μοῖραν νά διωχθοῦσιν,
νά πᾶσιν ἀπεκεῖ ποῦ ἤλθαν ἕως Μονοδενδρίου,
καθὰ καὶ τὸ μελλούμενον οὕτως μέλλει νά πάθουν. [στίχ. 865-867]

Ἀξιοσημείωτος ἐπίσης εἶναι ο στίχος με τον οποίο περιγράφει ο ποιητής την σύγχυση που επικράτησε με την Ἄλωση της Κωνσταντινουπόλεως, ο οποίος αποτελεί μία παροιμιώδη ἐκφραση στην καθομιλουμένη ὅταν θέλουμε να περιγράψουμε την ἀπόλυτη σύγχυση:

- (6) ἔχασε μάνα τὸ παιδί καὶ τὸ παιδὶν τὴν μάναν [στίχ. 197]

---

² Η μυθική αυτή τοποθεσία του Μονοδενδρίου, ἢ Κόκκινης Μηλιάς βρισκόταν στα σύνορα της Περσίας, ἐκεῖ ὅπου θα καταδίωκαν οἱ Ρωμαῖοι τους Τούρκους. Εἶναι αξιοσημείωτο ὅτι η προφητεία αυτή για την τελική επικράτηση Ρωμαίων ἐναντι των Τούρκων και για την τοποθεσία της «Κόκκινης Μηλιάς» (kizil elma) υπήρχε και στους Τούρκους. (Βακαλόπουλος 1974: 250-251)

Πιθανόν η έκφραση να προϋπήρχε σε χρήση στην καθομιλουμένη της εποχής του ποιητή, αλλά πάντως η πρώτη γραπτή αποτύπωσή της πρέπει να είναι σε αυτό το ποίημα³.

Αξιοθαύμαστες σε λεπτομέρειες είναι οι περιγραφές των τουρκοκρατούμενων Βαλκανικών περιοχών με τα δημογραφικά στοιχεία τα οποία παρέχει ο ποιητής έχοντας προσωπική αντίληψη των όσων καταγράφει, όπως θα αναφερθεί παρακάτω.

Αλλά αυτό το οποίο κέντρισε περισσότερο το ενδιαφέρον του –Ροδίου στην καταγωγή-γράφοντος κατά την ανάγνωση του ποιήματος, ήταν η ύπαρξη λέξεων και γενικώς γλωσσικών χαρακτηριστικών οι οποίες ανακαλούσαν στην μνήμη του ακούσματα από ιδιωματικές εκφράσεις που είναι ακόμη σε χρήση κυρίως στα χωριά της Ρόδου, όπως «καταχανάς» (=βρυκόλακας), «να φάσι» (=να φάνε), «πουμπαρδοχαλασμένη» (< πόμπα = βόμβα), «γονικά» (= η πατρογονική περιουσία που κληρονομούν τα παιδιά) κ.ά.⁴. Η διαπίστωση αυτή αποτέλεσε το έναυσμα για την αναλυτική έρευνα των γλωσσικών χαρακτηριστικών του ποιήματος.

1.1 Οι Συνθήκες Συγγραφής του Ποιήματος

Η πτώση της Κωνσταντινουπόλεως στα χέρια των Οθωμανών Τούρκων άσκησε τεράστια επίδραση στην ψυχολογία των Ελλήνων. Όσο στην Κωνσταντινούπολη υπήρχε Χριστιανός Αυτοκράτορας, οι Έλληνες, ακόμη και των υπόδουλων περιοχών, Λατινοκρατούμενων και Τουρκοκρατούμενων, αισθάνονταν μία υπερηφάνεια διότι αποτελούσαν μέλη μιας αληθινής Ορθόδοξης Χριστιανικής Κοινοπολιτείας. Παρά την αδυναμία του Αυτοκράτορα να τους βοηθήσει, και μόνο η ύπαρξή του στην Κωνσταντινούπολη ήταν ένα σημείο αναφοράς, και ένα σύμβολο της εξουσίας του Θεού. (Runciman 2010: 25). Η πτώση της Βασιλεύουσας και ο θάνατος του Αυτοκράτορα, ήταν για τους Έλληνες το πιο δραματικό γεγονός, ισοδύναμο με το προοίμιο του τέλους του κόσμου, την βασιλεία του Αντιχρίστου (στο ίδιο).

---

³ Ενδιαφέρον θέμα για περαιτέρω έρευνα θα αποτελούσε ενδεχομένως η *πρόσληψη* του ποιήματος από νεώτερα έργα της δημοτικής ποίησης, δηλαδή το αν και κατά πόσο αυτό συνέβη, εφ' όσον φυσικά θεωρηθεί ότι το ποίημα ή τμήματά του είχε διαδοθεί έστω και προφορικώς.

⁴ Ο Κοντοσόπουλος αναφέρει ότι είναι αξιοπερίεργο το ότι το τοπικό ιδίωμα διατηρείται ζωντανό στα χωριά της Ρόδου ακόμη και στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας (Κοντοσόπουλος 2008: 42).

Ο ποιητής του ΘτΚ περιγράφει την δική του αντίδραση στο γεγονός της Αλώσεως: Δεν μπορούσε να κοιμηθεί, σηκωνόταν την νύκτα από το κρεβάτι και έκλαιγε για το κακό της Πόλης. Τα συναισθήματα της θλίψης ξεχείλιζαν και αισθανόταν ότι έπρεπε να τα εκφράσει γράφοντας αυτό το ποίημα:

(7) Γινώσκει το ὁ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς ὁ καρδιογνώστης,
τὴν νύκταν ἐσηκόνουμου συχνῶς εἰς τὸ κρεββάτι,
ἀναθυμῶντα τὸ κακὸν τῆς πόλης ἐθρηνούμην,
ἐτρέχαν καὶ τὰ δάκρυα μου, ὡς τρέχει τὸ ποτάμι,
κι ἐμάχετό μοι ὁ λογισμὸς νὰ γράψω τὰ συμβάντα,
τὰ ποῖα ἐσυνέβησαν τὴν ἄτυχον τὴν Πόλιν,
καὶ ἐγενόμην κί ἔγραφα καὶ μετέπιπτον πάλιν·
καὶ πάλιν ἐσηκόνουμου κ' ἐγύρευα νὰ γράφω. [στίχ. 711-718]

Σε αυτό θα πρέπει να προστεθεί και η εναγώνια προσδοκία που είχαν οι κάτοικοι των λατινοκρατούμενων εδαφών του Ελλαδικού χώρου για την οργάνωση σταυροφορίας από τον πάπα με σκοπό την ανάκτηση της Κωνσταντινουπόλεως από τους χριστιανούς όσο είναι ακόμη νωρίς, πριν αναδιοργανωθεί και ισχυροποιηθεί περισσότερο ο Μωάμεθ ο Πορθητής.

1.2 Χρόνος Συγγραφής

Το ποίημα αναφέρεται στην άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, άρα γράφτηκε μετά τον Μάιο του 1453. Από τις αναφορές (για τον Τούρκο):

(8) Λοιπὸν ἂν τὸν ἀφήσετε μόνον καὶ **δύο χρόνους**
εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ περιανασάνη
ὀμνέω σας εἰς τὸν Θεὸν, ὅλους μᾶς θέλει φάγει [στίχ. 461-463]

και

(9) εἰ δὲ ἂν τὸν ἀφήκετε νὰ περιανασάνη
νὰ κάμη ὀλιγοστὸν καιρὸν ἄχρι καὶ **χρόνους δύο** [στίχ. 687-688]

γίνεται αντιληπτό ότι δεν είχαν συμπληρωθεί δύο χρόνια από την άλωση. Άρα το ποίημα γράφηκε κάποιους μήνες μετά την Άλωση της Πόλεως, περί το έτος 1454, λίγο πριν ή λίγο μετά. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει και ο Κ. Παπαρηγόπουλος λέγοντας για το ποίημα αυτό ότι «εγράφη ολίγους μήνας μετά την άλωσιν», φέρνοντας ως απόδειξη τους προαναφερθέντας στίχους καθώς και τους στίχους 749 και 782 στους οποίους αναφέρει ως έδρα του Σουλτάνου ακόμη την Αδριανούπολη, άρα είχε γραφεί πριν την εγκατάστασή του στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και το γεγονός ότι μεταξύ των ηγεμόνων της Δύσεως στους οποίους απευθύνεται είναι και ο Πιάγκος, δηλαδή ο Γιάγκος Ουνιάδης ο οποίος απεβίωσε το 1456 (Παπαρηγόπουλος 1899: 475).

Εσφαλμένα, λοιπόν, έχει κάποιες φορές θεωρηθεί ότι ο ΘτΚ γράφτηκε πολλά χρόνια μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως (Βακαλόπουλος 1974: 251).

1.3 Ο Ποιητής

Ο ποιητής είχε επισκεφθεί διάφορα μέρη της ηπειρωτικής Ελλάδας, τουρκοκρατούμενα και μη, καταγράφοντας το ανθρώπινο δυναμικό των περιοχών και τις στρατιωτικές δυνατότητες των Οθωμανών και κατά την συγγραφή του ποιήματος αυτού παρέχει πλούσιες πληροφορίες για τα διάφορα μέρη που είχε επισκεφθεί.

(10) ν' ακούσετε νὰ μάθετε τὴν δύναμιν τοῦ Τούρκου [στίχ. 748]

επισημαίνοντας ότι έχει ιδίαν αντίληψιν για τα όσα αναφέρει:

(11) Ἥξεύρετε, ἀυθέντες μου, ταῖς χῶρες ὁποῦ εἶπα,
ὅλες ταῖς εἶδα, ἐπάτησα πεζὸς καὶ καβαλλάρης. [στίχ. 984-985]

Στους στίχους 749 – 776 ο ποιητής μας παρέχει αναλυτικό κατάλογο πόλεων και περιοχών της «Δύσεως», δηλαδή των ευρωπαϊκών Οθωμανοκρατούμενων εδαφών τα οποία ο ίδιος επισκέφθηκε και καταγράφει δύναμη συνολικώς 147.000 στρατευσίμων καθώς και άλλων 70.000 από την «Ανατολή», δηλαδή την Οθωμανοκρατούμενη Μικρά Ασία⁵. Αυτό συνάδει και με την επικρατέστερη εκδοχή για το στράτευμα που είχε

---

⁵ Αδριανούπολη: Στρατιώτες 10.000, Γενίτσαροι 15.000, Χριστιανοί στρατεύσιμοι 30.000, Περιοχή Αδριανούπολης: Στρατεύσιμοι 25.000, Καλλίπολη: 3.000 ιππείς, Νικόπολη (Θράκης) – Δεμότοιχο: 12.000, Σέρρες – Βέρροια – Σκόπια: 15.000, Οχρίδα – Καστοριά – Βουλγαρία 7.000, Αυλαίς – Ραδοβίζιο – Γρεβενά

συγκεντρώσει ο Μωάμεθ κατά την πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως, δηλαδή περίπου 80.000 τακτικούς στρατιώτες, 20.000 ατάκτους (δίχως το μη μάχιμο προσωπικό), ενώ προσθέσει σε αυτούς σχεδόν άλλους τόσους στρατευσίμους, οι οποίοι υπολογίζεται ότι έμειναν στα σύνορα και για την αστυνόμευση των επαρχιών (Runciman 2010: 128–130) δηλαδή περίπου 200.000 άνδρες. Ένα σύνολο λοιπόν 217.000 στρατευσίμων, που μας παρέχει ο ποιητής, είναι αρκετά ρεαλιστικό. Από τις πληροφορίες που συνέλεξε ο ποιητής από τους φοροεισπράκτορες που συνάντησε κατά την περιοδεία του, θεωρεί ότι ο χριστιανικός πληθυσμός της «Δύσεως» είναι περίπου 700.000 οικογένειες⁶. Αυτοί όλοι θα μπορούσαν να συνταχθούν με τα χριστιανικά στρατεύματα μιας σταυροφορίας για την ανάκτηση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Χριστιανούς. Για αυτό θεωρείται με βεβαιότητα ότι ο ποιητής είχε υπηρετήσει ως κατάσκοπος στην υπηρεσία κάποιας χριστιανικής δύναμews, πολύ πιθανόν των Ιπποτών της Ρόδου και οι στίχοι 749-776 του ποιήματος έχουν χαρακτηριστεί «έκθεση κατασκοπευτικού ταξιδιού» (Henrich 2015: 41).

Ο ποιητής είναι Ρωμαίος (Έλληνας) όπως αποδεικνύεται από τις ευμενείς αναφορές του για τη Ρωμανία και δεν είναι Καθολικός όπως έχει διατυπωθεί⁷, αλλά φιλενωτικός Ορθόδοξος, διότι επαινεί την ορθόδοξη πίστη του (φιλενωτικού πάντως) Αυτοκράτορα Ιωάννου Παλαιολόγου:

(12) τῆς ὀρθοδόξου πίστεως σπαθὶν ἠκονισμένον [στίχ. 99]

εὐνῶ ἀλλοῦ προτρέπει ὅλους τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνες:

(13) νὰ πᾶσι εἰς ἐγδίκησιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως [στίχ. 587]

θεωρώντας προφανώς, ότι μετά την ενωτική Σύνοδο της Φερράρας – Φλωρεντίας, δεν υφίσταται διαφορά μεταξύ Δυτικών και Ανατολικών Χριστιανών. Στους στίχους 144 και 943 ο ποιητής επίσης αναφέρεται στους Ορθοδόξους και την Ορθοδοξία. Παράλληλα

– Στήγι: 4.000, Άρτα – Γιάννινα: 1.000, Κ. Ελλάδα: 25.000, Ανατολή (Μ. Ασία): 70.000. Σύνολο Οθωμανικού στρατού: 217.000. Χριστιανικές Οικογένειες Οθωμανοκρατούμενων ευρωπαϊκών εδαφών: 700.000.

⁶ Τα δημογραφικά στοιχεία που παρέχει ο Λιμενίτης τα θεωρεί ακριβή και τα αξιολογεί σημαντικά ο Κ. Παπαρηγόπουλος και βάσει αυτών υπολογίζει των πληθυσμό των τουρκοκρατούμενων ελληνικών περιοχών της Βαλκανικής κατά το έτος 1453 σε περίπου 3.000.000 (Παπαρηγόπουλος 1887: 619).

⁷ Ενδεικτικώς αναφέρονται οι Κ. Παπαρηγόπουλος (1899: 476) και Wagner (1870: 114) κ.ά..

το ποίημα είναι διανθισμένο με λόγιες εκφράσεις που παραπέμπουν στην Ορθόδοξη υμνογραφία και εκκλησιαστική γραμματεία (βλ. 3.1.1 της παρούσης).

Είναι φανερό, πάντως, ότι ανήκει στην φιλενωτική μερίδα των Ελλήνων της εποχής του, διότι αποδέχεται τον πάπα ως κεφαλή της Εκκλησίας και διάκειται ευμενώς προς τους Λατίνους:

(14) ἦτον στὸν ἀγιώτατον τὸν πάπαν τε τῆς Ῥώμης [στίχ. 174]

(15) ἐδὲ μανδάτον θλιβερόν ποῦ θέλει ἔπα στὸν πάπαν,
τὴν κορυφὴν τῶν Χριστιανῶν, μέσα στὸν Ἅγιον Πέτρον [στίχ. 280-281]

(16) ὦ πάπα ἀγιώτατε, τῆς πίστεως ὁ στῦλος,
φέγγος, φωστήρ τῶν Χριστιανῶν καὶ κορυφὴ τῆς Ῥώμης [στίχ. 539-540]

κ.λπ.

Το ποίημα αυτό αποτελεί μία προτροπή προς τον Πάπα και τα έθνη της Δύσεως να κάνουν σταυροφορία για την απελευθέρωση της Κωνσταντινουπόλεως. Η περιγραφή των στρατιωτικών δυνατοτήτων των Οθωμανών και του χριστιανικού πληθυσμού των περιοχών που αυτοί κατέχουν αποσκοπεί στην ενίσχυση της εκκλήσεώς του για μία τέτοια σταυροφορία. Δηλαδή, θέλει να αποδείξει ότι οι Οθωμανοί δεν είναι ανίκητοι, οι δυνάμεις τους δεν είναι τόσο μεγάλες όσο τις υπολογίζουν στην Δύση και ο στρατός τους βασίζεται κυρίως στους χριστιανικούς πληθυσμούς που έχουν υποδουλώσει, οι οποίοι όμως σε περίπτωση χριστιανικής σταυροφορίας θα συντάσσονταν (κατά την άποψη του ποιητού) με τους σταυροφόρους:

(17) ὅτι τοῦ νὰ περάσετε τὸν Ντούναβιν ἐδῶθεν,
τῆς Δύσης οἱ Χριστιανοὶ εἰς μὴν νὰ προσκυνήσουν. [στίχ. 964-965]

Γι'αυτό άλλωστε και σκοπίμως κρύβει το όνομά του, καθώς η αποκάλυψή του θα τον καθιστούσε στόχο των Τούρκων και θα κινδύνευε η ζωή του αν ποτέ έπεφτε στα χέρια τους.

(18) Τώρα σκεπάζω τ' ὄνομα καὶ κρύβω τ' ὄνομά μου,

νά μή τὸ ξεύρουν οἱ πολλοὶ τίς ὁ τοιαῦτα γράψας. [στίχ. 1018-1019]

Ιδιαίτερη σημασία έχει η έκφραση του ποιητή ότι «σκεπάζει και κρύβει» το όνομά του και όχι ότι το αποσιωπά. Αυτό θα το εξετάσουμε περισσότερο στο κεφάλαιο 2 της παρούσης.

1.4 Η Γλώσσα του Ποιήματος

Η γλώσσα του ποιήματος είναι η κοινώς καθομιλούμενη ελληνική γλώσσα του 15ου αιώνα, που ομοιάζει πολύ με την σημερινή Κοινή Νεο-Ελληνική (ΚΝε) εμπλουτισμένη με πολλά ιδιωματικά, λόγια αλλά και ιδιολεκτικά χαρακτηριστικά. Τα τελευταία αφορούν την ιδιόλεκτο, δηλαδή λεκτικούς τύπους που επινοεί ο ποιητής (συνήθως χάριν του μέτρου) που δεν συνηθίζεται να χρησιμοποιούνται από άλλους ποιητές ή συγγραφείς. Το κριτήριο για την επιλογή του κοινού ή ιδιωματικού ή ιδιολεκτικού ή λόγιου λεκτικού τύπου, συνήθως είναι η εξυπηρέτηση του μέτρου, και η ίδια έννοια φαίνεται να αποδίδεται με διάφορους τύπους.

(19) νά βοηθήσουσι [στίχ. 184] (ιδιωματικός τύπος)

(20) νά τὸν βοηθήσουν [στίχ. 187] (κοινός τύπος της νεοελληνικής)

Ας σημειωθεί ότι όταν υπάρχουν εκφράσεις που διαθέτουν το ίδιο αριθμό συλλαβών και θέση τόνου πλεονάζει ο ιδιωματικός τρόπος γραφής, όπως λ.χ. η έκφραση «πολύ κακό» η οποία στο χφ συναντάται μία φορά με τον κοινό νεοελληνικό τύπο «πολύ κακό» [στίχ. 78] μία φορά με τον ιδιωματικό τύπο «πολλήν κακό» [στίχ. 744] και πέντε φορές με τον παρόμοιο ιδιωματικό τύπο «πολλήν κακόν» [στίχ. 83, 101, 112, 279 και 997]

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της γλώσσας του ποιήματος είναι η παρουσία λίγων λατινικής προελεύσεως λέξεων και ταυτοχρόνως η σχεδόν παντελής απουσία λέξεων τουρκικής προελεύσεως⁸.

---

⁸ Για την ακρίβεια βρέθηκαν τρεις μόνον λέξεις με τουρκική ρίζα, στους στίχ. 684, 751 και 942 αναφερόμενες, η πρώτη στον αιμοβόρο χαρακτήρα των Τούρκων, η δεύτερη στους επίλεκτους στρατιώτες του Σουλτάνου προερχόμενους από την στρατολόγηση παιδιών χριστιανών: «γιανιτζάριδες» και η τρίτη στους Τούρκους φοροεισπράκτορες: «χαρατζάρους». Προφανώς ο ποιητής γνώριζε περισσότερες λέξεις τουρκικής προελεύσεως, αφού ταξίδεψε σε πολλά τουρκοκρατούμενα

1.5 Το Κείμενο

Το κείμενο του ποιήματος το οποίο ελήφθη υπ' όψιν για την παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή (και το οποίο παραθέτουμε στο Παράρτημα) προέρχεται από την έντυπη έκδοση του Wagner 1870⁹ έπειτα από αντιπαραβολή του¹⁰ με το μοναδικό σωζόμενο χειρόγραφο που το περιέχει. Πρόκειται για τον υπ' αριθμ. 2909 ελληνικό χειρόγραφο κώδικα της Εθνικής Βιβλιοθήκης των Παρισίων (στο εξής Χφ), ο οποίος είναι διαθέσιμος στο διαδίκτυο. Το Χφ περιέχει προφανείς ανορθογραφίες τις οποίες οι επιμελητές όλων των εντύπων εκδόσεων (όπως η έκδοση του Wagner 1870) προσπάθησαν να διορθώσουν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο στίχος 54:

- (21) οἱ ἐκκλησίεις ἐχαλάσασιν, οἱ καλογύροι ἐκλαίγαν (Χφ)
αἱ ἐκκλησιαὶ ἔχαλάσασιν, οἱ καλογῆροι ἐκλαίγαν (Wagner 1870)

Προφανώς η λέξη «καλογύροι» ορθώς διορθώθηκε σε «καλογῆροι». Ενίοτε όμως έγιναν διορθώσεις και σε ιδιωματικά χαρακτηριστικά, τα οποία θεωρήθηκαν, μάλλον ως ορθογραφικά σφάλματα και τροποποιήθηκαν προσαρμοζόμενα στους τύπους της ΚΝε, π.χ. στίχος 470:

- (22) διὰ τοῦτο ὄλοι Χριστιανοὶ ἄς πᾶν μὲ τὸ καμάριν. (Χφ)
διὰ τοῦτο ὄλοι Χριστιανοὶ ἄς πᾶν μὲ τὸ καμάρι. (Wagner 1870)

ή, κάποιες φορές και επί το λογιώτερον όπως προηγουμένως (παράδειγμα 22) οι λέξεις «οἱ ἐκκλησιές» του Χφ μετατράπηκαν σε «αἱ ἐκκλησιαὶ» και σε αρκετά άλλα σημεία (π.χ.

εδάφη, τις οποίες όμως δεν χρησιμοποιεί στα έργα του είτε από ιδεολογία (ως εμφορούμενος από έντονο αντιτουρκικό φρόνημα), είτε από συνήθεια, καθώς στην ιδιαίτερη πατρίδα του δεν είχαν επικρατήσει στην καθημερινή χρήση, είτε και για τους δύο λόγους. Για παράδειγμα, για την λέξη «είδηση» ή «νέο» στα τουρκοκρατούμενα εδάφη επικράτησε η λέξη «χαμπάρι» ή «χαμπέρι». Ο ποιητής όμως χρησιμοποιεί συστηματικώς την λατινικής προελεύσεως λέξη «μανδάτο».

⁹ Εκ των υστέρων περιήλθε στην αντίληψή μας και η πρώτη έκδοση του Ποιήματος από τον Γερμανό Dr. Ellisen, η οποία σε γενικές γραμμές ταυτίζεται με αυτήν του Wagner. Πιθανόν η πρώτη να απετέλεσε την πηγή της δεύτερης έκδοσης. Συνεπώς ό,τι εδώ αναφέρεται για την δεύτερη ισχύουν γενικώς και για την πρώτη.

¹⁰ Η αντιπαραβολή με το Χφ αποτέλεσε μία χρονοβόρο, αλλά πολύ σημαντική διαδικασία για την παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή καθώς τα παραδείγματα των γλωσσικών χαρακτηριστικών τα οποία θα έπρεπε να συλλέξουμε, έπρεπε να ληφθούν από το πλησιέστερο κείμενο προς το πρωτότυπο το οποίο είχε γράψει ο ποιητής. Και αυτό είναι το κείμενο του Χφ. Κατά την ανάγνωση του χειρογράφου εξαιρετικά χρήσιμοι ήταν οι πίνακες συντομογραφιών, συμπλεγμάτων και συνδυασμών, ταχυγραφικών σημείων και συμβόλων της Ελληνικής Παλαιογραφίας (Mioni 1979: 117-119).

το «όμνέω» του Χφ, ο διορθωτής της εκδόσεως Wagner 1870 το μετέτρεπε συστηματικώς σε «όμνύω» και το «έγδίκηση» σε «έκδίκηση»).

Δεν αποκλείεται η πιθανότητα ακόμη και ο κωδικογράφος του Χφ να έκανε και αυτός διορθώσεις κατά την κρίση του, όταν αντέγραφε το ποίημα στον κώδικα. Δυστυχώς, όμως δεν διαθέτουμε άλλα χειρόγραφα, για να γίνει μία αντιπαραβολή και να πλησιάσουμε περισσότερο το αυθεντικό πρωτότυπο κείμενο του ποιητή, αλλά ούτε και το αυτόγραφο χειρόγραφο του ποιητή¹¹. Υπάρχουν μάλιστα βάσιμα στοιχεία ότι ο κωδικογράφος του μοναδικού σωζόμενου χειρογράφου δεν ήταν γνώστης της ροδιακής διαλέκτου και έκανε προφανείς λανθασμένες μετατροπές σε λέξεις τις οποίες δεν κατανοούσε και τις οποίες έχει επισημάνει η νεώτερη έρευνα (Henrich 2015: 20). Αν σε αυτές προστεθούν και οι επεμβάσεις των εντύπων εκδόσεων μπορεί κανείς να κατανοήσει το μέγεθος της αποκλίσεως από το αρχικό κείμενο. Γι' αυτό το κείμενο που τελικώς ελήφθη υπ' όψη για τις ανάγκες αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής είναι κατά μεν την ορθογραφία γενικώς αυτό της εκδόσεως Wagner 1870, αλλά προτιμήθηκαν οι λεκτικοί τύποι του Χφ, δίχως τις επί το λογιώτερον μετατροπές. Έτσι ο προαναφερθείς στίχος 54 παρατίθεται στο παράρτημά μας:

(23) οἱ ἐκκλησίαις ἐχαλάσασιν, οἱ καλογῆροι ἐκλαίγαν

Το επίθετο «ὄλοι» στο Χφ γράφεται συστηματικώς «ὄλλοι», ενώ στην έκδοση Wagner 1870 διορθώθηκε σε «ὄλοι». Ομοίως και το επίθετο «πολύ» (πολύ κακό) το οποίο στο Χφ γράφεται κυρίως ως «πολλήν»¹². Στην παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή η διπλή γραφή του «λ» αφέθηκε ως είχε στο Χφ, διότι θεωρήθηκε ότι αποδίδει ιδιωματική προφορά της έντονης (δασείας) προφοράς των διπλών συμφώνων, αλλά και κάποιων μονών που προφέρονται τοπικώς ως διπλά, όπως στην προκειμένη περίπτωση¹³. Το ίδιο ισχύει και για το τελικό «ν», το οποίο αρκετές φορές στην έντυπη έκδοση παραλείφθηκε ως λάθος, εδώ αφέθηκε όπως είναι στο Χφ, για τον λόγο που προαναφέρθηκε. Το αυτό ισχύει και για την περίφραση «ἀπ' τὸν» (π.χ. στίχ. 428: «ἀπ τὸν φόβον»), η οποία στο Χφ γράφεται συστηματικώς «αὐτὸν» («αὐτὸν φόβον»),

¹¹ Μία έρευνα στα αρχεία των Ιπποτών της Μάλτας θα μπορούσε να μας διαφώτιζε περισσότερο ίσως.

¹² Η έκφραση «πολλήν κακόν» του Χφ, στις εκδόσεις Wagner και Ellisen διορθώνεται συστηματικώς σε «πολὺ κακόν», εκτός από το στίχ. 101 ο οποίος διορθώνεται και στις δύο εκδόσεις σε «πολλὰ κακόν» (Wagner 1870: 144) και (Ellisen 1857: 120).

¹³ Στην περίπτωση του επιρρήματος «πολύ» η γραφή «πολλήν» του Χφ μεταγράφηκε ως «πολλὺν» στο κείμενο του παραρτήματος ώστε να μην απέχει πολύ από την σημερινή ορθογραφία αλλά ταυτόχρονα να διατηρείται η ιδιωματική απόδοση του διπλού «λλ» και του τελικού «ν».

προτιμήθηκε να γραφεί στην παρούσα «άφ' τόν» αντί της διορθώσεως της εκδόσεως Wagner 1870 «άπο τόν» καθώς και εδώ θεωρήθηκε ότι αποτυπώνει ιδιωματική έκφραση.

Το άρθρο της ονομαστικής πτώσης του πληθυντικού θηλυκού γένους, στο Χφ είναι σχεδόν πάντοτε «οί», στην έκδοση Wagner 1870 έχει μετατραπεί σε «αί». Όμοίως και οι αντίστοιχες καταλήξεις των ονομάτων στην έντυπη έκδοση έγιναν όλες «-αις» (π.χ. «αί άμαρτίαις») ενώ στο Χφ συναντώνται συχνότερα οι καταλήξεις σε «-ες» («οί άμαρτίες») δίχως να απουσιάζουν και οι σε «-αις» («οί άμαρτίαις»). Ο, προφανώς λόγιος, επιμελητής μετέτρεψε τα άρθρα επί το λογιώτερον και στις καταλήξεις, χάριν ομοιομορφίας, τήρησε παντού την γραφή «-αις» πού συνηθιζόταν μέχρι πριν δύο αιώνες, από επηρεασμό από την δοτική πτώση του πληθυντικού των θηλυκών ονομάτων.

Η περίφραση «είς τόν/τήν/το» στο μεν Χφ γράφεται όπως σήμερα «στόν/στήν/στό» ενώ η έντυπη έκδοση Wagner 1870 διατηρεί την γραφή «'ς τόν/τήν/το». Εδώ αφέθηκε η γραφή του Χφ, ενώ στις άλλες περιφράσεις με τὸ «είς» όπως «είς αὐτόν» κ.λπ. προτιμήθηκε η γραφή της εκδόσεως Wagner 1870: «'ς αὐτόν». Ακόμη αντί της κοινής γραφής τόσο στο Χφ όσο και στην έκδοση Wagner 1870 «Οὔγκρος», προτιμήθηκε η σημερινή ορθογραφία «Οὐγγρος», η οποία δεν επιφέρει αλλαγή στο μέτρο και είναι οικειότερη σήμερα.

Προηγουμένως αναφέρθηκε ότι τηρήθηκε η ορθογραφία του Wagner 1870 **γενικώς**, διότι υπάρχουν αποκλίσεις και από αυτήν, που αφορούν, εκτός από όσα προαναφέραμε: α) την διόρθωση της βαρείας σε οξεία πριν από σημείο στίξης (άγνωστο γιατί, υπάρχει αυτή η σταθερή ανορθογραφία στην έκδοση Wagner 1870) και β) τὴν μετατροπή του μικροῦ γράμματος σε κεφαλαίο έπειτα από τελεία και ερωτηματικό.

Πρέπει να αναφερθεί, ωστόσο, ότι στο Χφ σχεδόν το μόνον σημείο στίξης που χρησιμοποιείται είναι η άνω τελεία (και περιστασιακά το κόμμα), οπότε ο επιμελητής της έντυπου εκδόσεως (Wagner 1870) συχνά μετέτρεπε την άνω τελεία σε τελεία, κόμμα ή ερωτηματικό, ανάλογα με τα συμφραζόμενα. Στην παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υιοθετήθηκαν αυτές οι μετατροπές.

Στο Επίμετρο του έργου *Ανακάλημα της Κωνσταντινούπολης* (Κεχαγιόγλου 2012) υπάρχουν συνοδευτικά έμμετρα κείμενα με θέμα την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως. Μεταξύ αυτών υπάρχουν και ικανά αποσπάσματα του υπό πραγμάτευση ποιήματος (σελ. 103-113), με διορθώσεις και σχόλια επί του κειμένου. Ο επιμελητής του Επιμέτρου χώρισε το ποίημα σε δέκα ενότητες και παραθέτει τέσσερις από αυτές (στίχοι 32-51, 120-246, 612-676, 821-836). Στην παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή ελήφθη υπ' όψιν αυτή η διαίρεση των ενοτήτων που εισηγείται ο Κεχαγιόγλου και εν γένει συνεκτιμήθηκαν οι παρατηρήσεις του επί του κειμένου, όσον αφορά τις τέσσερις ενότητες που παραθέτει, για την κατά το δυνατόν πιστότερη μεταφορά του κειμένου από το Χφ.

Τα παραδείγματα τα οποία χρησιμοποιούνται στην παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή προέρχονται από το κείμενο που παρατίθεται στο Παράρτημα και το οποίο διαμορφώθηκε με τον τρόπο που προαναφέρθηκε.

1.6 Ομοιότητα με Άλλα Ποιήματα

Στον ίδιο ποιητή αποδίδονται συνήθως άλλα δύο ποιήματα, το «Ιστορική Εξήγησις περί Βελισαρίου» (840 στίχων στο εξής ΙΕΒ) και το «Θανατικόν της Ρόδου» (644 στίχων, στο εξής ΘτΡ). Στην έκδοση Wagner 1870, δημοσιεύονται επ' ονόματι του Εμμανουήλ Γεωργιλλά και τα τρία ποιήματα και αναφέρεται στην σχετική εισαγωγή (σελ. 110), ότι και τα τρία περιέχονται στον κώδικα MS 2909 της Αυτοκρατορικής Βιβλιοθήκης των Παρισίων, όπου ο μεν ΘτΚ καταλαμβάνει τα φύλλα 41-68, και το ΘτΡ τα φύλλα 69-90 και η «Ιστορική Εξήγησις περί Βελισαρίου» τα φύλλα 91-115¹⁴. Στη σελ. 111 ο Wagner αναφέρει ότι το μόνο από τα τρία αυτά έργα που δημοσιεύονταν για πρώτη φορά ήταν το ΘτΡ. Ο ΘτΚ είχε εκδοθεί προηγουμένως από τον Dr. A. Ellisen στον τρίτο τόμο του έργου του «Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur» Leipzig 1857, όπου χάρις την εκτενή εισαγωγή, τις σημειώσεις και μία έμμετρη γερμανική μετάφραση, καταλαμβάνει 320 σελίδες, δίχως νά συμπεριληφθεί ο πρόλογος του εκδότη, ο οποίος καταλαμβάνει άλλες 32 σελίδες.

---

¹⁴ Εκ παραδρομής αναφέρεται κάπου ότι η θέση της ΙΕΒ στο Χφ είναι ανάμεσα στον ΘτΚ και το ΘτΡ.

Αν παρατηρήσει κανείς το πρώτο φύλλο του χειρογράφου (MS2909) της Εθνικής (πλέον) Βιβλιοθήκης των Παρισίων, θα διαπιστώσει ότι κάτω από τον χειρόγραφο πίνακα περιεχομένων (όπου αναφέρονται μόνον οι τίτλοι των περιεχομένων ποιημάτων και οι αντίστοιχοι αριθμοί φύλλων) υπάρχει η λατινική μετάφραση αυτού του πίνακα, όπου δίπλα στους τίτλους των ποιημάτων προστίθενται και τα ονόματα των ποιητών. Εις μὲν το ΘΤΡ αναφέρει το όνομα «Emmanuellis GeorgillæLimenitæ», εις δε τα άλλα δύο αναφέρει «Anonymi»¹⁵. Ο Wagner υπεραμύνεται της πατρότητας του Εμμ. Γεωργηλλά Λιμενίτη και για τα τρία ποιήματα και αφιερώνει αρκετό χώρο στη σχετική εισαγωγή που προτάσσει των τριών ποιημάτων, επισημαίνοντας υφολογικές ομοιότητες μεταξύ τους. Το ζήτημα αυτό ερευνάται εκτενέστερα στο κεφάλαιο 2 της ανά χειράς Διπλωματικής Διατριβής. Εδώ αρκεί η επισήμανση ότι και τα τρία βρίσκονται ομαδοποιημένα μαζί στο μοναδικό γνωστό χειρόγραφο και ότι υπάρχουν ικανές υφολογικές ομοιότητες ώστε να θεωρούνται έργα του ίδιου ποιητή, αν και υπάρχουν και διαφορετικές απόψεις.

1.7 Τόπος Συγγραφής

Το ποίημα γράφτηκε σε μη τουρκοκρατούμενο έδαφος, καθώς απουσιάζουν από το λεξιλόγιό του σχεδόν εντελώς οι τουρκικής προελεύσεως λέξεις, αλλά και εξ αιτίας του ότι βρίθει αντιτουρκικών εκφράσεων και προσβλητικών για τους μουσουλμάνους όπως:

(24) οί Τουρκοί σκύλοι άσεβεῖς [στίχ. 124]

(25) νὰ πᾶτε ὄλοι κατ' ἔχθρῶν, κατὰ τῶν Μουσουλμάνων [στίχ. 268]

(26) τὸν Μαχουμέτην σφάξετε, μηδὲν ἀναμελεῖτε
τὴν πίστιν των τὴν σκυλικὴν νὰ τὴν λακτοπατῆτε· [στίχ. 270-271]

(27) καὶ νὰ τὸν ἀκοντίσετε μὲ τὴν καρδιὰν τὸν σκύλον [στίχ. 394]

(28) Νὰ τὸν ἐξεριζώσετε τὸν σκύλον τὸν λυσιάρην, [στίχ. 471]

---

¹⁵ Η ΔπΒ αναφέρεται ως ανώνυμη διότι δεν αναφέρει με άμεσο τρόπο το όνομα του ποιητή, αλλά στον επίλογο γίνεται επίκληση του Θεού να συγχωρήσει τις πολλές αμαρτίες του «γιου του Γεωργηλλά», από το οποίο εμμέσως συμπεραίνεται ότι αυτός ήταν ο ποιητής.

- (29) καὶ τῶρα τὸ μειράκιον, τὸ συχαντὸν τὸ ἔθνος [στίχ. 489]
- (30) τὸν Τοῦρκον τὸν ἀγριόσκυλον, τ' ἀνήμερον θηρίον [στίχ. 598]
- (31) τὸν Τοῦρκον τὸν καταχανᾶν, αὐτὸν τὸν χονικιάρην [στίχ. 684]
- (32) ὁ ἀσεβὴς σκυλότουρκος, τῶν Χριστιανῶν ὁ διώκτης [στίχ. 722]
- (33) Καὶ στρέφομαι στὸν ἀσεβὴν, στὸν Τοῦρκον τὸ θηρίον,
τὸν τύραννον τῶν Χριστιανῶν καὶ σφάκτην καὶ διώκτην. [στίχ. 745]

κ.ά.

Ἄν κατοικοῦσε σε τουρκοκρατούμενη περιοχή ἡ συγγραφή ενός τέτοιου ποιήματος θα του κόστιζε ενδεχομένως τὴ ζωή. Γιὰ αὐτὸ τὸ λόγο, ἄλλωστε, ἀποκρύπτει καὶ τὸ ὄνομά του, καθὼς ἡ στοχοποίησή του θα μπορούσε νὰ γίνεῖ ἀκόμη καὶ παρά τὴν διαμονή του σε μὴ τουρκοκρατούμενο ἔδαφος.

Ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς περιοχὲς που ἀκόμη τότε (τὸ 1454) δὲν τελούσαν ὑπὸ τουρκικὴ κατοχή, πρέπει νὰ ἐξαίρεσουμε τὴν Ἀυτοκρατορία τῆς Τραπεζούντος, διότι τὸ ποίημα δὲν διαθέτει οὔτε δείγμα ποντιακῶν λεκτικῶν τύπων, ἀρα μας ἀπομένουν ἡ Πελοπόννησος (Δεσποτάτο τοῦ Μορέως, ἀκόμη τότε σχετικῶς ανεξάρτητο), ἡ Κρήτη (καὶ οἱ ἄλλες βενετοκρατούμενες περιοχὲς), ἡ Κύπρος καὶ ἡ Ρόδος (τὰ Δωδεκάνησα).

Ἡ ἀξιολόγηση τῶν ιδιωματικῶν ἐκφράσεων πιστεύουμε ὅτι θα προκρίνει τὴν επικρατέστερη ἐκδοχή γιὰ τὸν τόπο συγγραφῆς τοῦ ποιήματος.

1.8 Σκοπός, Ὑπόθεση, Μεθοδολογία καὶ Δομὴ τῆς Μεταπτυχιακῆς Διατριβῆς

Βασικὸς σκοπὸς τῆς παρούσης μεταπτυχιακῆς διατριβῆς εἶναι ἡ διακρίβωση τῆς διαλεκτικῆς ταυτότητος τοῦ ποιητῆ. Ἐρευνᾶται ἡ ὑπόθεση ἐργασίας ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ ποιήματος ἔχει ροδιακὴ καταγωγή καὶ λόγιες ἐπιρροές, μάλιστα ἀπὸ τὴν

εκκλησιαστική γλώσσα και διερευνάται κατά πόσον υπάρχουν γλωσσικά στοιχεία που να ενισχύουν ή ενδεχομένως απορρίπτουν αυτήν την υπόθεση. Η τυχόν υφολογική συγγένεια του ποιήματος με άλλα έργα της ίδιας εποχής, όπως λ.χ. το ΘΤΡ και η ΙΕΒ θα μπορούσε να μας οδηγήσει στην αποκάλυψη της ταυτότητας του ποιητή, εάν δηλαδή πρόκειται όντως για τον Ρόδιο Εμμανουήλ Γεωργηλλά Λιμενίτη.

Μεθοδολογικά, θα επιχειρηθεί η συγκέντρωση, ταξινόμηση και ανάλυση των γλωσσικών χαρακτηριστικών του κειμένου σε φωνολογικό - φωνητικό, μορφολογικό και συντακτικό επίπεδο. Διερευνώνται τα λεξιλογικά χαρακτηριστικά και αναζητείται η πιθανή λόγια, φορμουλαϊκή (από την εκκλησιαστική κυρίως γλώσσα), διαλεκτική προέλευση αυτών, ή η ταύτισή τους με την μεσαιωνική ελληνική.

Η διάρθρωση της παρούσης διατριβής είναι η εξής:

α) Στο κεφάλαιο 2 εξετάζεται το θέμα της πατρότητας του ποιήματος, δηλαδή το πρόβλημα της ταυτότητας του ποιητή: το ιστορικό της διαμάχης, τα εκατέρωθεν επιχειρήματα και η λύση του προβλήματος με την αποκωδικοποίηση της λεγόμενης κρυπτοσφραγίδας.

β) Στα τρία κεφάλαια που ακολουθούν μετά από αυτό (3, 4, και 5), παρατίθενται τα γλωσσικά χαρακτηριστικά ανά κατηγορία: Τα λόγια χαρακτηριστικά (επιρροές από την εκκλησιαστική γλώσσα και άλλοι αρχαϊσμοί), τα ιδιολεκτικά (ιδιαίτερα λεκτικά χαρακτηριστικά του ποιητή) και τα ιδιωματικά (λεξιλογικά, φωνητικά - φωνολογικά, μορφολογικά).

γ) Η μεταπτυχιακή διατριβή καταλήγει με την καταγραφή των συμπερασμάτων στον επίλογο (κεφάλαιο 6).

δ) Στο Παράρτημα της παρούσης μεταπτυχιακής διατριβής υπάρχει ολόκληρο το ποίημα στο πρωτότυπο με ερμηνευτικά σχόλια σε υποσημειώσεις, όπου αυτό θεωρήθηκε χρήσιμο.

Πριν την βιβλιογραφία τοποθετήθηκαν οι πηγές, δηλαδή το μοναδικό σωζόμενο χειρόγραφο του ποιήματος, οι δύο πρώτες έντυπες εκδόσεις του, η Αγία Γραφή και τα

εκκλησιαστικά βιβλία στα οποία γίνονται οι παραπομπές για τις εκκλησιαστικές εκφράσεις. Οι παραπομπές για τα χωρία της Αγίας Γραφής γίνονται με τον καθιερωμένο τρόπο της αναφοράς στο αντίστοιχο βιβλίο της Παλαιάς ή της Καινής Διαθήκης, κεφάλαιο και αριθμό εδαφίου. Οι όροι *διάλεκτος* και *ιδίωμα* για τις ανάγκες της παρούσας διατριβής χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι.

Κεφάλαιο 2

Η Ταυτότητα του Ποιητή

Είδαμε προηγουμένως (ενότητα 1.3) ότι ο ποιητής του «Θρήνου της Κωνσταντινουπόλεως» σκοπίμως αποκρύπτει την ταυτότητά του. Το γεγονός αυτό απετέλεσε την αιτία διχογνωμιών μεταξύ των μελετητών σχετικά με το όνομά του. Στον χειρόγραφο κώδικα 2909 της Εθνικής βιβλιοθήκης των Παρισίων αναφέρεται ως ανώνυμο, αλλά παρατίθεται μαζί δύο άλλα ποιήματα, η ΙΕΒ και το ΘΤΡ με τα οποία – σύμφωνα με κάποιους φιλολόγους - υπάρχουν αρκετές ομοιότητες, τα οποία όμως είναι επώνυμα. Συνεπώς όσοι από τους μελετητές εύρισκαν επαρκείς τις ομοιότητες, ταύτιζαν την ποιητή του «Θρήνου της Κωνσταντινουπόλεως» με αυτόν των άλλων δύο ποιημάτων. Όσοι δεν θεώρησαν τις ομοιότητες επαρκείς, απέδωσαν τον ΘτΚ σε άλλον, άγνωστο ποιητή.

Τελικώς, η ανακάλυψη της κρυπτοσφραγίδας στους τελευταίους στίχους του ΘτΚ και η αποκωδικοποίησή της από τον Günther Steffen Henrich, πρέπει να θεωρείται η λήξη των διαφωνιών περί της ταυτότητος του ποιητή, ο οποίος πρέπει να είναι ο ίδιος που έγραψε και τα άλλα δύο ποιήματα, δηλαδή ο Εμμανουήλ Γεωργηλλά Λιμενίτης.

2.1 Τα στοιχεία του Ποιητή

Στο ΘΤΡ (το οποίο αναφέρεται στην επιδημία βουβωνικής πανώλης που έπληξε την πόλη της Ρόδου το 1498-1500) αναφέρονται αρκετά στοιχεία για την ταυτότητα του ποιητή. Ειδικότερα στους στίχους 16-17 αποκαλύπτει το όνομά του:

(34) Έμμανουήλ ὁ γράψας εἶν', ἀκμὴ καὶ ὁ ποιήσας,
Γεωργηλλά(ς)¹⁶, κὶ ἀκούεται Λιμενίτης τ' ἐπίκλιν

και στους στίχους 182-183 το επαναλαμβάνει:

---

¹⁶ Στο Χφ υπάρχει το τελικό «ς», αλλά πιθανόν να προστέθηκε κατά λάθος από τον αντιγραφέα (Henrich 2015: 33).

(35) Ἐγὼ δὲ πάλιν ἄρχοντες, καλὰ κί' εἶμαι Ροδίτης
κί' ἀκούομαι εἰς τ' ὄνομα Μανόλης Λιμενίτης

Οπότε στο ποίημα αυτό ο ποιητής αποκαλύπτει το όνομα και την καταγωγή του, ενώ στους στίχους 188-198 του ίδιου έργου μας παρέχει ακόμη περισσότερες πληροφορίες για την οικογένειά του, όπως ότι από την επιδημία απεβίωσε η σύζυγός του, τα περισσότερα παιδιά του ο δίδυμος αδελφός και οι τρεις αδελφές του, αλλά επέζησαν η μητέρα του, ο Γεωργηλλάς και ο γιος του ποιητή Γιώργης καθώς και τα ανήψια του. Από αυτή την διατύπωση φαίνεται ότι ο ποιητής Μανόλης Λιμενίτης ήταν γιός κάποιου Γεωργηλλά (=μεγάλου / ψηλού Γιώργη) από τον οποίο ονόμασε και τον γιό του Γεώργιο (Henrich 2015: 33-35)¹⁷. Γεωργηλλάς, λοιπόν ήταν το πατρώνυμο του ποιητή.

Αυτή η άποψη ενισχύεται και από τα όσα αναφέρονται τους τελευταίους στίχους 636-644 (επίλογο) του ΘΤΡ όπου ο ποιητής παρακαλάει τον Θεό να παράσχει άφεση αμαρτιών «στον γιο του Γεωργηλλά», δηλαδή τον ίδιο τον ποιητή. Άλλωστε στους στίχους που προηγούνται (632-633) ο ποιητής γράφει ότι θα αναφερθεί στα δικά του αμαρτήματα:

(36) Τίς ἀμαρτίες μου θὰ πῶ, καὶ θὰ πῶ κί' ἄλλα
γιὰ τὰ πολλά, μικρὰ καὶ μεγάλα, ἀμαρτήματά μου,

Είναι σημαντική η διαπίστωση ότι οι εννέα στίχοι του επιλόγου του ΘΤΡ αποτελούν πιστή αντιγραφή από τον επίλογο της ΙΕΒ (στίχ. 832-840) και αποκαλύπτουν ότι ο ποιητής και των δύο έργων είναι ο Εμμανουήλ Λιμενίτης, γιος του Γεωργίου Λιμενίτη ή Γεωργηλλά (Henrich 2015: 31).

Όταν έγραφε το ΘΤΡ ήταν υπερήλικας όπως ο ίδιος μαρτυρεί στους στίχους 465-467 του ίδιου ποιήματος, πράγμα που ίσως ερμηνεύει και το ότι χρησιμοποίησε τον ίδιο επίλογο με αυτόν της ΙΕΒ αντί να γράψει καινούριο (Henrich 2015: 35). Αν ήταν λοιπόν εικοσαετής περίπου, όταν έγραφε την ΘΤΚ, πρέπει να υπολογίζεται 65-70 ετών όταν

---

¹⁷ Παρατσούκλια που παράγονται με το μεγεθυντικό επίθημα «-ας» και τα οποία αργότερα επικράτησαν πολλές φορές και ως επώνυμα, υπάρχουν σε όλα τα μέρη της Ελλάδας. Χαρακτηριστικά τέτοια παραδείγματα υπάρχουν και σε σημερινά ροδιακά επώνυμα, όπως λ.χ.: «Δοντάς» (αυτός που έχει μεγάλα δόντια) ή «Φτάκλας» (αυτός που έχει μεγάλα αυτιά) χαρακτηριστικά επώνυμα του νησιού της Ρόδου με αφετηριακές κοιτίδες τα χωριά Αφάντου και Κρεμαστή (Χατζηιωάννου 2014)

έγραφε το ΘτΡ διότι είχε προηγηθεί κατασκοπευτική περιοδεία του στις Τουρκοκρατούμενες Ελληνικές περιοχές των Βαλκανίων (στο ίδιο).

2.2 Διαφορές και Ομοιότητες των Ποιημάτων

Ήδη το 1829 πρώτος ο Αδαμάντιος Κοραής θεωρεί τόσο τον ΘτΚ, όσο την ΙΕΒ και το ΘτΡ έργα του Εμμανουήλ Λιμενίτη ή Γεωργηλλά, όπως αναφερόταν παλαιότερα (Κοραής 1829: β'-ς').

Αντίθετα, ο πρώτος εκδότης του ΘτΚ Dr. Ellisen διατυπώνει τις αμφιβολίες του για το αν ο ποιητής του έργου αυτού είναι ο Εμμανουήλ Λιμενίτης (Wagner 1870: 113). Η εκ μέρους του Ellisen αμφισβήτηση της πατρότητας του ΘτΚ από τον Λιμενίτη βασίζεται κυρίως σε χρονολογικά επιχειρήματα (Henrich 1994: 132).

Οι αντιρρήσεις οι οποίες κατά καιρούς διατυπώθηκαν εδράζονται, όχι μόνο στην χρονική απόσταση (45 ετών) μεταξύ της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως και της επιδημίας πανώλης η οποία έπληξε την Ρόδο¹⁸, αλλά και στην αισθητή διαφορά στην ποιότητα των ποιημάτων (Δανέζης 2001: 308).

Ο Αδαμάντιος Κοραής διαπιστώνει και αυτός διαφορές στην ποιότητα των ποιημάτων και επιτείνει την χρονική διαφορά της συγγραφής τους θεωρώντας ότι η ΙΕΒ είναι το πρωτόλειο έργο του Γεωργηλλά γιατί και υφίσταται ποιοτική διαφορά από τα άλλα δύο: «(...) το πραγματικόν και το λεκτικόν αυτού μέρος είναι πολύ των άλλων ἀηδέστερα και η στιχουργία του δεν έχει το ομοιοτέλευτον» (Κοραής 1829: ζ'). Ως πρωτόλειο θα έπρεπε να έχει γραφεί πριν από την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως άρα η χρονική απόσταση συγγραφής των ποιημάτων αυξάνεται στον μισό αιώνα. Παρ' όλα ταύτα, πάντως, ο Κοραής συντάσσεται με την γνώμη της κοινής πατρότητας και των τριών αυτών ποιημάτων (Κοραής 1829: β'-ς'). Την ίδια άποψη αποδέχονται ο M. Gidel, ο K. Σάθας και ο Γάλλος λόγιος M. Egger (Wagner 1870: 111).

Ο δεύτερος παραθέτει σύντομη βιογραφία του Εμμανουήλ Γεωργηλλά αναφέροντάς τον ως τον ποιητή και των τριών ποιημάτων, πρώτα μεν της «Διηγήσεως περί Βελισσαρίου» κατά την νεότητά του, ύστερα του ΘτΚ, αργότερα δε, «μετά παρέλευσιν

αρκετού χρόνου», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «ο Ρόδιος στιχουργός εθρήνησε την επισυμβάσαν εν έτει 1498 εις την πατρίδα του συμφοράν δια την ενσκήψασαν πανώλην» (Σάθας 1868: 101-102). Η χρονική απόσταση κατά την συγγραφή των ποιημάτων από τον ίδιο ποιητή μάλιστα παρέχεται ως επαρκής αιτιολόγηση της ποιοτικής τους διαφοράς (Henrich 2015: 43).

Ο Wagner στην εισαγωγή του και για τα τρία ποιήματα, των οποίων την έκδοση επιμελήθηκε, συμφωνεί με την άποψη του Κοραή και των άλλων λογίων που προαναφέρθηκαν, καταθέτοντας τα ακόλουθα επιχειρήματα:

α) Η ΙΕΒ θεωρεί ότι γράφτηκε πριν την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, διότι στον στ. 831 εκλαμβάνει ότι ο ποιητής αναφέρεται στους Οθωμανούς:

(37) Τὴν Πόλιν πού ’ναι κεφαλὴν θέλουσι τὴν ἐπιάσει.

Ο Wagner θεωρεί ότι το ποίημα είχε πολιτική σκοπιμότητα και απέβλεπε στην ανάδειξη ηθικών αρχών προς τους άνδρες που είχαν σημαντικό πολιτικό ρόλο κατά τα τελευταία έτη πριν την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως:

β) Ο ίδιος μελετητής διακρίνει τις ίδιες ηθικές αρχές και την ίδια πολιτική σκοπιμότητα να διέπουν και τον ΘτΚ και φέρνει για απόδειξη τα ακόλουθα παραδείγματα:

Από την ΙΕΒ (στίχ. 822-825):

(38) καὶ τὶς τὸ ἐπροξένησεν οἱ Τοῦρκοι ν’ αὐθεντέψουν
καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν φυλὴν στὴν ζευξίν των νὰ θέσουν;
Οὐδεὶς ἄλλος τὸ ἔποιεν εἰμὴ ἡ **ἀμαρτία** μόνη
ζηλία, φθόνος καὶ κακία καὶ ἀτυχία καὶ ἔρις

Από τον ΘτΚ (στίχ. 161-163):

(39) Ἐχάθησαν οἱ Χριστιανοί, Θεὲ, πῶς τὸ ἀπομένεις;
Οἱ ἰδικαῖς μας **ἀμαρτιᾶς** τὸ προξενῆσαν τοῦτο·
σύννοους, συστρέφων κατὰ νοῦν καὶ πάλιν οὕτως λέγω.

Και στους στίχ. 834-836 :

- (40) Τρία πράγματα έχάλασαν τὴν Ῥωμανίαν ὅλην·
ὁ **φθόνος**, ἡ φιλαργυρία, καὶ ἡ κενὴ ἐλπίδα.
καὶ τοῦτο ἔνι ἀληθινόν, κανεὶς μὴ τὸ ἀπιστήσῃ.

Και στις δύο περιπτώσεις διακρίνεται η σημασία που αποδίδει ο ποιητής στην κακή επιρροή του φθόνου (Wagner 1870: 112-113).

γ) Και στα τρία ποιήματα ο ποιητής καλεί την φύση να συμμετάσχει στα δεινά του ήρωα:

Η ΙΕΒ (στίχ. 475-476):

- (41) κλαῖ τον ὁ ἥλιος, κλαῖ τον καὶ ἡ σελήνη
καὶ τὰ στοιχεῖα τ' ἄψυχα συγκλαίου συλλυποῦνται

Ο ΘτΚ στους στίχους 406-429 οι οποίοι καταλήγουν:

- (42) καὶ τὰ στοιχεῖα τ' οὐρανοῦ κλαίου, θρηνοῦν τὴν Πόλιν.

Το ΘτΡ στους στίχους 90-91:

- (43) ὦ οὐρανὲ κατάστερε, ἤλιε καὶ φεγγάρι,
ὄρη, βουνὰ καὶ θάλασσα, γῆ τῆς Ῥόδου τὰ ἄρη¹⁹,
κλαύσατε, θρηνήσατε ταῖς ἄτυχες ταῖς κόραις

δ) Η περίεργη χρήση της “από” η οποία μετατρέπεται σε “αφ”, η ιδιόμορφη λέξη “θνήσις” και άλλα κοινά λεκτικά στοιχεία των τριών ποιημάτων (τα οποία θα δούμε και παρακάτω).

---

¹⁹ Το Χφ και οι εκδόσεις Wagner έχουν την γραφή “τῆς Ρόδου τὰ ὄρη” το οποίο όμως είναι πλεονασμός διότι η λέξη “ὄρη” υπάρχει και στην αρχή του στίχου. Μάλλον πρόκειται για εσφαλμένη “διόρθωση” εκ μέρους του αντιγραφέα, οποίος προφανώς αγνοούσε την σπάνια λέξη “ἄρη” για τις τάφρους (Henrich 2015: 64).

ε) Η ποιητική σύνθεση και ο τόνος του ΘτΡ έχουν σημαντική ομοιότητα με αυτά του ΘτΚ και όπως αναφέρει και ο Δρ. Ellissen το δεύτερο είναι ανώτερο από το πρώτο από ποιητικής απόψεως.

στ) Ο ΘτΚ και το ΘτΡ ανήκουν και τα δύο σε ποιητή Έλληνα που ανήκε στην Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία²⁰ και ανέμενε την βοήθεια του Πάπα υπέρ του έθνους των Ελλήνων.

ζ) Ο ποιητής έχει τους λόγους του να μην αναφέρει το όνομά του στον ΘτΚ, αλλά οι πολλές του ομοιότητες με τα άλλα δύο αποδεικνύουν ότι αυτός είναι ο ποιητής.

Γενικώς οι ομοιότητες ως προς το λεκτικό και το ύφος μεταξύ και των τριών ποιημάτων είναι τόσο πολλές, ώστε αμέσως αναγνωρίζονται ως έργα του ίδιου ποιητή από τον προσεκτικό αναγνώστη, ο Wagner θεωρεί ότι δεν χρειάζεται η εκ μέρους του αναφορά λεπτομερειών (Wagner 1870: 113-115).

Ο Günther Steffen Heinrich υιοθετεί και αυτός την θεωρία περί της κοινής πατρότητας των τριών ποιημάτων, αλλά μειώνει την χρονική απόσταση της μεταξύ τους συγγραφής, τοποθετώντας την συγγραφή της IEB μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως και πριν από αυτήν του ΘτΡ, περίπου μέχρι το 1490 (Henrich 2015: 44).

Η αναφορά του παραδείγματος 36 δεν αποτελεί πρόβλημα, παρά τα όσα αναφέρουν οι Κοραΐς και Wagner, αλλά απεναντίας συνηγορεί στο ότι η IEB γράφηκε μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς. Διότι η αναφορά αυτή πρέπει να εκλαμβάνεται ως αφορώσα, όχι τους Οθωμανούς αλλά τους Χριστιανούς. Τούτο είναι ορθότερο διότι λίγο πιο πάνω στον στ. 824 της IEB αναφέρει:

(44) Ὅσοι λογοῦνται ἔμπιστοι Χριστιανοὶ καὶ θάλλουν

---

²⁰ Κατ' ακρίβειαν δεν ήταν Λατίνος, αλλά Ενωτικός Ορθόδοξος, δηλαδή Ουνίτης, κατά την ορολογία που έχει επικρατήσει.

και προτρέπει αυτούς να σηκώσουν τον Σταυρό να κινηθούν κατά των εχθρών και να «πιάσουν» την Πόλιν, πράγμα το οποίο εύχεται να τον αξιώσει ο Θεός να δει με τα μάτια του πριν πεθάνει (στίχ. 833-834). Προφανώς ο ποιητής δεν θα παρακαλούσε να τον αξιώσει ο Θεός να δει την Πόλη να πέφτει στα χέρια του εχθρού, αλλά να δει τους Χριστιανούς να την απελευθερώνουν.

Το ότι η σειρά συγγραφής των ποιημάτων είναι ΘτΚ – ΙΕΒ – ΘτΡ επιβεβαιώνεται και από την συχνότητα χρήσεως της ομοιοκαταληξίας στα τρία ποιήματα. Στον ΘτΚ ο ποιητής την χρησιμοποιεί μόνο σποραδικά. Στην ΙΕΒ η ομοιοκαταληξία εμφανίζεται συχνότερα και στο ΘτΡ η χρήση της είναι συστηματική (Henrich 2015: 52). Αυτό φανερώνει μια εξελικτική πορεία στην τεχνική ενός και του αυτού ποιητή.

Ώστε λοιπόν η χρονική απόσταση από το πρώτο ποίημα (ΘτΚ) μέχρι το τελευταίο (ΘτΡ) είναι περίπου 45 έτη, χρονικό διάστημα που δεν είναι απαγορευτικό για την συγγραφή όλων από το ίδιο άτομο. Παρ' όλα αυτά οι περισσότεροι φιλόλογοι που είχαν ασχοληθεί με το ζήτημα αυτό ήταν σύμφωνοι με την άποψη του Ellisen, απορρίπτοντας τον Εμμανουήλ Λιμενίτη ως ποιητή του ΘτΚ (Henrich 1994: 132). Υπήρξαν, ωστόσο, και κάποιες εξαιρέσεις, όπως προαναφέραμε, που ακολούθησαν την άποψη του Κοραή. Σε αυτούς θα πρέπει να προστεθούν ο Emille Legrand και ο Γιάννης Ψυχάρης, κατά τον 19^ο αιώνα καθώς και ο Παπαχριστοδούλου και η Cobaltina Morrone, κατά τον 20^ο αιώνα (στο ίδιο: 132-133). Ο Günther Steffen Henrich συντάχθηκε και αυτός με τους υποστηρικτές της πατρότητας του ΘτΚ από τον Εμμανουήλ Γεωργηλλά Λιμενίτη. Αυτός κατέγραψε αρκετά ροδίτικα φωνητικά φαινόμενα που συναντώνται και στα τρία ποιήματα, αν και περιορίστηκε μόνον στις ιδιαιτερότητες των συμφώνων²¹ (στο ίδιο: 135), αλλά ανακάλυψε και αποκωδικοποίησε την λεγόμενη κρυπτοσφραγίδα, όπως αναφέρεται στη συνέχεια.

2.3 Η Αποκωδικοποίηση της Κρυπτοσφραγίδας

Οι ποιητές διαφόρων ποιημάτων είχαν από παλαιά την συνήθεια να υπογράφουν τα ποιήματά τους με έμμεσο τρόπο. Για αυτό και ανακαλύπτουμε συχνά την ταυτότητα του ποιητή μέσα από ακροστιχίδες, τεχνική που χρησιμοποιείται συχνά μέχρι σήμερα στην εκκλησιαστική υμνογραφία, και μάλιστα στους λεγόμενους κανόνες. Ο ποιητής

---

²¹ Συμπεριελήφθησαν στην ύλη του κεφαλαίου 5 της παρούσης μεταπτυχιακής διατριβής.

του ΘτΚ αν και στα άλλα δύο ποιήματα τα οποία έγραψε αποκαλύπτει την ταυτότητά του, στο συγκεκριμένο ποίημα την αποκρύπτει, όπως είπαμε, για τον φόβο των Οθωμανών, εναντίον των οποίων καταφέρεται με σφοδρότητα. Όμως αφήνει υπονοούμενα για την ταυτότητά του στους στίχους 1018-1025²²:

(45) Τώρα σκεπάζω τ' ὄνομα καὶ κρύβω τ' ὄνομά μου,	Οο Μμ Α
νὰ μὴ<ν> τὸ ξεύρου <u>ν</u> οἱ πολλοὶ τίς ὀ τοιαῦτα γράψας.	α Νν Οο Αλ Ιι Σς
Ἄλλ ὁμως νὰ γινώσκετε, ἐλαίαν ἔχει μ <u>α</u> ύραν,	Αλ Ιι Μ
ὁποῦ ἔγραψε τὸ ποίημα, εἰς δεξιὸν μικρὸν δακτύλιν,	μ Εε Νι Ι
καὶ εἰς τὴν χέραν τὴν ζερβὴν ἄλλην ἐλαίαν πάλιν,	ι Ττ Ηη
ἰ <u>σ</u> ό <u>σ</u> τα <u>θ</u> μα, ἰ <u>σ</u> ό <u>μ</u> ε <u>τ</u> ρα, <u>σ</u> τὴν μέσην τῆς παλάμης·	Σς Σσ
αὐτὰ τὰ δυὸ σημάδια ἔχει στὰ δυὸ του χέρια.	Οο Υ
Τ' ὄνομά μ(΄) οὐ ²³ γράφω το διὰ τίποτις ποῦ ξεύρω.	υ

Εδώ λοιπόν ο ποιητής αναφέρει ότι **σκεπάζει** και **κρύβει** το όνομά του για να μή το γνωρίζουν οι **πολλοί**. Αυτό υπονοεί ότι δεν παραλείπει εντελώς το όνομά του αλλά το αναγράφει με συννεσιασμένο τρόπο (σκεπασμένο και κρυμμένο) ώστε οι πολλοί μεν να μήν μπορούν να το δούν, αλλά κάποιιοι λίγοι παρατηρητικοί και ερευνητικοί να μπορούν να το ανακαλύψουν. Ένας τέτοιος παρατηρητικός ερευνητής, ο Γερμανός Ελληνιστής Φιλολόγος Günther Steffen Henrich, ανακάλυψε τον κεκρυμμένο τρόπο γραφής του ονόματος του ποιητή και τον ονόμασε «κρυπτοσφραγίδα».

Αρχικώς αναζήτησε αν υπάρχει ακροστιχίδα, αλλά δίχως επιτυχία. Διαπίστωσε όμως πολλές διπλές διατυπώσεις: Δύο φορές η λέξη «όνομα», τα ταυτόσημα «σκεπάζω» και «κρύβω», «**δύο** ελιές», «**ισό**σταθμα, **ισό**ζυγα», «**δύο** σημάδια», «**δύο** χέρια». Αναζήτησε λοιπόν διπλές επαναλήψεις συλλαβών δίχως αποτέλεσμα. Μετά αναζήτησε διπλές επαναλήψεις γραμμάτων (Henrich 1994: 133-134). Αυτό που διαπίστωσε σημειώνεται στην δεύτερη στήλη του παραδείγματος (45). Τα επαναλαμβανόμενα γράμματα υπογραμμίσθηκαν εντός του κειμένου και σημειώθηκαν στην πλαϊνή στήλη. Την πρώτη φορά που εμφανίζεται ένα γράμμα σημειώθηκε δίπλα με κεφαλαίο και την δεύτερη με

²² Ο Henrich παραπέμπει σε αυτούς τους στίχους με έναν αριθμό διαφορά 1019-1029 (Henrich 2015: 52). Οι εκδόσεις Ellisen και Wagner ακολουθούν την εδώ παρατιθέμενη αρίθμηση.

²³ Το Χφ και οι εκδόσεις Ellisen και Wagner έχουν τη γραφή "Τ' ὄνομά μου οὐ γράφω το...". Για την οικονομία του μέτρου ο Henrich προέκρινε την γραφή "Τ' ὄνομά μ' οὐ γράφω το...", η οποία είναι αμφίσημη.

μικρό. Αν τα διπλά γράμματα μετατραπούν σε μονά το αποτέλεσμα είναι: «Ο Μανόλις Λιμενίτης Σου» (Henrich 2015: 41-42).

Περαιτέρω παρατήρηση μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η μικρή αυτή ιστορία με τις δύο ελιές στα χέρια του ποιητή είναι πιθανόν προτροπή προς τον οξυδερκή αναγνώστη να επισημάνει τα δύο στρογγυλά όμικρον, η μία στη μέση του αριστερού χεριού είναι το όμικρον στη μεσαία συλλαβή του μικρού ονόματος του ποιητή και η άλλη στο μικρό δάκτυλο του δεξιού χεριού το όμικρον του εγκλιτικού «σου» με τα άλλα τέσσερα δάκτυλα να συμβολίζουν τις συλλαβές του επωνύμου του. Πιθανόν και ο τελευταίος στίχος «τ' ὄνομά μ' οὐ γράφω το...» να είναι ένα ευφυές λογοπαίγνιο με διπλή αναγνώση: «τό ὄνομά μου **οὐ** γράφω το...» και «τό ὄνομά **μου** γράφω το...» (Henrich 2015: 42-43).

Η τεχνική αυτή προϋποθέτει μία υποψία για το πιθανό όνομα του ποιητή και η διαδικασία αποκωδικοποίησεως αποτελείται από τα εξής τέσσερα βήματα: α) Διαπιστώνει κάποιος την πρώτη εμφάνιση του πρώτου γράμματος του εικαζομένου συγγραφέα μέσα στο κείμενο. β) Προχωράει μέχρι να εμφανιστεί το ίδιο γράμμα ξανά («γράμμα ελέγχου»). γ) Επαναλαμβάνει την ίδια διαδικασία και για τα υπόλοιπα γράμματα του εικαζομένου ονόματος. δ) Προσέχει ώστε οι αποστάσεις μεταξύ των γραμμάτων που επισημαίνονται να μην είναι μεγάλες (Henrich 1994: 134).

Διαβάζοντας τα προηγούμενα, κάποιος θα μπορούσε να υποθέσει ότι πρόκειται περί συμπτώσεως. Όμως ο Henrich ανακάλυψε ότι μέσα στους ίδιους οκτώ στίχους 1018-1025 του ΘτΚ υπάρχει ταυτόχρονα άλλη μία ανιούσα κρυπτοσφραγίδα, ξεκινώντας από τον τελευταίο στίχο και προχωρώντας προς την αρχή, η οποία μας αποδίδει το όνομα «Ο Μανόλις Σου» (Henrich 2015: 43). Ο ίδιος φιλόλογος ανακάλυψε αλλεπάλληλες κρυπτοσφραγίδες κατιούσες και ανιούσες με τα στοιχεία του Λιμενίτη τόσο στην ΙΕΒ, όσο και στο ΘτΡ, παρά το ότι σε αυτά υπάρχει άμεση αναφορά στο όνομα του ποιητή (Στο ίδιο).

Εφαρμόζοντας ο ίδιος ερευνητής την ίδια τεχνική και σε άλλα ποιήματα της αρχαίας και της μεσαιωνικής γραμματείας μέχρι την ακμή της κρητικής λογοτεχνίας του 17^{ου} αιώνα, διαπίστωσε ότι το σύστημα της κρυπτοσφραγίδας ήταν σε χρήση, πράγμα που σημαίνει

ότι ήταν μία όχι άγνωστη τότε τεχνική κεκρυμμένης υπογραφής ποιημάτων, απλώς δεν την γνώριζε το πλήθος, οι «πολλοί» (Henrich 2015: 42).

Ενδεικτικώς αναφέρεται ότι ο Henrich εφάρμοσε την τεχνική αυτή για να ταυτοποιήσει τον ποιητή της έμμετρης Παλαιάς και Νέας Διαθήκης με τον καθολικό Ιερέα του Αγίου Τίτου του Χάνδακα της Κρήτης Ανδρέα Σκλέντζα (περίπου σύγχρονο με τον Λιμενίτη). Υπήρχαν σωζόμενες κάποιες προσευχές σε κάποιο προσευχητάριο που αποδίδονταν αποδεδειγμένα στον Σκλέντζα. Ο Henrich ανακάλυψε αρχικά στο Προσευχητάριο και έπειτα στη Έμμετρη Παλαιά και Νέα Διαθήκη συνδυασμένες (ανιούσες και κατιούσες ταυτοχρόνως) κρυπτοσφραγίδες που απεκάλυπταν το όνομα του ποιητή ο οποίος πράγματι ήταν σε όλες τις περιπτώσεις ο Ανδρέα Σκλέντζας. Ειδικότερα στα δέκα ποιήματα του Προσευχηταρίου βρέθηκαν 19 συνδυασμένες κρυπτοσφραγίδες και στην έμμετρη Παλαιά και Καινή Διαθήκη 74 τέτοιες, (Henrich 2011: 151-154).

Από τα προηγούμενα αποδεικνύεται ότι η τεχνική της κρυπτοσφραγίδας είναι μία έγκυρη μέθοδος ταυτοποίησης του ποιητή για έργα μέχρι και τον 17^ο αιώνα, οπότε (σε συνδυασμό και με τα όσα υπόλοιπα ειπώθηκαν σε αυτό το κεφάλαιο) ο ποιητής του ΘτΚ πρέπει να θεωρείται ότι είναι ο Ρόδιος Εμμανουήλ Λιμενίτης γιός του Γεωργηλλά. Επιπλέον επιβεβαίωση θα μας δώσει ο τυχόν εντοπισμός ισχυρών γλωσσικών χαρακτηριστικών της ροδιακής διαλέκτου, καθώς θεωρείται δεδομένο ότι στα έργα του Λιμενίτη (παλαιότερα αναφερόμενου ως Γεωργιλλά ή Γεωργηλλά) υπάρχουν ροδιακά γλωσσικά στοιχεία (Πολίτης 2004: 10-11).

Κεφάλαιο 3

Λόγια Χαρακτηριστικά

Όπως έχει ήδη αναφερθεί η γλώσσα του ποιήματος είναι μικτή, με βάση την κοινή νεοελληνική της εποχής εμπλουτισμένη με λόγια, διαλεκτικά και ιδιολεκτικά στοιχεία. Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζονται τα λόγια στοιχεία προτάσσοντας αυτά που μπορούν να θεωρηθούν επιρροές από την εκκλησιαστική γλώσσα. Συμπεριελήφθησαν τα λόγια λεκτικά χαρακτηριστικά που δεν διατηρούνται και στην νεώτερη νεοελληνική. Διότι αρκετές λέξεις έχουν παραμείνει αμετάβλητες από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, όπως λ.χ.: ύμνοι (στίχ. 146), μελωδία (στίχ. 147), ύμνος (στίχ. 148). Αρκετές από αυτές είναι διατυπωμένες σε απλή γλώσσα, όπως λ.χ.: ψάλταις (στίχ. 241), νηστείαις (στίχ. 151), θυσίες (στίχ. 148), προσωδίαις (στίχ. 149) κ.λπ. Η κατάληξη «-αις» εναλλάσσεται στο κείμενο με την κατάληξη «-ες» και αναφέρεται σε ονομαστική και αιτιατική πτώση πληθυντικού αριθμού αρσενικών και θηλυκών ονομάτων και όχι σε δοτική πτώση, ασχέτως αν χρησιμοποιείται η ορθογραφία της δοτικής, για αυτό το λόγο, οι λέξεις με αυτό το χαρακτηριστικό θεωρούνται νεοελληνικοί τύποι ασχέτως της γραφής «-αις».

Με αυτή την έννοια, λόγια χαρακτηριστικά ανιχνεύονται στην εισαγωγή και σε περίπου 450 στίχους του ποιήματος. Εξ αυτών άλλα μπορούν να θεωρηθούν επιδράσεις από την εκκλησιαστική γλώσσα και άλλα κοινοί αρχαϊσμοί.

3.1 Εκκλησιαστικά λεκτικά χαρακτηριστικά

Σε πολλά σημεία ο ποιητής χρησιμοποιεί εκφράσεις και λέξεις που υποδηλώνουν γνώση και των εκκλησιαστικών κειμένων, των ιερών ακολουθιών και των εθίμων της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Αυτό ενισχύει την άποψη ότι ο Ποιητής ήταν «Ρωμαίος», δηλαδή Έλληνας και όχι «Λατίνος» εξελληνισμένος Δυτικοευρωπαίος. Αξιοσημείωτο είναι ότι εκκλησιαστικές εκφράσεις υπάρχουν και στα ποιήματα ΙΕΒ και ΘΤΡ. Όσον αφορά το δεύτερο, αυτές έχουν αναλυτικά επισημανθεί (Henrich 2015: 50-51) και αποτελούν ενισχυτικό στοιχείο της υφολογικής ομοιότητας των τριών ποιημάτων που συνηγορεί υπέρ της πατρότητάς τους από τον Λιμενίτη.

Ας σημειωθεί ότι τα χαρακτηριστικά που επισημαίνονται στην παρούσα ενότητα ανήκουν στην κατηγορία των λεξιλογικών στοιχείων. Είναι είτε λέξεις που έχουν ιδιαίτερη σημασία στην εκκλησιαστική ορολογία, είτε εκφράσεις που έχουν γίνει οικείες στον ποιητή από την χρήση τους κατά την θεία λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας²⁴. Ο παράγοντας της επίδρασης της Εκκλησιαστικής γλώσσας στους Έλληνες της μεταχριστιανικής περιόδου θεωρείται πολύ σημαντικός στην εξοικείωση της μεγάλης μάζας ακόμη και του αγράμματου πληθυσμού με την λόγια γλωσσική παράδοση (Browning 1991: 23).

(46) **Νὰ τό 'θελεν ὁ Ποιητής, ὁ Πλάστης τῶν ἀπάντων** [στίχ. 1]

Η έκφραση ο Ποιητής και Πλάστης των απάντων υπάρχει στην ορθόδοξη υμνογραφία στον οίκο της παραμονής της εορτής των Εισοδίων της Θεοτόκου (20 Νοεμβρίου): «**Ὁ τῶν ἀπάντων Ποιητής, ὁ Πλάστης** καὶ Δεσπότης, ἀρρήτῳ εὐσπλαχνίᾳ καμπτόμενος,(...)» (Μηναίον Νοεμβρίου 1986: 247) και εν μέρει στο πρώτο μεθέορτο στιχηρό του εσπερινού της 3^{ης} και της 6^{ης} Φεβρουαρίου: «**Ὁ Ποιητής τῶν ἀπάντων,** καὶ Λυτρωτῆς ἡμῶν, ὑπὸ Μητρὸς Παρθένου, τῷ ναῶ προσηνέχθη:(...)» (Μηναίον Φεβρουαρίου 1986: 49, 62) κ.α.

(47) **τὴν Πόλιν Ἁγίαν** τὴν εἶπε πάλιν ὑπεραγίαν [στίχ. 35]

Η έκφραση συναντάται στην Αγία Γραφή αναφερόμενη για την Ιερουσαλήμ: «(...) ἐπὶ τὴν **πόλιν** τὴν **ἀγίαν** σου (...)»(Δαν. θ' 24), «Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν, (...)» (Ματθ. δ' 5), «(...) τὴν **πόλιν τὴν ἀγίαν** (...)» (Ἀποκ. ια' 2), καὶ «(...) τὴν **πόλιν τὴν ἀγίαν** Ἱερουσαλήμ (...)» (Ἀποκ. κα' 2), κ.α.. Για τον ποιητή του ΘτΚ η Κωνσταντινούπολη ήταν η Νέα Ιερουσαλήμ και συνεπώς Αγία Πόλη.

(48) καὶ νὰ 'χες εἶσθαι στὸν Μωρεὰν **ἀυθέντης καὶ δεσπότης**· [στίχ. 35] και κύριε τῆς Μπουργούνιας, **ἀυθέντη καὶ δεσπότη**, [στίχ. 381]

---

²⁴ Ως Κληρικός ο γράφων είχε την δυνατότητα να εντοπίσει εύκολα τις επιδράσεις της εκκλησιαστικής γλώσσας στο ποίημα.

Η έκφραση αυτή συνηθίζεται ακόμη στους εκκλησιαστικούς πολυχρονισμούς Οικουμενικών Πατριαρχών και παλαιότερα Αυτοκρατόρων, αλλά ακόμη και Σουλτάνων (μετά την Άλωση): «Πολυχρόνιον ποιήσαι Κύριος ὁ Θεός (...) **Αυθέντην καὶ Δεσπότην** (...) Κύριε φύλατε αὐτόν εἰς πολλά ἔτη» (Χαντζόπουλος 2001: 38)

(49) ἡ **Ὁδηγήτρια** ἡ κυρὰ ἡ **Δέσποινα τοῦ κόσμου**; [στίχ. 137]

Ἡ Παναγία ἔχει τὴν επωνυμία τῆς Ὁδηγήτριας, μάλιστα δε αὐτὴ ἡ επωνυμία ἀντιστοιχεῖ σε μία συγκεκριμένη εἰκόνα που βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀποδιδόταν ὡς ἔργο τοῦ Ευαγγελιστοῦ Λουκά, ὅπως ἀναφέρει καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ μικροῦ παρακλητικοῦ κανόνος στὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο (τὸν ὁποῖο ὁ ποιητὴς πιθανότατα εἶχε ἀκούσει ἢ καὶ ψάλλει πολλές φορές): «Ἄλαλα τὰ χεῖλη τῶν ἀσεβῶν, τῶν μὴ προσκυνούντων τὴν εἰκόνα Σου τὴν σεπτὴν, τὴν ἱστορηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου, Λουκᾶ Ἱερωτάτου, τὴν **Ὁδηγήτριαν**» (Ὡρολόγιον το Μέγα 1983: 555).

Ἀκόμη σε πολλά σημεῖα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν ἀναφέρεται ἡ Παναγία ὡς Δέσποινα τοῦ Κόσμου. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρονται: «Μὴ καταπιστεύσης με, (...) **Δέσποινα τοῦ κόσμου**, ἐλπίς καὶ προστασία τῶν πιστῶν (...)» ἐκ τοῦ μικροῦ παρακλητικοῦ κανόνος στὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο (Ὡρολόγιον το Μέγα 1983: 551). καὶ «Παναγία **Δέσποινα, τοῦ κόσμου βοήθεια**, (...)» Θεοτοκίον ἀπὸ τὰ στιχηρὰ τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς εορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου) (Μηναῖον Οκτωβρίου 1987: 253).

(50) Ἀφῆκες, ἐξαπόλυκες, **πανύμνητε**, τὸν κόσμον; [στίχ. 145]

Ἡ λέξη «Πανύμνητε» ἀποτελεῖ οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο το ὁποῖο χρησιμοποιεῖται ὡς ὄνομα τῆς Παναγίας. Στὴν πολὺ διαδεδομένη ἀκολουθία τῶν χαιρετισμῶν τῆς Θεοτόκου συναντάται ἡ φράση: «Ἦ **Πανύμνητε** Μῆτερ, (...)» (Ὡρολόγιον το Μέγα 1983: 539).

(51) τὰ **τρίμερα** τῶν Χριστιανῶν, Θεέ μου, δὲν τὰ θέλεις, [στίχ. 153]

Τὰ τρίμερα (ἢ τριήμερα), στὴν συγκεκριμένη φράση δὲν εἶναι τὰ μνημόσυνα τῶν χριστιανῶν, ὅπως ἔχει ἐκ παραδρομῆς ἀναφερθεῖ (Κεχαγιόγλου 2012: 106), διότι τα

μνημόσυνα των κεκοιμημένων δεν γίνονται μόνο την τρίτη αλλά και την πρώτη, την έκτη την ένατη, την τεσσαρακοστή ημέρα, καθώς και έπειτα στους τρεις, έξι, εννέα μήνες καί έπειτα κάθε έτος. «Τρίμερα» είναι οι τριήμερες αυστηρές νηστείες κατά τις οποίες οι χριστιανοί δεν έτρωγαν απολύτως τίποτε και δεν έπιναν ούτε νερό επί τρεις ημέρες, κατά μίμηση της νηστείας των Νινευϊτών, που αναφέρεται στην Προφητεία του Προφήτη Ιωνά (Ίωνάς γ΄) που διαβάζεται κάθε Μεγάλο Σάββατο πρωΐ (Τριώδιον 1989: 488-490). Μία συνήθεια των χριστιανών που (αν και όχι τόσο γνωστή στους πολλούς) επιβιώνει μέχρι σήμερα κυρίως κατά τις τρεις πρώτες ημέρες της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, ιδιαίτερα στα Μοναστήρια. Άλλωστε στους αμέσως προηγούμενους στίχους ο ποιητής αναφερόταν στις νηστείες των χριστιανών της Κωνσταντινουπόλεως «Ρωμαίων και Λατίνων». Τα τρίμερα αποτελούν μία εξειδικευμένη αυστηρή και σημαντική μορφή νηστείας, στην Ορθόδοξη λατρεία.

(52) άπέσω στην Άγιαν Σοφίαν, στα **Άγια τῶν Αγίων**; [στίχ. 155]

Τα «Άγια των Αγίων» είναι όρος της μετάφρασης των Εβδομήκοντα του κειμένου της Παλαιάς Διαθήκης, αναφερόμενος στον ιερότερο χώρο της Σκηνης του Μαρτυρίου αρχικώς και του Ναού του Σολομώντος αργότερα, που υιοθετήθηκε και από τους συγγραφείς της Καινής Διαθήκης. Ο Απόστολος Παύλος τον περιγράφει ως εξής: «Είχε μὲν οὖν καὶ ἡ πρώτη σκηνὴ δικαιώματα λατρείας τό τε Ἅγιον κοσμικόν· σκηνὴ γὰρ κατασκευάσθη ἡ πρώτη, ἐν ἧ ἦ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἧτις λέγεται **Άγια**. Μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα σκηνὴ ἡ λεγομένη **Άγια Αγίων**, χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περικεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ἧ στάμνος χρυσοῦν ἔχουσα τὸ μάννα καὶ ἡ ράβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης, ὑπεράνω δὲ αὐτῆς Χερουβὶμ δόξης κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον· περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κατὰ μέρος» (Εβρ. θ΄1-5). Κατά τα πρότυπα του ιουδαικού ναού σχηματίσθηκαν τα μέρη του χριστιανικού ναού, με τα «Άγια των Αγίων» να αναφέρονται πλέον στο κοινώς καλούμενο «ιερό» ή «άγιο βήμα» των χριστιανικών ναών.

(53) ἴμέρα καὶ νύκτα με σπουδὴν **στα ἔθνη** διὰ νὰ πάτε·[στίχ. 272]

νὰ ὁμονοιάζουν ἔμπιστα, νὰ πᾶν κατὰ **τὰ ἔθνη**, [στίχ. 356]

Η λέξη «έθνη» εδώ έχει την εξειδικευμένη σημασία των «ετεροθρήσκων», κατά την ορολογία της Παλαιάς Διαθήκης «ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν **ἔθνῶν** δαιμόνια, ὁ δὲ Κύριος τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησεν» (Ψαλμ. 4ε', 5). Με την έννοια αυτή χρησιμοποιείται και στην υμνογραφία της εκκλησίας όπως στο ιδιαίτερα διαδεδομένο απολυτίκιον του Αγίου Δημητρίου: «Μέγαν εὔρατο ἐν τοῖς κινδύνοις, σὲ ὑπέρμαχον ἢ οἰκουμένη, Ἄθλοφόρε **τὰ ἔθνη** τροπούμενον...» (Μηναῖον Οκτωβρίου 1987: 256)

- (54) ἀμμὴ ὁ **Παντοδύναμος Θεὸς ὁ Παντεπόπτης** [στίχ. 326]
νὰ πᾶτε μὲ βοήθειαν **Θεοῦ Παντοδυναμοῦ**, [στίχ. 342]
Θεὸν τὸν Παντοδύναμον τοῦ νὰ σᾶς εἰρηνεύσῃ, [στίχ. 363]
Θεὸς ὁ Παντοδύναμος θέλλει σᾶς δώσει χάριν, [στίχ. 472]
Θεὸς ὁ Παντοδύναμος, ὁ Κύριος τῆς Δόξης, [στίχ. 1042]

Η έκφραση «Παντοδύναμος Θεός» επαναλαμβάνεται στην υμνογραφία της Εκκλησίας και μπορεί να βρεθεί στον οἶκο του Ὁρθρου της Κυριακῆς του πλ. β' ἤχου, στο μαρτυρικό στιχηρό του Εσπερινού της Παρασκευῆς του βαρέος ἤχου και στο πρώτο προσόμοιο στιχηρό του εσπερινού της Δευτέρας της ς' εβδομάδας μετὰ το Πάσχα, κ.ά. (Πεντηκοστάριον 1988: 155)

- (55) εἰς δόξαν τοῦ **παντάνακτος Θεοῦ** τοῦ Παντεργάτου. [στίχ. 537]

Στο δοξαστικό των αἰνῶν του Ὁρθρου της Εορτῆς των Εισοδίων της Θεοτόκου (21 Νοεμβρίου) ψάλλεται: «Σήμερον τῷ ναῶ προσάγεται ἡ πανάμωμος Παρθένος, εἰς κατοικητήριον τοῦ **παντάνακτος Θεοῦ**» (Μηναῖον Νοεμβρίου 1986: 276).

- (56) Θεὸς ὁ Παντοδύναμος, ὁ **Κύριος τῆς Δόξης**, [στίχ. 1042]

Στο δοξαστικό του Εσπερινού της Τρίτης της δ' εβδομάδας των νηστειῶν ψάλλεται: «Σήμερον ὁ Δεσπότης τῆς Κτίσεως, καὶ **Κύριος τῆς δόξης**, τῷ Σταυρῷ προσπήγνυται...» (Τριώδιον 1989: 247).

- (57) καὶ πλέον νὰ μὴ γράψετε διὰ τὴν **ἁμαρτίαν**. [στίχ. 844]

Η λέξη «αμαρτία» σημαίνει αστοχία στα αρχαία ελληνικά. Η παλαιά διαθήκη και στη συνέχεια η χριστιανική εκκλησία χρησιμοποίησε την λέξη αυτή για τις παραβάσεις του θείου νόμου. Με αυτήν την έννοια χρησιμοποιείται εδώ.

(58) και νὰ δοξάζεται **Χριστός, ὁ βασιλεύς τῆς δόξης**, [στίχ. 862]

Στο αναστάσιμο στιχηρό του Εσπερινού του πλ. α' ήχου ψάλλεται: «Ὁ τὴν Ἀνάστασιν διδούς (...) εἰσελήλυθε γὰρ ὁ **Βασιλεύς τῆς δόξης Χριστός**,...» (Παρακλητική 1987: 237).

(59) **τὸ Πνεῦμα τὸ Πανάγιον** καὶ νὰ σᾶς ἐφωτίσῃ [στίχ. 473]
τὸ Πνεῦμα τὸ πανάγιον ἐμπρὸς στὰ φωτικά σας, [στίχ. 697]

«**Τὸ Πανάγιον Πνεῦμα** τὸ προῖον ἐκ τοῦ Πατρὸς...» ψάλλεται στο εξαποστειλάριο της Κυριακής της Πεντηκοστής (Πεντηκοστάριον 1988: 224-225). Αλλά και άλλες παρόμοιες εκφράσεις είναι ιδιαίτερα γνωστές στους ορθοδόξους χριστιανούς από την υμνολογία της εορτής της Πεντηκοστής.

(60) καὶ τὸν **σταυρόν** μᾶς ἔδωκεν **ὄπλον** καὶ μέγαν ἄρμα, [στίχ. 501]

Ο Σταυρός ονομάζεται όπλο των χριστιανών στην υμνολογία: «Κύριε, **ὄπλον** κατὰ τοῦ διαβόλου, **τὸν Σταυρόν σου** ἡμῖν δέδωκας» (στιχηρό αναστάσιμο του πλ. δ' ήχου Ὁρθρου Κυριακής) (Παρακλητική 1987: 416).

(61) **τὴν ἄφεσιν ἀμαρτιῶν**, ἔπειτα καὶ τὴν νίκην. [στίχ. 799]
καὶ ἄφεσιν ἀμαρτιῶν, συγχώριον ἀφ' τὸν Κύριον. [στίχ. 888]

Η έκφραση «ἄφεσις ἀμαρτιῶν» είναι γνωστή σε όλους του Ορθοδόξους πιστούς από το 10^ο άρθρο του συμβόλου της Πίστεως: «Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς **ἄφεσιν ἀμαρτιῶν**» (Ὁρολόγιον το Μέγα 1983: 15) και από την εκφώνηση των ιερέων όταν μεταδίδουν την Θεία Κοινωνία: «Μεταλαμβάνει ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ ... εἰς **ἄφεσιν ἀμαρτιῶν** καὶ ζωὴν αἰώνιον.» (Ευχολόγιον το Μέγα 1992: 71)

(62) καὶ οὐ μὴν ἴδω θάνατον ἕως οὗ ἴδω τὴν Πόλιν [στίχ. 816]

Στο Ευαγγέλιο της Υπαπαντής του Κυρίου αναφέρεται για τον δίκαιο Συμεών τον Θεοδόχο ότι: «ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου **μὴ ἰδεῖν θάνατον πρὶν ἢ ἴδῃ τὸν Χριστὸν Κυρίου**» (Λουκ. β', 26). Αν και το «ν» στη λέξη «μὴν» στο παράδειγμα του ποιήματος είναι ιδιωματικό και όχι λόγιο χαρακτηριστικό, η όλη φράση όπως είναι διατυπωμένη παραπέμπει στην προαναφερθείσα έκφραση του Ευαγγελίου

(63) βλέπω ὁ Θεὸς σᾶς βοηθᾷ μὲ **τὴν δεξιὰ του χειρα**, [στίχ. 911]
ὑπὸ χειρὸς τε πανσθενοῦς **δεξιᾶς τῆς τοῦ Κυρίου**. [στίχ. 1016]

Πρόκειται περί αγιογραφικής εκφράσεως η οποία υπάρχει στην ωδή του Μωϋσέως: «Ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, **ἢ δεξιὰ σου χεῖρ, Κύριε**, δεδόξασται ἐν ἰσχύει» Ἐξοδ. ιε' 6. Η ωδή αυτή βρίσκεται εντεταγμένη στην καθημερινή ακολουθία του Ὁρθρου (Ὡρολόγιον το Μέγα 1983: 64). Η έκφραση συναντάται συχνά και σε άλλα σημεία των ιερών ακολουθιών όπως: «**Σοῦ** ἢ τροπαιοῦχος **δεξιὰ**, θεοπρεπῶς ἐν ἰσχύϊ δεδόξασται...» (Εἰρμός της α' Ὠδῆς του α' ἤχου Ὁρθρου Κυριακῆς) (Παρακλητική 1987: 9) «Διέσωσέ με ἢ **δεξιὰ σου Κύριε**» (εκ της ς' Ὠδῆς του πλ. α' ἤχου Ὁρθρου Κυριακῆς) (Παρακλητική 1987: 244), «**Δεξιὰ σου χεῖρ** κάμέ, **Χριστὲ** ἵπταμένη, σκαιωρίας πάσης περιφυλαξάτω» (β' αντίφωνο του πλ. α' ἤχου Ὁρθρου Κυριακῆς) (Παρακλητική 1987: 241) κ.α..

(64) στὸ νὰ νικοῦμεν τοὺς **ἐχθροὺς ὀρατοὺς κι' ἀοράτους**. [στίχ. 502]

Η έκφραση «ὀρατῶν τε πάντων και ἀοράτων» είναι αναμφίβολα γνωστή από το πρώτο άρθρο του Συμβόλου της πίστεως. Ειδικότερα η έκφραση αυτή αναφερόμενη στους ορατούς και ἀοράτους εχθρούς υπάρχει σε πολλά σημεία της ορθόδοξης υμνογραφίας, όπως στο β' στιχηρό του Εσπερινού του α' ἤχου της Τρίτης (Δευτέρα εσπέρας): «Βεβουθισμένος ὑπάρχων ἐξ ἀπογνώσεως, ... , **ἀπὸ ἐχθρῶν ἀοράτων, καὶ ὀρατῶν**, ἐπιθέσεώς με λύτρωσαι» (Παρακλητική 1987: 24), στο ιδιόμελο της Λιτῆς του Εσπερινού της εορτῆς των Ἁγίων Πάντων: «Δεῦτε ἅπαντες, ... τοῦ λυτρωθῆναι **ἐξ ἐχθρῶν ἀοράτων καὶ ὀρατῶν**, ...» (Πεντηκοστάριον 1988: 247), κ.λπ..

(66) οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι καὶ μετὰ τῶν **προφήτων**. [στίχ. 328]

Στην ακολουθία του μικρού παρακλητικού κανόνος προς την Υπεραγία Θεοτόκο υπάρχει η έκφραση «Ψάλλομεν προθύμως... Μετὰ τοῦ Προδρόμου καὶ πάντων τῶν τῶν Ἁγίων...» και «Πᾶσαι τῶν Ἀγγέλων αἱ στρατιαί, Πρόδρομε Κυρίου, Ἀποστόλων ἡ δωδεκάς, οἱ Ἅγιοι Πάντες μετὰ τῆς Θεοτόκου, ...» (Ωρολόγιον το Μέγα 1983: 555). Η επίκληση ομάδων από αγίους, η μία μετά την άλλη να έλθουν να ενισχύσουν τις προσευχές μας μπορεί να θεωρηθεί επιρροή από τις εκκλησιαστικές ακολουθίες.

(67) καὶ ἡ Μητέρα τοῦ Χριστοῦ, ἡ τοῦ **Θεοῦ καὶ Λόγου**, [στίχ. 327]

«Ὁ Μονογεννῆς Υἱὸς καὶ **Λόγος** τοῦ **Θεοῦ**...» ἀκούγεται σε κάθε θεία λειτουργία. Είναι απόλυτα φυσικό ο ποιητής να υιοθετεί αυτήν την έκφραση για τον Χριστό (Συλλειτουργικόν 1997: 138).

(69) καὶ νὰ σηκώσης τὸν σταυρὸν **μὲ φόβον καὶ μὲ τρόμον**, [στίχ. 609]

Η έκφραση «μὲ φόβον καὶ μὲ τρόμον» παρπέμπει στην αντίστοιχη έκφραση του Αποστόλου Παύλου: «καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν **φόβῳ** καὶ ἐν **τρόμῳ** πολλῶ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς» (Α΄ Κορινθ. β΄ 3) και στην υμνολογία στο Δοξαστικό του Εσπερινού της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος: «Προτυπῶν τὴν Ἀνάστασιν τὴν σὴν ... Ἄγγελοι διηκόνουν **φόβῳ καὶ τρόμῳ**,...» (Μηναίον Αυγούστου 1970: 67).

(70) τὸν **ποταμὸν τὸν πυρινὸν** ἔβαλον εἰς τὴν Πόλιν, [στίχ. 667]

Ο πύρηνος ποταμός, αποτελεί πρόσληψη έννοιᾶς από την διδασκαλία της Εκκλησίας για την Δευτέρα Παρουσία του Χριστοῦ, ὅπως περιγράφει ο Προφήτης Δανιήλ: « ἐθεώρουν ἕως ὅτου οἱ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο, (...) **ποταμὸς πυρὸς** εἴλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ» (Δαν. ζ΄, 9-10). Στην υμνολογία της Εκκλησίας ο πύρινος ποταμός αναφέρεται σε αρκετά σημεία της ακολουθίας της Κυριακῆς των Απόκρεω, κατά την οποία, ὅπως αναφέρει το συναξάριο: «τῆς δευτέρας καὶ ἀδεκάστου Παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μνεῖαν ποιούμεθα». Ειδικώτερα στα στιχηρά του Εσπερινού: «Ὅταν μέλλης ἔρχεσθαι, κρίσιν δικαίαν ποιῆσαι, Κριτὰ δικαιοτάτε, ἐπὶ θρόνου δόξης σου καθεζόμενος· **ποταμὸς πύρινος**, πρὸ τοῦ σοῦ Βήματος καταπλήττων ἔλκει ἅπαντας» και «Ὅταν τίθωνται θρόνοι, καὶ ἀνοίγωνται βίβλοι, καὶ Θεὸς εἰς κρίσιν

καθέζηται (...) **ποταμοῦ πυρός** ἔλκοντος...», στην ε' ὠδή του κανόνα του Ὁρθρου: «**Ποταμὸς ὁ πύρινος** ταράττει με,...» και στο κοντάκιο της εορτής: «Ὅταν ἔλθῃς ὁ Θεός, ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης, καὶ τρέμωσι τὰ σύμπαντα, **ποταμὸς δὲ τοῦ πυρός** πρὸ τοῦ Βήματος ἔλκη,...»²⁵.

(71) **ἀγάπην** θέλει ὁ Θεὸς κι ὅπου **ἀγάπην** ἔχει,
ἕνα δεσμὸν μὲ τὸν Θεὸν γίνεται οὕτως πέλλει, [στίχ. 851-852]

Οἱ δύο αὐτοὶ στίχοι θα μπορούσαν να θεωρηθοῦν ἔμμετρη ἀπόδοση του χωρίου ἀπὸ τὴν Καθολικὴ Ἐπιστολὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου: «Ὁ Θεὸς **ἀγάπη ἐστὶ**, καὶ ὁ **μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ** ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ.» (Α' Ἰωάνν. δ', 16).

(72) καὶ νὰ ἴσθε **πάντα καὶ αἰὲ** ἐπὶ τὴν βασιλειάν σας, [στίχ. 699]
νῦν καὶ αἰὲ καὶ πάντοτε εἰς αἰῶνας αἰώνων. [στίχ. 1044]

Το «πάντοτε και αἰὲ» ἀποτελεῖ λόγια ἐπίδραση ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα. Εἰδικώτερα ο τελευταῖος στίχος τοῦ ποιήματος ἀποτελεῖ ολόκληρος μία ἐκκλησιαστικὴ ἔκφραση που ἐπαναλαμβάνεται συνεχῶς σε ὅλες τις ἐκκλησιαστικὲς ἀκολουθίες. Μάλιστα ἀποτελεῖ τὸ ἐπισφράγισμα τῆς δοξολογητικῆς φράσεως με τὴν ὁποία γίνεται ἡ ἐναρξη κάθε ἀκολουθίας: «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, **πάντοτε, νῦν καὶ αἰὲ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων**» (Ἱερατικόν 1998: 2), ἐνῶ ὁ ἴδια φράση συναντᾶται πολλές φορές καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κάθε ἀκολουθίας.

3.2 Ἀρχαϊσμοί

Στὴ συνέχεια παρατίθενται παραδείγματα ἐπιρροῆς ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα τὰ ὁποία ἐντοπίζονται στὸ ποίημα, κατηγοριοποιημένα σε αὐτὰ που ἀφοροῦν τὴν φωνολογία καὶ ὀρθογραφία, τὴν μορφολογία, τὴν παραγωγή καὶ τὸ λεξιλόγιο²⁶.

3.2.1 Φωνολογία καὶ ὀρθογραφία

α) Ἡ παρουσία τοῦ τελικοῦ «-ν» στὴν αἰτιατικὴ τοῦ ἐνικοῦ τῶν ὀνομάτων

²⁵ Αὐτὸ δικαιώνει τὴν ἐκτίμηση τοῦ Runciman ὅτι γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἡ Ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦταν τόσο δραματικὸ γεγονός ἰσοδύναμο με τὸ προοίμιο τοῦ τέλους τοῦ κόσμου (βλ. 1.1 τῆς παρούσης).

²⁶ Γιὰ τὶς κατηγορίες τῶν ἀρχαϊσμῶν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ὁ κατάλογος διαγνωστικῶν χαρακτηριστικῶν καθαρῆουσας – δημοτικῆς (Browning 1991: 153-155) καθὼς καὶ οἱ ἀντίστοιχες περιπτώσεις ἀρχαϊκῶν στοιχείων που βρῆκε ὁ Henrich γιὰ τὸ θτP (Henrich 2015: 50-51), με ἀντλήση παραδειγμάτων ἀπὸ τὸ ὑπὸ πραγμάτευση ποίημα.

Ο αρχαϊκός τύπος «τὴν πόλιν» συναντάται στο ποίημα 43 φορές, και σε σύνθετες λέξεις «Κωνσταντινούπολιν», «Ἀδριανούπολιν» κ.λπ. άλλες 11, ενώ ο νεοελληνικός «τὴν Πόλη» ἢ «τὴν Κωνσταντινούπολη» καμία:

(73) νά ἴγραψα τίποτε μικρὸν θλιβερόν διὰ τὴν Πόλιν· [στίχ. 5]²⁷

καθώς και στους στίχους: 16, 32, 35, 109, 110, 110, 123, 125, 126, 128, 169, 173, 184, 185, 225, 234, 261, 298, 301, 306, 307, 309, 322, 325, 357, 364, 393, 429, 462, 476, 482, 517, 564, 611, 619, 642, 661, 667, 668, 681, 686, 716, 749, 754, 756, 758, 782, 816, 828, 846, 895, 924, 1033.

Το προηγούμενο παράδειγμα αφορά μόνο μια λέξη η οποία χρησιμοποιείται συχνά στο υπό πραγμάτευση ποίημα. Γενικά η παρουσία του τελικού -ν στην αιτιατική των ονομάτων είναι κυρίαρχη σε όλο το ποίημα και όχι μόνο σε λόγιες λέξεις αλλά και σε νεοελληνικές ακόμη και ιδιωματικές λέξεις όπως «ριζικόν» [στίχ. 46], «σπαθίν» [στίχ. 99], «κάστρον» [στίχ. 52], «καμάριν» [στίχ. 470] «καταχανᾶν» [στίχ. 684] κ.λπ.. Συνολικά (εκτός από αυτές του προαναφερθέντος παραδείγματος 71) συναντάται και σε άλλες 661 περιπτώσεις, ενώ μόνο 9 είναι οι περιπτώσεις αιτιατικής ονομάτων δίχως τελικό -ν²⁸. Αυτό το φαινόμενο οφείλεται στο ότι η διατήρηση του τελικού -ν στην αιτιατική πτώση είναι ταυτόχρονα χαρακτηριστικό της ροδιακής (και της κυπριακής) διαλέκτου, επεκτεινόμενο ακόμη και σε λέξεις που η αρχαία ορθογραφία δεν προβλέπει -ν όπως λ.χ. «<τὸν> βασιλέαν» [στίχ. 116] και «<τὸν> μήναν» [στίχ. 781]. Το χαρακτηριστικό αυτό αναλύεται στο κεφάλαιο 5. Δειγματοληπτικῶς παρατίθενται οι 10 πρώτοι στίχοι του ποιήματος όπου επισημαίνονται 10 παραδείγματα με την διατήρηση του τελικού -ν στην αιτιατική πτώση επιθέτων και ουσιαστικών:

(74) Νὰ τό ἴθελεν ὁ ποιητής, ὁ Πλάστης τῶν ἀπάντων,
Ἄποστολοι οἱ δώδεκα, μετὰ τὴν **Θεοτόκον**,
τέσσαρες εὐαγγελισταί, τῶν χριστιανῶν ἡ πίστις,
καὶ νὰ μὲ ἴδῶκαν **λογισμὸν** καὶ **γνῶσιν** εἰς ἔτοῦτο,
νά ἴγραψα τίποτε **μικρὸν θλιβερόν** διὰ τὴν **Πόλιν**·
διατὶ δὲν ἔχω **φρόνησιν** καὶ **συλλογὴν** εἰς τοῦτο,
νὰ γράψω τὴν **ὑπόθεσιν** ὡς χρῆ καὶ ὡς τυχαίνει.

²⁷ Χάριν συντομίας όταν είναι πάρα πολλά όμοια παραδείγματα αναφέρεται μόνον ο πρώτος στίχος του ποιήματος όπου υπάρχει το κάθε παράδειγμα μέσα στη συνάφειά του και στη συνέχεια γίνεται απλή αναφορά των υπολοίπων στίχων όπου αυτό επαναλαμβάνεται.

²⁸ Και αυτές οι λίγες περιπτώσεις θα μπορούσαν να αποδοθούν σε ορθογραφικό λάθος.

Καὶ ὁ Θεὸς ὁ δυνατός, ὁποῦ ἔδωκε τὴν **γνώσιν**,
νὰ μὲ φωτίση καὶ ἐμὲ εἰς τὰς πλοκάς τοῦ στίχου,
καὶ νὰ ποιήσω καὶ ἐγὼ ποιήμα τι τοιοῦτον. [στίχ. 1-10]

Μία απλή ανάγνωση του ποιήματος στο παράρτημα αρκεί για να παρατηρήσει την κυριαρχία αυτού του γλωσσικού χαρακτηριστικού.

β) Η παρουσία του τελικού «-ν» στο πρώτο πληθυντικό πρόσωπο των ρημάτων.

Τα ακόλουθα αποτελούν παραδείγματα λογίων ρημάτων στο πρώτο πληθυντικό όπου τα οποία διατηρούν το τελικό -ν:

(75) Καὶ ὅλοι νὰ συγκλίνωμεν στὸν ἅγιον τὸν πάπαν, [στίχ. 800]
νὰ δράμωμεν μετὰ χαρᾶς διὰ τὴν Χριστιανοσύνην, [στίχ. 805]
στὸ νὰ νικοῦμεν τοὺς ἐχθροὺς ὄρατοὺς κί ἄοράτους. [στίχ. 502]

Τα επόμενα παραδείγματα αφορούν νεοελληνικά ρήματα στο πρώτο πληθυντικό πρόσωπο στα οποία επίσης διατηρείται το τελικό -ν:

(76) καὶ τὰ ὀρίζουν ἃ κάμωμεν, τὰ λέγουν οἱ πατέρες, [στίχ. 796]
νὰ πᾶμεν μὲ ταπεινώσιν ζητῶντα τὸν Χριστὸν μας, [στίχ. 798]
Νὰ ἴπουμεν διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ὁποῦ ἔνεν εἰς Τουρκίαν. [στίχ. 938]

Δεν παρατηρείται καμία περίπτωση ρήματος σε πρώτο πληθυντικό δίχως τελικό -ν. Ισχύει και εδώ αυτό που προαναφέρθηκε, για την διατήρηση του τελικού -ν στην ροδιακή όπως και την κυπριακή διάλεκτο.

γ) Λόγιοι συνδυασμοί συμφώνων κτ, πτ, χθ, [f]θ, [f]σ, σθ, ευμ, νδρ, μβρ.

Με τον συνδυασμό **κτ** επισημαίνονται 14 λέξεις:

(77) καὶ Γενοβέσοι **ἐκλεκτοὶ** ὅπου σᾶς κόπτει πλέον, [στίχ. 556]
ἐγένηκεν ἀντίχριστος, τὸν κόσμον **σακτανίζει**, [στίχ. 601]
ν' **ἀγανακτήσετε** πολλὰ ἐπάνω εἰς τὴν χρείαν. [στίχ. 690]
τὴν **νύκταν** ἐσηκῶνουμου συχνῶς ἐκ τὸ κρεββάτι, [στίχ. 712]
ὁ ἀσεβῆς σκυλότουρκος, τῶν Χριστιανῶν ὁ **διώκτης**, [στίχ. 722]
τὸν τύραννον τῶν Χριστιανῶν καὶ **σφάκτην** καὶ **διώκτην**. [στίχ. 746]

δέκα χιλιάδες **έκλεκτούς** ἄνδρες νὰ πολεμήσουν, [στίχ. 750]
τρεις χιλιάδες **έκλεκτούς** ἄνδρες νὰ πολεμήσουν· [στίχ. 757]
Ἦ Βενετζιάνοι φρόνιμοι, **πρακταῖοι** κι ἐπιδέξιοι, [στίχ. 875]
ὁποῦ ὀρίζει ὁ ἀσεβῆς τῶν Χριστιανῶν ὁ **διώκτης**, [στίχ. 941]
ἕψηλές πολλές **διαλλεκτικῆς** νὰ τρέχουν διὰ στίχου· [στίχ. 1004]
ὁποῦ ἔγραψε τὸ ποίημα, εἰς δεξιὸν μικρὸν **δακτύλιον**, [στίχ. 1021]
ἀπὸ τὸν νοῦν σας νὰ ἐβγῆ οὐ ἕμεραν οὐδὲ **νύκτα**, [στίχ. 1038]

Με τον συνδυασμό **πτ** επισημαίνονται 24 λέξεις:

- (78) νὰ χύσουν δάκρυα περισσὰ διὰ τὴν **πτωχὴν** τὴν Πόλιν, [στίχ. 16]
πλούσιες, **πτωχῆς** ἀνάκατα, μὲ τὸ σχοινὶ δεμένες, [στίχ. 210]
διατὶ ὄλον τὸ **πταίσμιον** ἦτον εἰς τοὺς ῥηγάδες [στίχ. 232]
καὶ φιλοσόφοι, ρήτορες τῆς **ἐπτασόφου** τέχνης; [στίχ. 242]
ἀμμή ὁ Παντοδύναμος Θεὸς ὁ **Παντεπόπτης** [στίχ. 326]
εἰς ἄρχοντας καὶ εἰς **πτωχοὺς** κί εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, [στίχ. 369]
καὶ οἱ **πτωχοὶ** οἱ ταπεινοὶ ὅλοι ἠχμαλωτισθῆκαν. [στίχ. 379]
μὲ τὴν ψυχὴν διὰ νὰ ἔμβῃς ὡσάν τὸν **Πτολεμαῖον**, [στίχ. 392]
ὡς τοὺς πλανήτας τοὺς **ἐπτὰ** νὰ ὑπερφέρουν δύο. [στίχ. 514]
καὶ Γενοβέσοι ἐκλεκτοὶ ὅπου σᾶς **κόπτει** πλέον, [στίχ. 556]
καὶ δι' αὐτὸ **συγκόπτω** τα, θέλω νὰ ἔπω ἄλλα ὀλίγα. [στίχ. 675]
καὶ ἐγενόμην κί ἔγραφα καὶ **μετέπιπτον** πάλιν· [στίχ. 717]
ἔχει κί αὐτοῦ εἰς μιὰν φωνὴν νὰ ἔβγῃ **ἐπτὰ** χιλιάδες. [στίχ. 763]
νὰ κάμη πλάτες καὶ **πτερὰ** εἰς ὅλους τοὺς αὐθέντας, [στίχ. 899]
σπήτια μὲ ταῖς φαμηλῆς **ἐπτακοσίης** χιλιάδες. [στίχ. 944]

Με τον συνδυασμό **χθ** επισημαίνονται 16 λέξεις:

- (79) καὶ πῶς τὸ **καταδέχθηκες**, δύναμις τῶν ἀγγέλων; [στίχ. 160]
Καὶ πῶς τὸ **κατεδέχθηκες**, δύναμις τῶν ἀγγέλων; [στίχ. 244]
νὰ πᾶτε ὅλοι κατ' **ἐχθρῶν**, κατὰ τῶν Μουσουλμάνων, [στίχ. 268]
καὶ τοὺς **ἐχθροὺς** ἐνίκησε καὶ ἐκατέβαλλέν τους. [στίχ. 275]
στὸ νὰ νικοῦμεν τοὺς **ἐχθροὺς** ὄρατοὺς κί ἀοράτους· [στίχ. 502]
νὰ καταβάλλῃ τοὺς **ἐχθροὺς**, νὰ τοὺς καταποντίσῃ· [στίχ. 583]

μέ πόθον καὶ συγκρότησιν πάντες νὰ **συναχθῆτε**, [στίχ. 594]
Ἐδὰ ἄς χαροῦσιν οἱ **ἐχθροὶ** ὁποῦ τοὺς ἔμισοῦσαν, [στίχ. 737]
ἀγάπην ὅλοι κάμετε νὰ πᾶτε στοὺς **ἐχθρούς** σας, [στίχ. 850]
μοῖραν νὰ κόψη τὸ σπαθί, μοῖραν νὰ **διωχθοῦσιν**, [στίχ. 865]
καὶ τοὺς **ἐχθρούς** σου στὸν λαίμῳ τὸν πόδα σου νὰ θέτης. [στίχ. 874]
ἀγάπην πάντα θέλετε με **ἐχθρούς** καὶ με φίλους, [στίχ. 913]
ἀμάχη δὲ με τοὺς **ἐχθρούς** καὶ με τοὺς ἀλλοφύλους. [στίχ. 914]
καθὼς **ἐδιατάχθηκα**, οὕτως τὰ ἀναγγέλλω, [στίχ. 939]
νὰ γίνει μοῦρτος **μοχθηρὸς**, ὡς οἱ πολλοὶ τὸ λέγουν. [στίχ. 950]
νὰ πᾶτε, νὰ νικήσετε ὅλους σας τοὺς **ἐχθρούς** σας, [στίχ. 1043]

Με τον συνδυασμό **[f]θ** επισημαίνονται 14 λέξεις:

- (80) γυναῖκες καὶ παιδιά των ὅλα **ἔξολοθρευθῆκαν**, [στίχ. 57]
Λέγουσιν, **ἀναλήφθησαν** στὸν οὐρανὸν ἀπάνω [στίχ. 138]
εἰκόνες τε καὶ λείψανα ὅλα **ἀναληφθῆκαν** [στίχ. 142]
νὰ ἔναι κι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ ἔμπρὸς κατ' **ὀφθαλμῶν** σου, [στίχ. 383]
ν' **ἀναπαυθῆτε** ὅλοι σας, τινὰ νὰ μὴ φοβᾶσθε. [στίχ. 467]
μὴ συντροφιάση μετ' αὐτὸν, μὴ **φιλευθῆ** μηδ' ὅλως, [στίχ. 494]
ὥστε νὰ τὸν νικήσετε, νὰ μὴ **ἀναπαυθῆτε**, [στίχ. 685]
τὸ δ' ἄλλον τὸ **ἀπολειφθέν**, τὸ πρόλοιπον φωσάτον [στίχ. 753]
νὰ τοὺς **ἐλευθερώσετε**, ὡς Μωϋσῆς Ἑβραίους, [στίχ. 806]
ὁ **φθόνος**, ἡ φιλαργυρία, καὶ ἡ κενὴ ἐλπίδα. [στίχ. 835]
καὶ κόσμον νὰ κερδήσετε, πολλὰ ν' **ἀναπαυθῆτε** [στίχ. 883]
μόνον νὰ βάλτε βουλήν καλήν νὰ **βουλευθῆτε**. [στίχ. 893]
τότε νὰ κεφαλαιώσετε καὶ νὰ **ἀναπαυθῆτε**, [στίχ. 918]

Και ειδικά η λέξη «αὐθέντης» στις διάφορες πτώσεις της ἄλλες 64 φορές:

- (81) καὶ περὶ τῶν **αὐθέντων** τῆς Φραγκίας [τίτλος]
καθὼς καὶ στοὺς στίχους: 66, 70, 74, 121, 170, 176, 231, 233, 249, 284, 297, 299, 330,
332, 355, 359, 365, 381, 436, 453, 455, 465, 466, 490, 493, 516, 524, 536, 542, 565, 574,
586, 591, 635, 637, 638, 658, 677, 721, 747, 773, 777, 780, 782, 785, 786, 808, 828, 833,
849, 873, 889, 899, 923, 928, 951, 966, 964, 990, 996, 1010, 1010, 1028, 1031.

Με τον συνδυασμό **[f]σ** επισημαίνονται 8 λέξεις:

- (82) όταν ἐσὺ **ἑβασίλευσας** ἐκείνην τὴν ἡμέραν. [στίχ. 50]
ρίζα καὶ φῶς τῶν **εὐσεβῶν**, Χριστιανῶν Ῥωμαίων. [στίχ. 100]
ἐπῆράν την οἱ ἀσεβεῖς καὶ **ἠχμαλώτευσάν** την. [στίχ. 403]
καὶ τὴν βουλήν σου μάζωξε, **σάλευσσε** ῥιζικόν σου, [στίχ. 632]
καὶ **σώρευσε** μετὰ Θεὸν τῆς Δύσης τοὺς ἀυθένταις, [στίχ. 635]
καὶ **ἔκαυσε** κ' ἐμπύρισεν Χριστιανοὺς Ῥωμαίους. [στίχ. 669]
ὁποῦ **ἀυθέντευσσε** λοιπὸν τὴν ἄτυχον τὴν Πόλιν, [στίχ. 828]
νὰ μὴ ἔχετε **ἀνάπαυσιν** ὥστε νὰ ἴδῃτε τέλος. [στίχ. 1039]

Με τον συνδυασμό **σθ** επισημαίνονται 29 λέξεις:

- (83) **Ἠχμαλωτίσθη** δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔτει ,α ὑ'νγ' μηνὶ Μαΐω κθ', [τίτλος]
ἀκρουασθῆτε τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τοῦ λόγου, [στίχ. 28]
ὄτι φοβοῦμαι ταπεινῶς μὴ **ἀνασπασθῆ** ἡ ψυχὴ μου. [στίχ. 43]
τὰ σπήτια των ἐχάλασες, ἐκεῖνοι **ἐξορισθῆκαν**, [στίχ. 56]
ὄλοι **ἐξορισθῆκασιν**, μεγάλο κρίμαν ἦτον. [στίχ. 58]
καὶ νὰ ἴχες **εἶσθαι** στὸν Μωρεὰν ἀυθέντης καὶ δεσπότης. [στίχ. 66]
καὶ πῶς νὰ τὸ **συλλογισθοῦν** τῆς Δύσης οἱ ἀυθέντες, [στίχ. 284]
πῶς νὰ τὸ συμμετρήσετε, νὰ τὸ **συλλογισθῆτε**, [στίχ. 286]
καὶ οἱ πτωχοὶ οἱ ταπεινοὶ ὄλοι **ἠχμαλωτισθῆκαν**. [στίχ. 379]
μήπως καὶ **παραλογισθῶ**, Θεὲ, βοήθησέ μου. [στίχ. 434]
ν' ἀναπαυθῆτε ὄλοι σας, τινὰ νὰ μὴ **φοβᾶσθε**. [στίχ. 467]
θυμείσθε ταῖς αἰχαμλωσιαῖς, Οὐγγρία λυπημένη, [στίχ. 589]
καὶ νὰ **ἴσθε** πάντα καὶ ἀεὶ ἐπὶ τὴν βασιλειάν σας, [στίχ. 699]
μέσα στὴν Ἀδριανούπολιν **ἔμπροσθεν** εἰς τὸν ἀυθέντην, [στίχ. 782]
κι ἀυθέντες του νὰ **γίνεσθε** εἰς τόπους τῶν Ῥωμαίων. [στίχ. 808]
νὰ **χαίρεσθε**, ν' **ἀγάλλεσθε** μέσα εἰς τὰ ἰδικά σας. [στίχ. 859]
ἦλθε καιρὸς ἂν **βούλεσθε** νὰ δείξετε τὴν γνῶσιν [στίχ. 878]
καὶ νὰ **κοιμάσθ'** ἀμέριμνα, τινὰν νὰ μὴ **φοβεῖσθε**, [στίχ. 885]
ἀμμὴ νὰ συγκροτήσετε κι ἐσεῖς νὰ **ἦσθε** πρῶτοι, [στίχ. 925]
δύνασθε εἰς τὸ **γίνεσθαι** νικηταὶ τοῦ τυράννου. [στίχ. 931]

ἀγαπημένα σπλαγχνικά ὄλοι νὰ ἴσθε τὸ ἕνα· [στίχ. 960]
ὕπὸ χειρὸς τε **πανσθενοῦς** δεξιᾶς τῆς τοῦ Κυρίου· [στίχ. 1016]
νὰ τὸ ἀπολησμονήσετε, νὰ μὴ τὸ **ἀναθυμᾶσθε**· [στίχ. 1036]

Με τον συνδυασμό **ευμ** επισημαίνονται 4 λέξεις:

- (84) Τὴν Πάτραν τὴν **πανεύμορφον** εἶχες παρηγοριάν σου [στίχ. 85]
ὡσάν γλυκὸ **μαγεῖρευμα** καὶ δίχα θέλημά σας. [στίχ. 447]
τὸ **Πνεῦμα** τὸ Πανάγιον καὶ νὰ σᾶς ἐφωτίση [στίχ. 473]
τὸ **Πνεῦμα** τὸ πανάγιον ἐμπρὸς στὰ φωτικά σας, [στίχ. 697]

Με τον συνδυασμό **νδρ** επισημαίνονται 19 λέξεις:

- (85) καὶ σὺ **ἀνδριωμένε** βασιλεῦ, κακὸν ριζικὸν ὁποῦ ἔχες. [στίχ. 84]
Ἵ βασιλεῦ παμφρόνιμε, **ἀνδρειωμένε** Κωνσταντῖνε, [στίχ. 164]
μικροὺς μεγάλους ἢ πτωχοὺς, πλουσίους, **ἀνδρειωμένους**. [στίχ. 172]
τοῦ πρωτοκλήτου τὸ σκαμνὶν **Ἀνδρέου** ἀποστόλου, [στίχ. 238]
Φρατζόρτζιδες πολεμισταὶ, **ἄνδρες** μου στρατιῶται, [στίχ. 334]
Ἵ Μπουργουνέζοι ἀληθινοὶ, **ἄνδρες ἀνδρικωτάτοι**, [στίχ. 367]
Αὐθέντη, κράλη εὐγενικέ, στολή τῶν **ἀνδρειωμένων**, [στίχ. 524]
Ταλιάνοι **ἀνδρικώτατοι** τῆς φρονήσεως πρῶτοι, [στίχ. 555]
τὰ στάμενα οὐδὲν ψηφᾶ εἰς τοὺς **ἀνδρειωμένους**. [στίχ. 651]
ἐτύχετε καὶ τὴν **ἀνδρειαν** ἐκ τοῦ θεοῦ τὴν χάριν, [στίχ. 693]
δέκα χιλιάδες ἐκλεκτοὺς **ἄνδρες** νὰ πολεμήσουν, [στίχ. 750]
τρεῖς χιλιάδες ἐκλεκτοὺς **ἄνδρες** νὰ πολεμήσουν. [στίχ. 757]
ἐβγάλουν **ἄνδρες** τε καλοὺς χιλίους τοῦ πολέμου. [στίχ. 767]
ἔχει καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν **ἄνδρες** ἐκλελεγμένους, [στίχ. 775]
νὰ πᾶσιν ἀπεκεῖ ποῦ ἦλθαν ἕως **Μονοδενδρίου**, [στίχ. 866]
νὰ τρέξῃ νὰ ποτίζετε στρατιῶτες **ἀνδρειωμένους**, [στίχ. 880]
οἱ Βλάχοι οἱ **ἀνδρικώτατοι** μετὰ Μποσνίων κι ἄλλων. [στίχ. 971]
Καὶ ἄμποτε νὰ ποίσετε **ἀνδραγαθίας** ἔργον, [στίχ. 1040]

Με τον συνδυασμό **μβρ** επισημαίνονται μία λέξη:

(86) νά ἴθετε τὸν **Νοέμβριον**, περάσετε τὰ Σκόπια, [στίχ. 968]

δ) Μετακίνηση τόνου στα επίθετα

Τα προπαροξύτονα επίθετα, κατά την λόγια μορφή, στις πτώσεις κατά τις οποίες η λήγουσα είναι μακρά ο τόνος μετακινείται στη παραλήγουσα, ενώ στην κοινή νεοελληνική ο τόνος διατηρείται στην προπαραλήγουσα. Στο ποίημά μας, ο τόνος μετακινείται στις 19 ακόλουθες περιπτώσεις επιθέτων:

(87) καὶ περὶ τὰ μοναστήρια καὶ τῶν **Ἀγίων** λειψάνων [τίτλος]
Τώρα νὰ τὸ γροικήσετε διὰ τὴν **Ἀγίαν** τὴν Πόλιν, [στίχ. 32]
τὴν Πόλιν **Ἀγίαν** τὴν εἶπέ πάλιν **ὑπεραγίαν**, [στίχ. 35]
Ἀγίαν, Ἀγίαν τὴν εἶπέ, ὦ Κωνσταντίνου Πόλις, [στίχ. 37]
καὶ τύχην πάνυ βλαβερήν, μοῖραν **ἀτυχεστάτην**, [στίχ. 47]
καὶ βασιλέαν σ' ἔστεψαν εἰς τὴν **Ἀγίαν** Σοφίαν. [στίχ. 116]
Λέγουν «οἱ Τοῦρκοι ἐσέβησαν εἰς τὴν **Ἀγίαν** Πόλιν [στίχ. 126]
ποῦ ἔναι λοιπὸν τὰ λείψανα, ποῦ οἱ **Ἀγίαι** εἰκόνες; [στίχ. 136]
ὁ ὕμνος τῆς **Ἀγίας** Σοφίας, οἱ μυρωδιαὶ, θυσίαι; [στίχ. 148]
ἀπέσω στὴν Ἀγίαν Σοφίαν, στὰ Ἅγια τῶν **Ἀγίων**; [στίχ. 155]
οἱ ἀσεβεῖς νὰ πάρουσι τὸ σπίτιν τῶν **Ἀγίων**, [στίχ. 157]
τοῦ **πρωτοκλήτου** τὸ σκαμνὶν Ἀνδρέου ἀποστόλου, [στίχ. 238]
καὶ φιλοσόφοι, ρήτορες τῆς **ἑπτασόφου** τέχνης; [στίχ. 242]
οἱ Τοῦρκοι νὰ κερδήσουσι τὴν Πόλιν τὴν **ὀλβίαν**, [στίχ. 309]
τῆς Ὁδηγήτριας τῆς Κυρᾶς καὶ τῆς **Ἀγίας** Σοφίας, [στίχ. 390]
Ἡ κορυφὴ τῆς ἐκκλησιᾶς τῆς Ῥώμης τῆς **Ἀγίας**, [στίχ. 538]
ποῖσε τὸ φλάμπουρον χρυσὸν, τὰς κλεῖς **Ἀγίου** Πέτρου, [στίχ. 634]

3.2.2 Μορφολογία

α) Αρχαϊκοί τύποι τριτοκλίτων ονομάτων

Ἡ λέξη με τὴν λόγια κατάληξη «Πόλις» συναντάται στο ποίημα 16 φορές ἐνῶ ἡ νεοελληνική «Πόλη» καμία:

(88) Ἀγίαν, Ἀγίαν τὴν εἶπέ, ὦ Κωνσταντίνου **Πόλις**, [στίχ. 37]

καθώς και στους στίχους: 135, 168, 239, 335, 375, 402, 405, 488, 519, 612, 614, 614, 644, 909.

Άλλα τριτόκλιτα ονόματα θηλυκού γένους με λόγια κατάληξη ονομαστικής ενικού σε «-ις» είναι:

- (89) **Διήγησις** πάνυ θλιβερή, πονετική και πλήρη, [στίχ. i]
τέσσαρες εύαγγελισταί, τῶν χριστιανῶν ἡ **πίστις**, [στίχ. 3]
ἡ **πίστις** τῶν χριστιανῶν, ἡ δόξα καὶ τὸ κάλλος· [στίχ. 38]
Ποῦ ἡ γνῶσις ἡ ἄμετρος, **φρόνησις** ἡ μεγάλη, [στίχ. 76]
ἡ **φούσκωσις** Ἀνατολῆς ἐπήρασι τὴν Πόλιν, [στίχ. 123]
καὶ πῶς τὸ καταδέχθηκες, **δύναμις** τῶν ἀγγέλων; [στίχ. 160]
ἐφαίνετο, ἐβύθιζεν ἡ **σφαίρωσις** τοῦ Κρόνου, [στίχ. 219]
Καὶ πῶς τὸ κατεδέχθηκες, **δύναμις** τῶν ἀγγέλων; [στίχ. 244]
ἡ **μετανόησις** ἡ ὑστερινὴ πολλὰ ἔν' μετανοημένη. [στίχ. 264]
Τῶρ' ἄς φανῆ ἡ **δύναμις** ὁμοῦ καὶ ἡ στρατιά σας, [στίχ. 336]
κι' ἐχάθην ἡ **ἀποκράτησις**, βασιλεία Ῥωμαίων. [στίχ. 518]
ἐχάλασεν ἡ Ῥωμανία, ἐχάλασεν ἡ **Δύσις**, [στίχ. 527]
Ἡ ὅλη **δύναμις** αὐτοῦ ἔνεν ὁ κροτισμός του [στίχ. 724]
Αὐτὴ ἔνι ἡ **δύναμις**, ἀυθέντες μου ῥηγάδες, [στίχ. 773]
καὶ αὕτη ἔνι ἡ **δύναμις**, ἡ ὀλότης τοῦ σκύλου, [στίχ. 778]
καὶ νὰ γενῆ **ἀνάκλησις** τοῖς Χριστιανοῖς τῆς Δύσης, [στίχ. 861]
ὡσὰν τυχαίνει **τάξις** δὲ, καὶ μὲ πολλῆς ἰσχύος, [στίχ. 953]

Παρατηρεῖται ὅτι ἡ λόγια κατάληξη «-ις» ὑπάρχει ἀκόμη καὶ λέξεις ιδιωματικές ἢ ιδιολεκτικές, ὅπως φούσκωσις, σφαίρωσις, μετανόησις κλπ.

Στην γενικὴ πτώση των τριτοκλίτων προαναφερθέντων ονομάτων θηλυκού γένους, διατηρεῖται ἡ λόγια μορφή σε «-εως» 6 φορές:

- (90) Λόγος θρηνητικὸς καὶ θλιβερὸς καὶ πολλὰ πονετικὸς καὶ ἀναστεναγμένος περὶ
τῆς **Κωνσταντινουπόλεως**· (τίτλος)
τῆς ὀρθοδόξου **πίστεως** σπαθὶν ἠκονισμένον, [στίχ. 99]
πᾶσ' αὐθεντία, πασ' ἀρχή, τῆς **Δύσεως** τὰ μέρη, [στίχ. 355]

ὦ πάπα ἀγιώτατε, τῆς **πίστεως** ὁ στῦλος, [στίχ. 539]

Ταλιάνοι ἀνδρικότατοι τῆς **φρονήσεως** πρῶτοι, [στίχ. 555]

ἦν ἔχετε ἐκ **φύσεως**, ὁποῦ Θεὸς σᾶς ἐδῶκεν, [στίχ. 877]

Ο νεοελληνικός τύπος γενικής πτώσεως σε «-ης» των ίδιων ονομάτων υπάρχει σε 36 περιπτώσεις:

- (91) τὸν τόπον Ἅγιον τὸν εἶπε τῆς **Κωνσταντινουπόλης**. [στίχ. 40]
τῆς **πόλης** τὰ θεμέλια τότε ἔξεριζωθῆκαν. [στίχ. 104]
ὅταν ἐδόθην ἡ βουλή στῆς **πόλης** τὸ παλάτι, [στίχ. 115]
τῆς **Πόλης** οἱ πολίτισσες ἐξανασκεπασμένες, [στίχ. 209]
τῆς **Πόλης** οἱ εὐγενικαῖς, οἱ ἀστραποκαημένες. [στίχ. 211]
ὅμως ἐτοῦτα τὰ πικρὰ κι ὁ χαλασμός τῆς **Πόλης**, [στίχ. 229]
Αὐθέντες εὐγενέστατοι, τῆς **Δύσης** μεγιστᾶνες, [στίχ. 249]
σκοτίζει μου τὸν λογισμόν ὁ χαλασμός τῆς **πόλης**, [στίχ. 278]
καὶ πῶς νὰ τὸ συλλογισθοῦν τῆς **Δύσης** οἱ αὐθέντες, [στίχ. 284]
τὸ δολερὸν καὶ σκοτεινὸν τῆς **πόλης** τὸ μανδάτον; [στίχ. 287]
Τὸ δολερὸν καὶ σκοτεινὸν τῆς **πόλης** τὸ μανδάτον –[στίχ. 300]
πρωτόαρχον τῶν ἀύθεντῶν, τῶν τοπαρχῶν τῆς **Δύσης**. [στίχ. 332]
ἐγδίκησιν νὰ ποίσετε τῆς ταπεινῆς τῆς **πόλης**. [στίχ. 338]
καὶ δράμε εἰς ἐγδίκησιν τῆς Κωνσταντίνου **πόλης**. [στίχ. 384]
ἄμε, δράμε εἰς ἐγδίκησιν τοῦ βασιλέως, τῆς **πόλης**, [στίχ. 389]
εἰς τῆς **πόλης** τὰ περίγυρα μὴ λάμψετε, μὴ σταθῆτε, [στίχ. 407]
τῆς **πόλης** τὰ θεμέλια πρόσεχε νὰ μὴ κλίνης, [στίχ. 410]
στὴν πόρταν τῆς βασιλικῆς τῆς **Κωνσταντινουπόλης**, [στίχ. 414]
ἐκεῖ στὸν Ἅγιον Ῥωμανὸν, στὸ τεῖχωμα τῆς **πόλης**, [στίχ. 418]
καὶ μέχρι Ἰουστινιανοῦ οἱ πρῶτιστοι τῆς **πόλης**, [στίχ. 487]
ἐπέσασι τὰ φλάμπουρα τοῦ βασιλέως τῆς **Πόλης**. [στίχ. 528]
Θεὸς νὰ δώση προθυμῶν τῶν ἀύθεντῶν τῆς **Δύσης**, [στίχ. 586]
νὰ πᾶσιν εἰς ἐγδίκησιν τῆς ὀρθοδόξου **πίστης**. [στίχ. 587]
τῆς **πίστης** τὸ στερέωμα τῶν Χριστιανῶν ἡ δόξα, [στίχ. 605]
τὸ ἔξατον τὸ ἐξάναψεν τῆς **πόλης** τὰ θεμέλια, [στίχ. 627]
καὶ σώρευσε μετὰ Θεὸν τῆς **Δύσης** τοὺς αὐθένταις, [στίχ. 635]
νὰ πᾶτε εἰς ἐγδίκησιν τῆς Κωνσταντίνου **Πόλης**. [στίχ. 636]
ἀναθυμῶντα τὸ κακὸν τῆς **πόλης** ἐθρηνούμην, [στίχ. 713]

καὶ τρέμουν τον οἱ Χριστιανοὶ Ἀνατολῆς καὶ **Δύσης**. [στίχ. 729]
ὁποῦ ἔποικα τὸ ποίημα τῆς ταπεινῆς τῆς **πόλης**, [στίχ. 812]
ποῦ εἶν' οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ τοῦ παλατιοῦ τῆς **πόλης**, [στίχ. 822]
ὄλοι στὴν ὥραν προσκυνοῦν οἱ Χριστιανοὶ τῆς **Δύσης**. [στίχ. 954]
καὶ νὰ γενῆ ἀνάκλησις τοῖς Χριστιανοῖς τῆς **Δύσης**, [στίχ. 861]
Ἀφίνω τὴν διήγησιν καὶ θρηνησμὸν τῆς **πόλης**, [στίχ. 935]
τῆς **Δύσης** οἱ Χριστιανοὶ εἰς μὴν νὰ προσκυνήσουν. [στίχ. 965]
ἀμμη διὰ τὸ πολλὸν κακὸν τῆς **πόλης** ἐκινήθην, [στίχ. 997]

Τριτόκλιτα ονόματα αρσενικοῦ γένους σε «-ευσ». Ὑπάρχει ἡ λόγια λέξι «βασιλεὺς» 6 φορές:

- (92) ὁ **βασιλεὺς** ὁ φρόνιμος, σοφὸς ὁ Καλοῖωάννης, [στίχ. 96]
ἢ Πόλις ἢ κακότυχος κι ὁ **βασιλεὺς** ὁμάδιν. [στίχ. 135]
ποῦ ἔναι ὁ φίλος σου λοιπὸν, **βασιλεὺς** Καλοῖωάννης, [στίχ. 370]
ὁ φίλος σου ὁ **βασιλεὺς** οὐδὲ ποσῶς εὐρέθην. [στίχ. 377]
τοιούτος εἶναι ὁ **βασιλεὺς** ὁ τῆς Ἀλαμανίας, [στίχ. 512]
καὶ ποῦ ὁ αὐτοκράτορας **βασιλεὺς** τῶν Ῥωμαίων; [στίχ. 823]

καὶ μία φορά ὁ νεώτερος τύπος:

- (93) ὅταν ἐσὺ βουλήθηκες νὰ γένης **βασιλέας**. [στίχ. 113].

Τριτόκλιτο ὄνομα ουδετέρου γένους σε «-ὺ».

- (94) ὡσὰν **γλυκὺ** μαγεῖρευμα καὶ δίχα θέλημά σας. [στίχ. 447].

β) Δικατάληκτα ἐπίθετα

Συναντώνται σε 55 περιπτώσεις. Στις ἀκόλουθες 29:

- (95) καὶ ἀπὸ τότε ἔδειξε ἡ **ἄτυχός** σου μοῖρα. [στίχ. 61]
Ποῦ ἡ γνῶσις ἡ **ἄμετρος**, φρόνησις ἡ μεγάλη, [στίχ. 76]
Ἦ Κόρινθος **πολύθλιβος**, πολὺ κακὸ τὸ εἶδες, [στίχ. 78]
Ἦ Κόρινθος **κακότυχος**, πολλὸν κακὸν ὁποῦ δες, [στίχ. 83]

Τὴν Πάτραν τὴν **πανεύμορφον** εἶχες παρηγοριάν σου· [στίχ. 85]
 Ἴδ' βασιλεῦ **παμφρόνιμε**, κακὸν ριζικὸν ὁποῦ ἔχες· [στίχ. 93]
 96 ὁ βασιλεὺς ὁ **φρόνιμος**, σοφὸς ὁ Καλοῖωάννης, [στίχ. 93]
 τὴν Πόλιν τὴν **θεόκτιστον** καὶ τὶς νὰ τὸ πιστεύσῃ; [στίχ. 128]
 ἡ Πόλις ἡ **κακότυχος** κι ὁ βασιλεὺς ὁμάδιν. [στίχ. 135]
 Ἴδ' βασιλεῦ **παμφρόνιμε**, ἀνδρειωμένε Κωνσταντῖνε [στίχ. 164]
 τὴν Πόλιν τὴν **πανάτυχον**, τὸ μέλος τὸ οἰκεῖον, [στίχ. 185]
 τοῦ **πρωτοκλήτου** τὸ σκαμνὶν Ἀνδρέου ἀποστόλου, [στίχ. 238]
 καὶ φιλοσόφοι, ρήτορες τῆς **ἑπτασόφου** τέχνης; [στίχ. 242]
 νὰ μὴ πλαντάξω **ἄτυχος** ἐκ τὸ πικρὸν τὸ τόσον. [στίχ. 248]
 ἀμμή ὁ **Παντοδύναμος** Θεὸς ὁ Παντεπόπτης [στίχ. 326]
 νὰ πᾶτε μὲ βοήθειαν Θεοῦ **Παντοδυνάμου**, [στίχ. 342]
 μὴ ξεψυχῆσω ὁ **ἄτυχος** κρατῶντα<ς> τὸ κονδύλι, [στίχ. 360]
 Θεὸν τὸν **Παντοδύναμον** τοῦ νὰ σᾶς εἰρηνεύσῃ, [στίχ. 363]
 μὴ σκάσω ὁ **κακότυχος**, γράφοντα μὴ πλαντάξω, [στίχ. 433]
 Θεὸς ὁ **Παντοδύναμος** θέλλει σᾶς δώσει χάριν, [στίχ. 472]
 τὴν **ἄτυχον** καὶ ἔλεηνὴν τὴν Κωνσταντίνου Πόλιν· [στίχ. 482]
 καὶ σὺ Ῥῆγα **πανένδοξε** ἀύθენტα Οὐγγαρίας, [στίχ. 516]
 καὶ δώσῃ σᾶς τὴν ὁ Θεὸς ὁ μέγας **τροπαιοῦχος**, [στίχ. 535]
 Θεὸς ὁ **παντοδύναμος** νὰ μᾶς βοηθήσῃ, [στίχ. 582]
 τὴν Πόλιν τὴν **ἑξάκουστον**, καὶ ἐπυρπόλησέν τὴν, [στίχ. 668]
 Καὶ ὁ Θεὸς ὁ **παντοδύναμος** νὰ ἴναι στὴν συντροφίαν σας, [στίχ. 696]
 τὰ ποῖα ἐσυνέβησαν τὴν **ἄτυχον** τὴν Πόλιν, [στίχ. 716]
 ὁποῦ ἀύθεντευσεν λοιπὸν τὴν **ἄτυχον** τὴν Πόλιν, [στίχ. 828]
 Θεὸς ὁ **Παντοδύναμος**, ὁ Κύριος τῆς Δόξης, [στίχ. 1042]

καὶ ἄλλες 26 φορές κατὰ τις ὁποῖες συναντάται τὸ δικατάληκτο ἐπίθετο ο/η
 ασεβής, δηλ. στους στίχους: 36, 124, 154, 157, 169, 261, 403, 441, 491, 498, 517, 559,
 580, 595, 681, 722, 745, 793, 806, 820, 857, 863, 895, 907, 924, 941.

γ) Χρήση δοτικής πτώσης

Συναντάται στὸν τίτλο ὅταν αναγράφεται ἡ ἡμερομηνία τῆς Αλώσεως καὶ σε ἄλλους 4
 στίχους:

(96) Ἐχμαλωτίσθη δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων **ἔτει** ,α υ'νγ' **μηνὶ Μαΐω** κθ', **ἡμέρᾳ Τρίτῃ**,
 ὥρα πρώτη τῆς ἡμέρας.

Καὶ τὸ λοιπὸν οἱ ἄρχοντες, ἀκούσατέ **μοι** λόγον· [στίχ. 18]
καὶ θρόνος οἰκουμενικός· οὐαὶ **σοι** πάλιν Πόλις. [στίχ. 239]
κι ἐμάχετό **μοι** ὁ λογισμὸς νὰ γράψω τὰ συμβάντα, [στίχ. 715]
εἰπέ **μοι** ποῦ εὐρίσκεσαι; Ἐχάθης; Ἐκρυβήθης; [στίχ. 825]

Ἡ πρώτη περίπτωση ἀφορᾶ τὴν χρῆση δοτικής σε παγιωμένες ἐκφράσεις, ὅπως οἱ ἡμερομηνίες καὶ οἱ λοιπές ἀποτελοῦν πάλι γλωσσικά ἀπολιθώματα, με κατανομή σύμφωνα με τοὺς ἀρχαίους κανόνες, δηλαδή ἀφοροῦν τὴν προσωπικὴ ἀντωνυμία «μοι» ὡς ἔμμεσο ἀντικείμενο [στίχ. 18, 715, 825] καὶ δοτικὴ προσωπικὴ κτητικὴ [στίχ. 239]

γ) Χρῆση τῆς περίφρασης «εἰς τὸν» ἀντὶ «στον»

Ἡ πρόθεση «εἰς» συναντᾶται 126 φορές ολόκληρη στο κείμενο ἀν καὶ ἀρκετές φορές στο Χφ περιορίζεται στὴν ἀναγραφή ἐνός «σ» συχνά ἐνωμένου με τὴν ἐπόμενη λέξη, ἡ ὁποία ὅταν εἶναι ἀρθρο αἰτιατικῆς/ γενικῆς πτώσης ὁπότε ἐμφανίζεται οἱ νεοελληνικοὶ τύποι «στον», «στην», «στο», «στου», «στης», «στων», κ.λπ. καὶ ἐτσι ἀποδόθηκε στο κείμενο τοῦ παραρτήματος. Στις (δύο) περιπτώσεις που ἀκολουθεῖ ἄλλη λέξη ἀποδόθηκε ὡς «'ς». Οἱ περιφράσεις «εἰς τὸν» «εἰς τὴν» «εἰς τὸ» «εἰς τὰς» κ.λπ. συναντῶνται 68 φορές στους ἐξῆς στίχους:

- (97) καὶ **εἰς τὸν** βασιλέα [τίτλος]
νὰ μὲ φωτίση καὶ ἐμὲ **εἰς τὰς** πλοκάς τοῦ στίχου, [στίχ. 9]
λύπη μεγάλη καὶ φρικτὴ **εἰς τοὺς** ἀυθέντας λέγω, [στίχ. 70]
εἰς ὅλες σου ταῖς ὄρεξες κ' **εἰς τὰ** θελήματά σου· [στίχ. 90]
εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν θλιβερὴν τὴν Πόλιν, [στίχ. 110]
καὶ βασιλέαν σ' ἔστεψαν **εἰς τὴν** Ἁγίαν Σοφίαν. [στίχ. 116]
Εἰς τοῦ Μαΐου τοῦ μηνὸς **εἰς τὰς** εἴκοσι ἐννέα, [στίχ. 120]
Λέγουν «οἱ Τοῦρκοι ἐσέβησαν **εἰς τὴν** Ἁγίαν Πόλιν [στίχ. 126]
οἱ ἄγγελοι τὰ πήρασιν ἐμπρὸς **εἰς τὸν** δεσπότην. [στίχ. 140]
εἰς οὐρανοὺς **εἰς τὸν** Χριστὸν, τὸν Κύριον τῆς δόξης. [στίχ. 143]

καθὼς καὶ στους στίχους: 159, 175, 176, 232, 233, 263, 298, 315, 325, 369, 399, 407, 444, 462, 463, 484, 485, 496, 549, 567, 579, 619, 642, 650, 651, 652, 667, 680, 689, 690, 694, 698, 698, 700, 7005, 742, 744, 775, 779, 782, 788, 815, 818, 854, 859, 891, 894, 921, 931, 951, 996, 1003, 1009, 1011, 1022.

δ) Χρήση της περιφρασης «ἀπό τόν» ἀντί «ἀπ' τον»

Η λόγια περίφραση «ἀπό τόν» «ἀπό τήν» κ.λπ. συναντάται 36 φορές στο κείμενο, ενώ περίφραση της κοινής νεοελληνικής «ἀπ' τον» καμία. Συναντάται όμως με την ιδιωματική μορφή «ἀφ' τον» (στο Χφ αναγράφεται «αὐτόν», βλ. 1.5 και 2.2) 6 φορές. Η λόγια περίφραση υπάρχει στους στίχους:

(98) ἀρχομένου ἀπό τὸ παρὸν [τίτλος]

κάτεργα ἀπό τήν Βενετιὰν τήν πολυχρυσωμένην, [στίχ. 181]

καράβι ἀπό τήν Γένοβαν, τριήρεις ἔκ τῆ Λιβιέρα, [στίχ. 182]

κι' ἀπό τήν Κατελλώνιαν κι' ἀφ' ὅλην τήν Ἀταλίαν, [στίχ. 183]

δεμέν' ἀπό τόν σφόνδυλα ὄλ' ἄλυσσοδεμένα, [στίχ. 199]

δεμέν' ἀπό τόν τράχηλον καὶ τὸ οὐαὶ φωνάζουν, [στίχ. 200]

Καὶ πῶς ἀπό τὸ σῶμά μου οὐδὲν ἐξανασπᾶται, [στίχ. 227]

ἀπό τήν γειτονίαν σας συμὰ κι' ἐκ τὸ πλευρόν σας, [στίχ. 253]

μήπου κι' ἔξολοθρεύσουν σας ἀπό τὰ γονικά σας, [στίχ. 255]

κυροῦδες, μάνες καὶ παιδιὰ ἀπό τὰ γονικά των, [στίχ. 257]

καθὼς και στους στίχους: 339, 395, 421, 483, 545, 546, 595, 674, 674, 679, 686, 747, 754, 802, 857, 858, 858, 864, 887, 895, 924, 942, 1033, 1038,

ε) γενική πληθυντικού εγκλιτικῶν «των» ἀντί «τους»

Διαπιστώνεται η παρουσία τους στους κάτωθι 12 στίχους:

(99) τὰ σπήτια των ἐχάλασες, ἐκεῖνοι ἐξορισθῆκαν, [στίχ. 56]

γυναῖκες καὶ παιδιὰ των ὅλα ἔξολοθρευθῆκαν, [στίχ. 57]

καὶ βλέπουν τοὺς πατέρας των ἐξάγκωνα δεμένους· [στίχ. 205]

θωροῦν καὶ τὸν πατέρα των με ἄλυσσον δεμένον, [στίχ. 213]

ὀμάδιν με τὸν κύριν των νὰ κλαίγουν, νὰ θρηνοῦνται. [στίχ. 217]

τὴν πίστιν των τὴν σκυλικὴν νὰ τὴν λακτοπατῆτε· [στίχ. 271]

τὰ ἔθνη τὰ ἀλλόπιστα στὴν βρομερὴν των πίστιν. [στίχ. 321]

ἐξάναψεν ἡ φλόγα των καὶ τρέχει φοβισμένα [στίχ. 628]

κι' οἱ φίλοι των ἄς θλίβονται ὁποῦ τοὺς ἀγαποῦσαν. [στίχ. 738]

καὶ διὰ τὸν αὐθέντην των ὄλοι νὰ αἱματωθοῦσιν. [στίχ. 785]

ὁπού ἔχουν εἰς τὴν πίστιν των καὶ εἰς τὸν ἀμηράν των· [στίχ. 788]

τὴν ὥραν ἔνι στὸν σταυρὸν τὰ χέρια των δεμένα. [στίχ. 983]

Γενική πληθυντικού εγκλιτικών «τους» διαπιστώνεται 7 φορές στους στίχ.: 256, 275, 353, 387, 399, 497, 734.

ς) Παθητικός παρατατικός σε -όμην αντί -όμουν και -ετο αντί -όταν

Στα εξής 5 σημεία:

- (100) ἀναθυμῶντα τὸ κακὸν τῆς πόλης **έθρηνούμην**, [στίχ. 713]
καὶ **έγενόμην** κί ἔγραφα καὶ μετέπιπτον πάλιν·[στίχ. 717]
Τὶ **έγίνετο** ἡ ψαλτικὴ, οἱ καλαῖς προσωδίαις; [στίχ. 149]
έφάινετο, έβύθιζεν ἡ σφαίρωσις τοῦ Κρόνου, [στίχ. 219]
Τὶ **έγίνετον** ὁ μπάιλος; Ποῦ οἱ πραγματευτάδες; [στίχ. 303]

Στην τελευταία περίπτωση το τελικό -ν είναι ιδιωματικό στοιχείο σε λόγια κατάληξη.

ζ) Χρονική αύξηση

Στις ακόλουθες 7 περιπτώσεις

- (101) **ἤχμαλωτίσθη** δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων [τίτλος]
τῆς ὀρθοδόξου πίστεως σπαθὶν **ήκονισμένον**, [στίχ. 99]
Τὶς εἶδεν ἢ τὶς **ήκουσε** ποτέ του τέτοιο πρᾶγμα, [στίχ. 156]
καὶ οἱ πτωχοὶ οἱ ταπεινοὶ ὅλοι **ήχμαλωτισθῆκαν**. [στίχ. 379]
έπῆράν την οἱ άσεβεῖς καὶ **ήχμαλώτευσάν** την. [στίχ. 403]
ποτέ οὐκ **ήδυνήθηκα** νὰ τὸν έξανασπάσω, [στίχ. 1001]
ήκουσα πάλιν νὰ λέγουσι καὶ εἶσαι κεκρυμμένος [στίχ. 1015]

Η διατήρηση της χρονικής αύξησης είναι αρχαϊκό στοιχείο το οποίο έχει επιβιώσει και στα ιδιώματα της Δωδεκανήσου και της Ανατολικής Κρήτης (« (Κοντοσόπουλος 2008: 36, 44)

3.2.3 Παραγωγή

Διαπιστώνεται η παραγωγή επιρρημάτων με τις λόγιες καταλήξεις -ως και -άδην (-άδιν, κατά την ορθογραφία του Χφ) σε 22 περιπτώσεις:

- (102) ὅτι φοβοῦμαι **ταπεινῶς** μὴ ἀνασπασθῆ ἡ ψυχὴ μου. [στίχ. 43]
νέων, γερόντων **άληθῶς**, ὁμοῦ δὲ καὶ λατίνων; [στίχ. 152]

ὀμάδιν με τὸν κύριν των νὰ κλαίγουν, νὰ θρηνοῦνται. [στίχ. 217]
καὶ νὰ παρακαλέσουσιν **ἐξόχως** τὴν Κυρίαν, [στίχ. 294]
καὶ μὴ ἀργῆτε, κἄν **ποσῶς** πάραυτα ἐγερθῆτε. [στίχ. 341]
νὰ πολεμήσετε **καλῶς** μετὰ Μαχουμετιάνους. [στίχ. 343]
νὰ σφάζονται **ἀλλήλως** των καὶ νὰ μηδὲν λυποῦνται, [στίχ. 349]
ὁ φίλος σου ὁ βασιλεὺς οὐδὲ **ποσῶς** εὐρέθην. [στίχ. 377]
Ἥλιε, πλανῆτα τούρανοῦ, **ποσῶς** μὴ ἀνατείλῃς, [στίχ. 409]
ἀπὸ τὸν ἅγιον Ῥωμανὸν, **ὄλως** αἱματωμένος, [στίχ. 421]
Μηδὲν ἀναμελήσατε, **ποσῶς** μηδὲν σταθῆτε, [στίχ. 464]
τὸν ὄρκον του ὁ ἀσεβῆς **ποσῶς** οὐ στέργει τοῦτο, [στίχ. 498]
νὰ πολεμήσετε **καλῶς** καὶ **οὔτως** νὰ δοξασθῆτε, [στίχ. 533]
συντόμως ὁμοθυμαδὸν ἀμέτε καταπάνω [στίχ. 558]
Περάσετέ μ' ὡς ἄγνωστον **ὀμάδιν** με τὸν νοῦν μου, [στίχ. 568]
ποσῶς οὐκ ἔχει λογισμὸν εἰς τὴν φιλαργυρίαν. [στίχ. 652]
ποσῶς μὴ τὸ ἐβγάλετε ἀπὸ τὰ λογικά σας, [στίχ. 679]
Θαρρῶ εἰς τὸν πανάγαθον, **καλῶς** νὰ τὸ ποθῆτε, [στίχ. 705]
τὴν νύκταν ἐσηκῶνουμου **συχνῶς** ἐκ τὸ κρεββάτι, [στίχ. 712]
διατὶ οὐδὲν πονεῖ **ποσῶς** τὸ Χριστιανικὸν αἷμα, [στίχ. 726]
ποσῶς μηδὲν θελήσετε νὰ ποίσετε ἄλλον δρόμον, [στίχ. 991]

3.2.4 Λεξιλόγιο

Λέξεις και εκφράσεις λόγιου χαρακτήρα, εκτός από αυτές που παρουσιάστηκαν σε προηγούμενα παραδείγματα και δεν είναι σε κοινή χρήση στην νεοελληνική είναι οι εξής (σε 124 στίχους):

- (103) ...περὶ ... Ἁγίων λειψάνων, ρητόρων, ψάλτων, **ὕμνοποιῶν, διδασκάλων** καὶ ἀρχόντων... [τίτλος]
Διήγησις **πάνυ** θλιβερῆ, πονετικῆ καὶ πλήρη, [στίχ. i]
βαβαὶ παπαὶ τῆς συμφορᾶς τῆς Κωνσταντινουπόλης [στίχ. ii]
νὰ γράψω τὴν ὑπόθεσιν ὡς **χρή** καὶ ὡς τυχαίνει. [στίχ. 7]
Καὶ ὁ Θεὸς ὁ δυνατός, ὁποῦ **ἴδωκε** τὴν γνῶσιν, [στίχ. 8]
νὰ με φωτίση καὶ ἐμὲ εἰς τὰς **πλοκάς** τοῦ στίχου, [στίχ. 9]

καὶ νὰ ποιήσω καὶ ἐγὼ ποιήμα τι **τοιούτον**[στίχ. 10]
καρδιοαναστενάγματα καὶ **κοπετούς** νὰ δώσουν. [στίχ. 17]
Ἐδὰ λοιπὸν **ἀκούσατε** τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου, [στίχ. 27]
ὄλοι ψυχοπονέσατε, **κλαύσατε** λυπημένα, [στίχ. 34]
ἐὰν γὰρ καὶ μετέπεσε στῶν ἀσεβῶν **τὰς χεῖρας**, [στίχ. 36]
ἀμμὴ σχολάζω ἀφήνω το, διατὶ ἔχω **μέγαν φόβον**, [στίχ. 42]
καὶ τύχην **πάνυ** βλαβερὴν, μοῖραν **ἀτυχεστάτην**, [στίχ. 47]
καὶ σκοτεινὴν καὶ **δολερὴν**, ἀστραποκαημένην. [στίχ. 48]
νὰ ἔχεν ἀστράψην οὐρανὸς νὰ ἔχεν **καῆ** ἡ ὥρα, [στίχ. 49]
Τὶς ἦτον ὁποῦ σ' **ἔδοκεν** τὴν συμβουλὴν ἐκείνην; [στίχ. 59]
τρίτην ἡμέραν **δολερὴν** ποὺ ἀθύέντευεν ὁ Ἄρης. [στίχ. 121]
ἐνὶ τοῦ κόσμου χαλασμὸς καὶ **συντελειὰ** μεγάλη, [στίχ. 130]
Ἀφῆκες, ἐξαπόλυκες, πανύμνητε, τὸν κόσμον; [στίχ. 145]
Οἱ ὕμνοι ποῦ ἔναι τὸ λοιπὸν καὶ ποῦ οἱ **ψαλμωδία**; [στίχ. 146]
Καὶ ποῦ εἶν' οἱ **δομέστικοι**, ἡ μελωδία ἀγγέλων, [στίχ. 147]
Τὶς **εἶδεν** ἢ τὶς **ἤκουσε** ποτέ του τέτοιον πρᾶγμα, [στίχ. 156]
σύννους, συστρέφων κατὰ νοῦν καὶ πάλιν οὕτως λέγω. [στίχ. 163]
μικρὸς ἢ μέγας διὰ νὰ ἔπῃ, διὰ νὰ σὲ **ὄνειδίση**, [στίχ. 166]
βλέπουν ἐμπρὸς κί' **ὀπίσω** των, μὴ νὰ ἔδοῦν τοὺς γονεῖς των, [στίχ. 204]
θωροῦν καὶ τὸν πατέρα των μὲ **ἄλυσσον** δεμένον, [στίχ. 213]
καὶ δύο ἀδελφάδες **εὐμορφες**, πολλὰ ὠραιωμένες, [στίχ. 214]
ὁ σύντεκνος τὴν σύντεκνον, ὁ **γείτων πάλιν γείτων**, [στίχ. 222]
ἐκ τὴν μεγάλην συμφορὰν **πικρᾶς** αἰχμαλωσίας [στίχ. 224]
διατὶ ὄλον τὸ **πταίσιμον** ἦτον εἰς τοὺς ῥηγάδες[στίχ. 232]
καὶ θρόνος οἴκουμενικός· **οὐαί σοι** πάλιν Πόλις. [στίχ. 239]
Θεέ μου, πῶς ἀπέμεινες **τὴν ἀνομίαν ταύτην**; [στίχ. 243]
Καὶ πῶς τὸ κατεδέχθηκες, **δύναμις τῶν ἀγγέλων**; [στίχ. 244]
Ἄς ἔλθω στὸ **προκείμενον** τοῦ πονεμένου θρήνου, [στίχ. 247]
τὴν Πόλιν νὰ ἐπάρετε ἔκ τῶν ἀσεβῶν **τὰς χεῖρας**·[στίχ. 261]
καὶ **δεῦτε** εἰς ἐγδίκησιν, τρέχετε, μὴ σταθῆτε, [στίχ. 269]
ἡμέρα καὶ νύκτα μὲ **σπουδὴν** στὰ ἔθνη διὰ νὰ πάτε· [στίχ. 272]
ὡσὰν τὸ ἴσῃκωσέ ποτε ὁ **μέγας** Κωνσταντῖνος [στίχ. 274]
καὶ τὶ νὰ λέγω, **οὐκ** ἠμπορῶ, καὶ τὶ νὰ γράφω, **οὐκ οἶδα**. [στίχ. 277]
ἐδὲ φωνὴν τὴν ἔσυρε **κοράσιον** ἐκ τὴν Πόλιν·[στίχ. 307]

οἱ Τοῦρκοι νὰ κερδήσουσι τὴν Πόλιν τὴν **ὀλβίαν**, [στίχ. 309]
νὰ **κενωθοῦν** τῶν Χριστιανῶν τὰ αἵματα ὡς **ὔδωρ**;» [στίχ. 310]
Θέλω νὰ δώσω **ἐνθύμησιν** στῶν ἀύθεντῶν τῆς Δύσης [στίχ. 330]
ῤῆγαν τὸν **ἐκλαμπρότατον** τοῦ Παρισιοῦ, ὁ πρῶτος [στίχ. 331]
νὰ **δράμετε** ἀπόκοτα μὲ φρόνησιν καὶ πρᾶξιν, [στίχ. 337]
καὶ μὴ ἀργῆτε, κᾶν ποσῶς πάραυτα **ἐγερθῆτε** [στίχ. 341]
οὐδὲν **ἤξεύρω** τί νὰ ἴπῳ οὐδὲ τὸ τί νὰ λέξω. [στίχ. 347]
Θεὲ μου, **διὰ τὴν δόξαν** σου βάλλε τους εἰς ἀγάπην, [στίχ. 353]
Οὐ δύναμαι νὰ γράψω πλέον, ἀυθέντες μεγιστᾶνοι, [στίχ. 359]
σήκωσε τὸ σταντέλη σου **μετὰ πολλῆς ἰσχύος**. [στίχ. 382]
νὰ ἴναι κι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ ἐμπρὸς κατ' **ὀφθαλμῶν** σου, [στίχ. 383]
τοὺς Τούρκους **ἐξαλείψατε**, ἐξανασπάσετέ τους. [στίχ. 387]
ἤξευρετε ἀληθινά· ἐχάθηκεν ἡ Πόλις, [στίχ. 402]
Ἥλιε, **πλανῆτα** τούρανοῦ, ποσῶς μὴ ἀνατείλης, [στίχ. 409]
Κρόνε **πλανῆτα** τούρανοῦ, πρόσεχε μὴ ἀνατείλης [στίχ. 413]
Ἦ Ζεῦ, πλανῆτα τ' οὐρανοῦ, βλέπε μὴ ἀνατείλης [στίχ. 417]
νὰ κλαίῃ νέους **εὐμορφους, κοράσια** ὠραιωμένα. [στίχ. 424]
κι **ἀντιβολῶ**, παρακαλῶ εἰς πᾶσα ἴναν ἀυθέντην, [στίχ. 436]
τινάς ἀγάπην μετ' αὐτὸν μὴ **βουληθῆ** νὰ ποίση [στίχ. 459]
καὶ μέχρι Ἰουστινιανοῦ οἱ **πρώτιστοι** τῆς πόλης, [στίχ. 487]
καὶ τώρα τὸ **μειράκιον**, τὸ συχαντὸ τὸ ἔθνος, [στίχ. 489]
ἐνέβηκεν, ἐψήλωσεν, ἐγίνη ἀυθέντης **μέγας**. [στίχ. 490]
διατ' ἔνι γένος ἄπιστον καὶ **πλήρες γέμον δόλου**. [στίχ. 499]
Ἦ συμφορὰ καὶ θρηνισμὸς καὶ **κοπετὸς** μέγας, [στίχ. 522]
μετὰ μεγάλης στρατιᾶς, **μετὰ πολλῆς ἰσχύος**, [στίχ. 532]
θέλεις νικήσειν μὲ τὸν Θεὸν ὅλους τοὺς ἀντιδίκους. [στίχ. 548]
Σπανία μὲ **τὴν δύναμιν ἣν ἔχει καὶ βοήθειαν**. [στίχ. 554]
συντόμως **ὀμοθυμαδὸν** ἀμέτε καταπάνω [στίχ. 558]
νὰ χάση τὴν **άλωπεκῆν** καὶ τὴν ἴψηλοφροσύνην, [στίχ. 563]
καὶ **ψέξετε** τὸν λογισμὸν ἐμοῦ δὲ καὶ τὴν γλῶσσαν, [στίχ. 569]
τοὺς Τούρκους πολεμῆζετε, τοὺς Χριστιανοὺς **ἀφῆτε**. [στίχ. 577]
Δὲν βλέπετε τοὺς ἀσεβεῖς τὸ πῶς **εὐήμεροῦσιν**; [στίχ. 580]
κ' οἱ χριστιανοὶ μὲ χριστιανοὺς πάντα νὰ **πολεμοῦσιν**; [στίχ. 581]
Καὶ θέλω νὰ **γινώσκετε**, ὅτι μὲ τὴν ἀγάπην, [στίχ. 599]

καὶ λέγω ἅς προσέχετε, ὡς ἡ βροντὴ τὰ **νέφη**. [στίχ. 613]
Γίνωσκε, ἀγιώτατε καὶ κορυφὴ τῆς Ῥώμης, [στίχ. 618]
τὴν Δύσιν **περιπλέκεται** μὲ παρακλάδια ἔξη· [στίχ. 620]
Δύσιν τε καὶ Ἀνατολὴν ὀρίζει, **πιστωθεῖτε**, [στίχ. 638]
οἱ **δημηγερσίεις**, διαβολιές ἀλλὰ καὶ πονηρίες. [στίχ. 666]
τὴν Πόλιν μὴ ἀφήσετε στῶν ἀσεβῶν **τὰς χεῖρας**. [στίχ. 681]
ὀμνέω σας εἰς τὸν Θεὸν, καὶ ὅλοι **πιστεύσατέ μοι**, [στίχ. 689]
ν' ἀγανακτήσετε πολλὰ ἐπάνω **εἰς τὴν χρείαν**. [στίχ. 690]
τὸ στέμμα τὸ **διάδημα** νὰ ἴναι εἰς τὰ παιδιὰ σας. [στίχ. 700]
Γινώσκει τὸ ὁ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ καρδιογνώστης, [στίχ. 711]
Τώρα εἰς τὸ **προκείμενον** θέλω νὰ ἴθῳ τοῦ λόγου, [στίχ. 742]
τὸ δ' ἄλλον τὸ **ἀπολειφθέν**, τὸ πρόλοιπον φωσάτον [στίχ. 753]
ἔχει καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἄνδρες **ἐκλελεγμένους**, [στίχ. 775]
Λοιπὸν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ **διὰ τοῦ Χριστοῦ τὸν νόμον** [στίχ. 795]
Καὶ ὅλοι νὰ **συγκλίνωμεν** στὸν ἅγιον τὸν πάπαν, [στίχ. 800]
ὡς εἶναι εἰς ὅλους κεφαλὴ χωρὶς **ἀντιλογίας**, [στίχ. 801]
καὶ μέλη πάλι οἱ **ἕτεροι**, ὡς ἓν σῶμα ὅλοι· [στίχ. 804]
νὰ **δράμωμεν** μετὰ χαρᾶς διὰ τὴν Χριστιανοσύνην, [στίχ. 805]
καὶ μετὰ ταῦτα ἐλάβετε τὸ νίκος καὶ τὰ **σκῦλα**, [στίχ. 810]
εἶπέ μοι ποῦ **εὐρίσκεσαι**; Ἐχάθης; Ἐκρυβήθης; [στίχ. 825]
καὶ τὰ κορμιὰ ἐδιέγερνεν (λέγω) τὰ κεκομμένα, [στίχ. 830]
τὸ γύρευεν, **οὐδὲν ἠῦρε· οὐκ οἶδα τίς ἡ χρεία**. [στίχ. 831]
νεκρὸν σῶμα, λέγω, **τὸ σὸν** τί τό ἔθελεν ὁ σκύλος, [στίχ. 832]
τὸν Τοῦρκον ἂν **ἀφήκετε** τὴν Πόλιν νὰ κρατήσῃ, [στίχ. 846]
ἓνα δεσμὸν μὲ τὸν Θεὸν γίνεται οὕτως **πέλλει**, [στίχ. 852]
παντάπαν νὰ ξεριζωθοῦν ἀπὸ τὴν Ῥωμανίαν, [στίχ. 864]
ὀλίγα λόγια καὶ καλὰ θέλω δι' αὐτοὺς νὰ εἶπω. [στίχ. 871]
μὲ τὴν χαρὰν μὲ τὴν τιμὴν, **μετὰ μεγάλης δόξης**, [στίχ. 884]
ἐμβῆτε εἰς τὸν πόλεμον μ' ὄλην τὴν καλὴν Ῥαλίαν. [στίχ. 891]
ἡ συμβουλή σας ἡ καλὴ καὶ **συγκρότησίς** σας [στίχ. 898]
ἀμάχη δὲ μὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ μὲ τοὺς **ἀλλοφύλους**. [στίχ. 914]
Τοῦτο γράφω νὰ γενῆ, Χριστέ μου, **ἐπάκουσόν** μου. [στίχ. 922]
στὸ νὰ μὲ συμπαθήσετε **ἃ ἔγραψα καὶ εἶπον**. [στίχ. 933]
καὶ θέλω νὰ γινώσκετε τὰ ἤκουσα νὰ **λέξω**. [στίχ. 946]

ὡς **οἶδα** καὶ κατέμαθα ὑπὸ πιστῶν ἀνθρώπων. [στίχ. 946]
καὶ τότε νὰ **συγκλίνουσιν** οἱ ἔσω μὲ τοὺς ἔξω [στίχ. 949]
τοῦτο σὰς λέγω ἀληθινὰ, **πιστεύσατε** τὸν λόγον, [στίχ. 963]
Ἡξεύρετε, ἀυθέντες μου, ταῖς χῶρες ὅπου εἶπα, [στίχ. 984]
καὶ ἄλλες ἀνηβαίνασιν εἰς τὸν **ἐγκέφαλόν** μου, [στίχ. 1003]
Ἄλλ ὅμως νὰ **γινώσκετε**, ἐλαίαν ἔχει μαύραν, [στίχ. 1020]

Κεφάλαιο 4

Ιδιολεκτικά Χαρακτηριστικά

Ο ποιητής του ΘτΚ διαθέτει μία εξαιρετική λεξιπλαστική ικανότητα. Επινοεί νέες λέξεις, τροποποιεί ελεύθερα άλλες και δημιουργεί μία πλούσια ποικιλία λεξιλογίου. Πολυσύνθετες λέξεις, εθωνύμια και τοπωνύμια, πρωτότυπες και σπάνιες λέξεις (κάποιες από τις οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν «άπαξ λεγόμενα») καθώς και δάνειες λέξεις κυρίως λατινικής ή ιταλικής προέλευσης διανθίζουν το ποίημα. Αυτό ισχύει και για τα άλλα δύο ποιήματα που αποδίδονται στον Λιμενίτη και ενιχύει την πατρότητα του ΘτΚ από αυτόν.

4.1 Παρασύνθετα

Στους παρακάτω 18 στίχους περιέχονται 20 σύνθετες λέξεις εκ των οποίων τρεις είναι ρηματικές και οι υπόλοιπες ονοματικές:

(104) Ονοματικές

καρδιοαναστενάγματα καὶ κοπετοὺς νὰ δώσουν. [στίχ. 17]

σαγίτες **χρυσοπτέρυγαις**, σπαθία κοσμημένα· [στίχ. 81]

Ἐκεῖν' ἢ ἕμερα σκοτεινὴ, **ἀστραποκαημένη**. [στίχ. 194]

τῆς τρίτης τῆς ἀσβολερῆς, τῆς **μαυρογελασμένης**, [στίχ. 195]

τῆς **θεοκαρβουνόκαυτης**, **πουμπαρδοχαλασμένης**, [στίχ. 196]

τρέμουν ὡς **φυλλοκάλαμον ἐξετραχηλισμένα**, [στίχ. 202]

τῆς Πόλης οἱ πολίτισσες **ἐξανασκεπασμένες**, [στίχ. 209]

τῆς Πόλης οἱ εὐγενικαῖς, οἱ **ἀστραποκαημένες**· [στίχ. 211]

Οἱ **ψευδελπίδες** οἱ δολερὲς τὸ προξενῆσαν τοῦτο. [στίχ. 245]

Ποῦ εἶναι τ' **ἀσημοχρῦσαφον** καὶ τὸ πολὺ λογάρην, [στίχ. 314]

Λοιπὸν **πανυψηλότατε**, ἐκλαμπρότατε δοῦκα, [στίχ. 380]

Ἄρης **ἐπαιρνοδιάβαινε** τὴν Τρίτην βουρκωμένος, [στίχ. 420]

δι' ἓνα **κουφοκάρυδον** νὰ σφάξῃ μὴν χιλιάδα. [στίχ. 727]

Λοιπὸν, **πανυψηλώτατοι** αὐθέντες μου ῥηγάδες, [στίχ. 849]

Ἦ Βενετία φουμιστή, **μυριοχαριτωμένη**, [στίχ. 872]
καὶ τὸ **τολμηροκάρδιον** καὶ τὴν χρυσοῦν τὴν βρύσιν [στίχ. 879]

- (105) Ρηματικές
νὰ κλαίουν, νὰ θρηνίζωνται, νὰ **μεγαλοφωνάζουν**· [στίχ. 223]
εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ **περιανασάνη**, [στίχ. 462]
καὶ ν' **ἀπολησμονήσετε** ταῖς θλίψεις καὶ ταῖς μάχες, [στίχ. 860]

Σχεδὸν ὅλες οἱ παραπάνω παρασύνθετες λέξεις εἶναι ταυτόχρονα καὶ σπάνιες.

4.2 Δάνειες Λέξεις, Εθωνύμια – Τοπωνύμια

Οἱ λέξεις με ξένη προέλευση προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴν λατινικὴ ἢ μάλλον ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴ γλῶσσα. Σὲ αὐτές θα συμπεριλάβουμε καὶ τὰ τοπωνύμια καὶ εθωνύμια, τὰ ὁποῖα μάλιστα εκφέρωνται με ἰταλικὴ κυρίως προφορὰ καὶ γράφονται συχνὰ με ποικίλους τρόπους.

4.2.1 Λέξεις με Ξένη Προέλευση

α) Λέξεις με λατινικὴ ἢ νεολατινικὴ προέλευση

- (106) ...καὶ περὶ τῶν ἀυθέντων τῆς Φραγκίας καὶ ὅλα τὰ **κουμούνια**· [τίτλος]
δουκάδες, κοῦντοι, πρίγκιποι καὶ τὰ **κουμούνια** ὅλα, [στίχ. 177]
καὶ τὰ **κουμούνια** τῆς Φραγκιάς, σοφοὶ καὶ διδασκάλοι, [στίχ. 566]

Κουμούνια = κοινότητες < Ἐδῶ νοοῦνται ὅλες οἱ εθνικὲς ομάδες τῆς Δυτικῆς Ευρώπης (τῆς Φραγκίας) ἢ οἱ Ἰταλικὲς Κοινότητες «Δημοκρατίες» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (Κεχαγιόγλου 2012: 103).

- (107) ὄλος ὁ κάμπος ἔγεμεν **ἄρματα** καὶ δοξάρια, [στίχ. 80]
σηκώσατε καὶ τὸν σταυρὸν ὁποῦ 'ναι θεῖον **ἄρμα**, [στίχ. 273]
τὸν Τοῦρκον μὴ ἀφήσετε, ὅλοι **ἄρματωθῆτε**, [στίχ. 386]
καὶ τὸν σταυρὸν μᾶς ἔδωκεν ὄπλον καὶ μέγαν **ἄρμα**, [στίχ. 501]
καὶ στοὺς στίχ.: 698, 855, 882, 959, 1041.

Ἄρμα= ὄπλο < arma (λατ.) = ὄπλα καὶ αρματώνομαι= σπλίζομαι

- (108) ἐγὼ ἀπιστῶ το φίλε μου, τὸ δολερὸν **μανδάτον**. [στίχ. 129]
ἐδὲ **μανδάτον** θλιβερόν ποῦ θέλει ἴπᾱ στὸν πάπαν, [στίχ. 280]
τὸ δολερὸν καὶ σκοτεινὸν τῆς πόλης τὸ **μανδάτον**; [στίχ. 287]
Τὸ δολερὸν καὶ σκοτεινὸν τῆς πόλης τὸ **μανδάτον** [στίχ. 300]

Μανδάτον = εἶδηση < λατ. *mandatum* = εντολή.

- (109) **ῥηγάδες, κόντοι, πρίγκιπες, δουκάδες, καβαλλάροι**, [στίχ. 285]
Τὶ ἐγίνετον ὁ **μπάιλος**; Ποῦ οἱ πραγματευτάδες; [στίχ. 303]
καὶ πάλιν ὁ παμφοῦμιστος **ῥῆγας** τῆς Οὐγγαρίας, [στίχ. 513]
καὶ σὺ **ῤῆγα** πανένδοξε ἀυθέντα Οὐγγαρίας, [στίχ. 516]
Πάλιν σᾶς λέγω, ἀυθέντες μου, **ῥηγάδες**, μεγιστάνοι, [στίχ. 677]
Αὐθένταις, **ῥηγάδες**, τὸ λοιπὸν ἀπὸ τοῦ νῦν σᾶς γράφω, [στίχ. 747]
Λοιπὸν, πανυψηλώτατοι ἀυθέντες μου **ῥηγάδες**, [στίχ. 849]
νὰ ποίσετε νὰ σώσετε εἰς ὅλους τοὺς **ῥηγάδες**, [στίχ. 926]
Αὐτὴ ἔνι ἡ δύναμις, ἀυθέντες μου **ῥηγάδες**, [στίχ. 773]
εἰς χεῖράς τε τῶν ἀυθεντῶν, **ῥηγάδων**, ἀυθεντάδων. [στίχ. 1010]
Ἦ ὕστερος παραγγελιά, ἀυθέντες μου **ῥηγάδες**, [στίχ. 1031]

Πρόκειται για τίτλους Ηγεμόνων και αρχόντων. Ρήγας=Βασιλιάς < λατ. *rex*. Κόντης= κόμης ανώτερος ἄρχοντας κατώτερος του δούκα < ιταλ. *conte*. Πρίγκιπας, πρίγκιψ = ανώτερος ἄρχοντας κατώτερος του βασιλιά < λατινική *princeps*. Δούκας, δούξ = ανώτερος ἄρχοντας κατώτερος του πρίγκιπα < λατ. *dux* = στρατιωτικός διοικητής. Καβαλλάρης= ιππότης (εδῶ σημαίνει τίτλο ευγενείας) < λατ. *caballarius*

- (110) σήκωσε τὸ **σταντέλη** σου μετὰ πολλῆς ἰσχύος. [στίχ. 382]

Σταντέλη = λάβαρο < ισπ. *estandarte*.

- (111) στὴν **πόρταν** τῆς βασιλικῆς τῆς Κωνσταντινουπόλης, [στίχ. 414]

Πόρτα = θύρα, πύλη < λατ. *porta*

- (112) ἐπέσσασι τὰ **φλάμπουρα** τοῦ βασιλέως τῆς Πόλης. [στίχ. 528]

ποῖσε τὸ **φλάμπουρον** χρυσοῦν, τὰς κλεῖς Ἁγίου Πέτρου, [στίχ. 634]
μὲ **φλάμπουρα** Χριστιανικὰ γύρου γύρου τριγύρου [στίχ. 817]
σημάδιν μέγα **φλάμπουρον**, τὸν Σταυρὸν τοῦ Κυρίου [στίχ. 948]

Φλάμπουρον= σημαία < φλάμπουλον < φλάμμουλον < λατ. flammula = σημαία με το χρώμα της φωτιάς.

(113) διατ' ἦτον **σπήτιον** ὀλωνῶν, Ῥωμαίων καὶ Λατίνων, [στίχ. 134]
αὐτὸ τὸ **σπήτι** τ' ἄπειρον, ἡ Κωνσταντίνου Πόλις, [στίχ. 644]
σπήτια μὲ ταῖς **φαμηλίεις** ἑπτακοσίεις χιλιάδες. [στίχ. 944]

Σπήτιον / σπήτι = σπίτι, οἶκος < λατ. hospitium.

(114) καὶ καθ' ἡμέρα δίδει τα, λαμβάνουσι ταῖς **ρόγες**, [στίχ. 654]
ρόγες δίδει παράξενες, δόξες, τιμές, τιμάρια [στίχ. 655]
καὶ τρέχουν οἱ ἀχριστιανοὶ μόνον διὰ ταῖς **ρόγες**, [στίχ. 656]
ὅπου **ρογεύγει** ἀμηρᾶς ὀδηγοὺς καὶ προδότας, [στίχ. 660]

Ρόγα= μισθός, ρογεύγω= μισθοδοτώ < λατ. erogō = μοιράζω, δίνω.

(115) Ἔχει καὶ στὴν Καλλίπολιν **φουσάτον** καβαλλάρους [στίχ. 756]
ἔχει **φωσάτον** ἀπ' αὐτοῦ ὡς δώδεκα χιλιάδες. [στίχ. 759]

Φουσάτον / φωσάτον = στράτευμα < fossatum = στρατόπεδο, τάφος

(116) **μὰ** πάντοτε νὰ τὸ ἔχετε μέσα εἰς τὴν καρδιά σας, [στίχ. 680]
κι οὐδὲν ψηφοῦν τὸν θάνατον **μὰ** τρέχουν ν' ἀποθάνουν. [στίχ. 792]

Μα = ἀλλά < ιταλ. ma.

(117) νὰ γίνει **μοῦρτος** μοχθηρὸς, ὡς οἱ πολλοὶ τὸ λέγουν. [στίχ. 950]

Μούρτος= θάνατος < λατ. mortuus=νεκρός.

(118) Μόνον νὰ ἴδοῦσιν Χριστιανοὺς ἀθύθεντας εἰς τὸν **κάμπον** [στίχ. 951]

Κάμπος= πεδιάδα < ιταλ. campo.

(119) ὅλες ταῖς εἶδα, ἐπάτησα πεζὸς καὶ **καβαλλάρης**. [στίχ. 985]

Καβαλλάρης= ιππέας < λατ. caballarius.

β) Λέξεις με διαφορετική προέλευση

Οι μόνες τουρκικής προελεύσεως λέξεις:

(120) ἔχει καὶ **γιανιτζάριδες** χιλιάδες δεκαπέντε, [στίχ. 751]

Γιανίτζαρος= γενίτσαρος, στρατιώτης του Οθωμανικού στρατού προερχόμενος από το παιδομάζωμα, την βίαιη στρατολόγηση παιδιών χριστιανών. <τουρκ. yeniceri / yanicari.

(121) ἀγροίκησα πολλὰς φοραῖς ἀπὸ τοὺς **χαρατζάρους**, [στίχ. 942]

Χαρατζάρος= ο φοροεισπράκτορας των Οθωμανών, αυτός που εισέπραττε τα χαράτσια, δηλαδή τους φόρους των Χριστιανών < τουρκ. haracı.

(121α) τὸν Τοῦρκον τὸν καταχανᾶν, αὐτὸν τὸν **χονικιάρην**, [στίχ. 684]

Χονικιάρης= αιμοβόρος < τουρκ. χουνκιάρ (Κοραΐς 1829: 114).

Και μιά σλαβικής προελεύσεως:

(122) τὸν **κράλην** τὸν πανθαύμαστον, ῥῆγαν τῆς Ούγγαρίας. [στίχ. 511]

Αθύθεντη, **κράλη** εὐγενικέ, στολή τῶν ἀνδρειωμένων, [στίχ. 524]

Κράλης = βασιλιάς < σλαβ. краљ (κραλ).

Αυτά τα δάνεια επαληθεύουν την περιοδεία του ποιητή στα Τουρκοκρατούμενα εδάφη της Βαλκανικής, όπου ασφαλώς θα άκουσε τουρκικά και σλαβικά.

4.2.2 Εθωνύμια-Τοπωνύμια

Όσα εθωνύμια και τοπωνύμια είναι γραμμένα με ιδιαίτερο τρόπο που διαφέρει από τον συνηθισμένο βρίσκονται στους παρακάτω στίχους:

- (123) **Φρατζέζους, Άγκλέζους, Πορτουγαλέζους, Σπανια-Κατελάνους, Ταλιάνους, Άλαμάνους, Ούγγάρους, Ψωμάνους, Βενετικούς, Γενουβήσους, Σέρβους Βλάχους, [Τίτλος]**
κί από την **Κατελλώνιαν** κί άφ' ὄλην τήν **Άταλίαν**, [στίχ. 183]
διατί και τὸ βασίλειον ἀπὸ τήν **Φράτζαν** ἦτον, [στίχ. 339]
Φρατζόρτζιδες πολεμισταί, ἄνδρες μου στρατιῶται, [στίχ. 334]
Λοιπὸν κοντεύγω τὰ πολλὰ, στέφομαι πρὸς τοὺς **Ούγκλέζους**. [στίχ. 345]
Ἦ **Κλέζοι** φρονιμώτατοι, τίμιοι τῶν ἀρμάτων, [στίχ. 346]
Φρατζέζους καὶ **Ούγκλέζηδες, Σπανιόλους, Άλαμάνους**, [στίχ. 354]
κύριον τῆς **Μπουργούνιας**, τὸν μέγαν στρατιώτην. [στίχ. 366]
Ἦ **Μπουργουνέζοι** ἀληθινοί, ἄνδρες ἀνδρικωτάτοι, [στίχ. 367]
ὁποῦ ἔχες στὴν ἀγάπην σου, δοῦκά μου τῆς **Μπουργούνιας**; [στίχ. 374]
κύριε τῆς **Μπουργούνιας**, ἀυθέντη καὶ δεσπότη, [στίχ. 381]
Άφήνω τον τὸν εὐγενὴν τὸν δοῦκαν τῆς **Μπουργούνιας**, [στίχ. 398]
κ' εἰς τὴν **Προβέντζα** στρέφομαι καὶ συνθρηνῶ μετὰ τους. [στίχ. 399]
Ἦ **Προβεντζάλοι** εὐγενικοί, στρατιῶται τοῦ πολέμου, [στίχ. 400]
μετὰ τῶν **Ίσπανιόλων** τε καὶ τῶν **Πορτουγαλέζων**, [στίχ. 401]
τῶν **Γενουβήσων** σὺν αὐτοῖς καὶ τῶν **Φραγκῶν** τῶν ἄλλων. [στίχ. 412]
Σπανιόλων, Προβεντζάλων τε καὶ μοῖρα **Κατελάνων**. [στίχ. 416]
Σπανιόλους, Προβεντζιάλους τε μετὰ τῶν **Μπουρτογαλέων**. [στίχ. 437]
Άφίνω τώρα τοὺς πολλοὺς καὶ τοὺς **Προβεντζιάλους**, [στίχ. 508]
καὶ τῶν **Πορτουγαλέων** τε μετὰ τῶν **Σπανιόλων**, [στίχ. 509]
καὶ στρέφομαι στὸν βασιλεά τὸν τῆς **Άλαμανίας**, [στίχ. 510]
τοιοῦτος εἶναι ὁ βασιλεὺς ὁ τῆς **Άλαμανίας**, [στίχ. 512]
Φρατζέζοι, Ούγκλέζοι εὐγενικοί, ἐλάτε εἰς τὴν Ψώμην, [στίχ. 549]
καὶ **Βενετζιάνοι** φρόνιμοι εἰς βουλήν καὶ εἰς ἔργον, [στίχ. 550]
Πορτουγαλέζοι δράμετε καὶ ἐσεῖς οἱ Φράγκοι ὄλοι, [στίχ. 553]

Σπανία με τὴν δύναμιν ἣν ἔχει καὶ βοήθειαν· [στίχ. 554]

Ταλιάνοι ἀνδρικότατοι τῆς φρονήσεως πρῶτοι, [στίχ. 555]

Καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς φρόνιμους λέγω τοὺς **Βενετζιάνους**, [στίχ. 870]

ἐμβῆτε εἰς τὸν πόλεμον μ' ὄλην τὴν καλὴν **Ταλίαν**. [στίχ. 891]

ἽΩ **Βενετζιάνοι** πονηροί, μετὴν πολλὴν σας γνῶσιν, [στίχ. 910]

Από τα προηγούμενα παρατηρείται ότι:

α) Οι Γάλλοι ονομάζονται Φρατζέζοι, Φρατζόρτζιδες και Φρατζέζοι (θα το δούμε αυτό και στο επόμενο κεφάλαιο). Η Γαλλία αναφέρεται ως Φράτζα.

β) Οι Ἄγγλοι αποκαλούνται με μια ποικιλία ονομάτων: Αγκλέζοι, Ουγκλέζοι, Κλέζοι, Ουγκλέζηδες και Ουγκκλέζοι.

γ) Οι Πορτογάλοι: Πορτουγαλέζοι, Μπουρτογαλέοι και Πορτουγαλέοι.

δ) Οι Ισπανοί και οι Καταλανοί: Σπανια-Κατελάνοι, Ισπανιόλοι, Σπανιόλοι, Κατελάνοι. Η Ισπανία αναφέρεται ως Σπανία και η Καταλωνία ως Κατελλώνια.

ε) Οι Ιταλοί: Ταλιάνοι. Η Ιταλία: Αταλία και Ταλία.

ς) Οι Βενετοί: Βενετίκοι και Βενετζιάνοι.

ζ) Οι Βουργουνδοί: Μπουργουνέζοι και η Βουργουνδία: Μπουργούνια.

η) Οι Προβήγκιοι: Προβεντζάλοι και η Προβηγκία: Προβέντζα.

θ) Οι Γερμανοί αποκαλούνται Αλαμανοί και η Γερμανία Αλαμανία.

Τα υπόλοιπα εθνωνύμια και τοπωνύμια είναι παρόμοια με αυτά που κοινώς χρησιμοποιούνται στην ΚΝε σήμερα.

4.3 Σπάνιες Λέξεις και Εκφράσεις

Σε αυτήν την ενότητα συπεριελήφθησαν λέξεις και εκφράσεις ασυνήθιστες που δεν μπορούν να θεωρηθούν ούτε αρχαϊκές, ούτε της ΚΝε ούτε και ιδιωματικές ή έχουν κάποια ιδιαίτερη σημασία στο υπο πραγματέυση ποίημα. Παρατίθενται με την σειρά εμφανίσεως στο ποίημα μαζί με ολοκληρο τον στίχο στον οποίο βρίσκονται για να φαίνεται η συνάφεια με τα συμφραζόμενα. Κάτω από τον στίχο δίδεται η πιθανή ερμηνεία της λέξεως.

(124) και **άνει** σφάλλω πούβετις, μὴ μὲ κατηγορεῖτε. [στίχ. 24]

άνει =An (σύνθεση από το ἄν και το εἶ).

(125) και **νά 'χες εἶσθαι** στὸν Μωρεὰν αὐθέντης και δεσπότης. [στίχ. 66]

νά 'χες εἶσθαι = να ήσουν.

(126) **κεφάλαια**, χέρια, σώματα στὸν κάμπον ἀπλωμένα. [στίχ. 82]

κεφάλαια = κεφάλια.

(127) κακὰ σοῦ **έτελειώθησαν** ἐμπρὸς τῶν ὀμματιῶν σου. [στίχ. 92]

έτελειώθησαν =εκπληρώθηκαν.

(128) ἡ **φούσκωσις** Ἀνατολῆς ἐπήρασι τὴν Πόλιν, [στίχ. 123]

φούσκωσις =πλημμύρα.

(129) Λέγουν «οἱ Τοῦρκοι **έσέβησαν** εἰς τὴν Ἁγίαν Πόλιν [στίχ. 126]

έσέβησαν =εισήλθαν, μπήκαν

(130) **συντελεσμὸς** Χριστιανῶν τῶν ταπεινῶν Ῥωμαίων. [στίχ. 131]

συντελεσμὸς =καταστροφή (συντέλεια)

(131) ἡ Πόλις ἡ κακότυχος κι ὁ βασιλεὺς **ὀμάδιν**. [στίχ. 135]

ὀμάδιν = μαζί. Περίεργο επίρρημα που υπάρχει και στον στίχ. 568.

(132) Τὶ ἐγίνετο ἡ ψαλτικὴ, οἱ καλαῖς **προσωδίαις**; [στίχ. 149]

προσωδίαις = εδὼ εννοοῦνται οἱ ὕμνοι.

(133) Θεέ μου, πῶς **ἀπόμεινες** εἰς τὴν τόσῃν ἀνομίαν, [στίχ. 159]
ἀπόμεινες = υπέμεινες

(134) Ἐχάθησαν οἱ Χριστιανοί, Θεέ, πῶς τὸ **ἀπομένεις**; [στίχ. 161 X]
ἀπομένεις = υπομένεις

(135) κ' εἰς τοὺς **γκαρδιναλίους** του, νὰ δώσουσι βοήθειαν· [στίχ. 175]
γκαρδιναλίους = καρδιναλίους.

(136) τοὺς Παίονας τοὺς **φουμιστούς**, τοῦ Πιάγκω τὰ φωσάτα, [στίχ. 180]
φουμιστούς = φημισμένους, ονομαστούς.

(137) καὶ τῶν κυρούδων τὰ παιδιὰ **ὑπᾶν ἀσβολωμένα**, [στίχ. 198]
ὑπᾶν ἀσβολωμένα = πηγαίνουν μαυρισμένα, κυριευμένα ἀπὸ φόβο.

(138) δεμέν' ἀπὸ τὸν **σφόνδυλα** ὄλ' ἀλυσσοδεμένα, [στίχ. 199]
σφόνδυλα = σβέρκο (<σπόνδυλος).

(139) γυμνὰ, χωρὶς 'πουκάμισον, **ἐξάγκωνα** δεμένα, [στίχ. 203]
καὶ βλέπουν τοὺς πατέρας των **ἐξάγκωνα** δεμένους· [στίχ. 205]
ἐξάγκωνα = πισθάγκωνα.

(140) ἄφωνοι δίχως ὀμιλιὰν διαβαίνουν τὸ **μαγκούριν**. [στίχ. 207]
μαγκούριν = ξύλινη λαϊμαριά. Ὑπάρχει καὶ στον στίχ. 590.

(141) τὸ δάκρυον τ' ἀστάλακτον, ὁ **βοησμός** κλαμάτου, [στίχ. 218]
βοησμός = βοή.

(142) ἐφαίνετο, **ἐβύθιζεν ἡ σφαίρωσις τοῦ Κρόνου**, [στίχ. 219]
ἐβύθιζεν ἡ σφαίρωσις τοῦ Κρόνου = ἔδουε ὁ πλανήτης Κρόνος.

(143) νὰ κλαίουν, νὰ **θρηνίζωνται**, νὰ μεγαλοφωνάζουν· [στίχ. 223]
θρηνίζωνται = θρηνοῦν.

(144) ὅλοι νὰ ὁμονοιάσετε, νὰ **ποιήσετε** ἀγάπην. [στίχ. 251]

ποιήσετε = ποιήσετε, κάνετε. Ὑπάρχει και στους στίχ. 338, 451, 459, 541, 592, 634, 783, 897, 926, 956, 991, 998, 1040.

(145) καὶ σκλάβοι **διεσπάρτησαν** ἔς ὅλην τὴν οἰκουμένην, [στίχ. 258]

διεσπάρτησαν = σκόρπισαν (διερπάρησαν).

(146) τὴν Πόλιν νὰ **ἐπάρετε** ἔκ τῶν ἀσεβῶν τὰς χεῖρας· [στίχ. 261]

ἐπάρετε = πάρετε.

(147) νὰ μὴ τὸ μετανοήσετε, εἰς τὴν **ὕφην** καὶ τέλος· [στίχ. 263]

ὕφην = (εδώ) αρχή.

(148) ὅλοι σας συγκροτήσετε, πλέον μὴ **ἀκαρτερεῖτε**, [στίχ. 266]

ἀκαρτερεῖτε = καρτερεῖτε.

(149) τὸν **Μαχουμέτην** σφάξετε, μηδὲν ἀναμελεῖτε, [στίχ. 270]

Μαχουμέτην = Μωάμεθ.

(106) «Θεέ μου, πῶς **ἀπέμεινες** τὴν τόσῃν ἀνομίαν, [στίχ. 308]

ἀπέμεινες = υπέμεινες. Ὑπάρχει και στον στίχ. 529

(150) νὰ πολεμήσετε καλῶς μετὰ **Μαχουμετιάνους**· [στίχ. 343]

Μαχουμετιάνους = Μωαμεθανούς.

(151) νὰ σφάζονται **ἀλλήλως** των καὶ νὰ μηδὲν λυποῦνται, [στίχ. 349]

ἀλλήλως = μεταξύ τους. Πρωτότυπο επίρρημα.

(152) τὴν Πόλιν νὰ ἐπάρετε ἔκ τῶν **μαχουμετανῶν** τὰς χεῖρας. [στίχ. 364]

μαχουμετανῶν = μωαμεθανών.

(153) Τώρα **ἀναθυμήθηκα** τὸν αὐθέντη, τὸν Δοῦκαν, [στίχ. 365]

ἀναθυμήθηκα = ξαναθυμήθηκα. Ὑπάρχει και στους στίχ. 713 και 1036.

(154) Καὶ ποῦ ἴναι ἡ Ἁγία Σοφία **μετὰ τὴν Ὁδηγήτριαν**, [στίχ. 373]
μετὰ τὴν Ὁδηγήτριαν =μαζί και η Οδηγήτρια.

(155) **μὲ τὴν ψυχὴν** διὰ νὰ ἴμβῃς ὡσὰν τὸν Πτολεμαῖον, [στίχ. 392]
μὲ τὴν ψυχὴν =εμψυχωμένος, με γενναιότητα.

(156) τὴν Πόλιν νὰ **ἐπάρετε** καὶ μὴν **ἀκαρτερεῖτε** [στίχ. 393]
ἐπάρετε = πάρετε και **ἀκαρτερεῖτε** = καρτερεῖτε. Τα φωνήεντα μπήκαν ποιητική αδεία προφανώς για τις ανάγκες του μέτρου.

(157) κι ἀντιβολῶ, παρακαλῶ **εἰς πᾶσα ἴναν** ἀθύενην, [στίχ. 436]
εἰς πᾶσα ἴναν = καθέναν²⁹. Το «εἰς» εἶναι περιττό. Ὑπάρχει και στον στίχ. 493.

(158) Κι ἔδε **κρίμα τὸ κάμνετε** κι ὡς πότε νὰ ἴνεν οὕτως, [στίχ. 448]
κρίμα τὸ κάμνετε = κρίμα το οποίο κάνετε.

(159) **ὀμνέω σας** εἰς τὸν Θεόν, ὄλους μᾶς θέλει φάγει. [στίχ. 463]
ὀμνέω σας = σας ορκίζομαι. (ἀπό το αρχ. ομνύω) Ὑπάρχει και στον στίχ. 689.

(160) Μηδὲν **ἀναμελήσατε**, ποσῶς μηδὲν σταθῆτε, [στίχ. 464]
ἀναμελήσατε =αμελήσετε.

(161) τότε νὰ **κεφαλαιώσετε**, ἀθύενητες νὰ γενῆτε, [στίχ. 466]
κεφαλαιώσετε =δυναμώσετε. Ὑπάρχει και στους στίχ. 657, 881, 918, 994.

(162) εἰς τὸ σκαμνὶν τῶν Χριστιανῶν, τὸ **κεφαλοδοτικὶ**. 485 [στίχ. 485]
κεφαλοδοτικὶ =η πιο ισχυρή θέση.

(163) καὶ τώρα τὸ μειράκιον, τὸ **συχαντὸ** τὸ ἔθνος, 489 [στίχ. 489]
συχαντὸ =σιχαμερό, μυσαρό.

---

²⁹ Και σήμερα ἀκούγεται η εσφαλμένη ἔκφραση «ο πάσα ἴνας». Εἶναι ἐκπληκτικό ὅτι λέγεται ἀπό τόσο παλαιά.

(164) **ἐνέβηκεν**, ἐψήλωσεν, ἐγίνη ἀυθέντης μέγας· [στίχ. 490]

ἐνέβηκεν = ανέβηκε.

(165) τὸν κόσμον ὅλον βούλεται, θέλει νὰ τὸν **ἐφάγη**· [στίχ. 492]

ἐφάγη = φάγει. (βλ. παρατήρηση στίχ. 393).

(166) καὶ πάλιν ὁ **παμφούμιστος** ῥήγας τῆς Οὐγγαρίας, [στίχ. 513]

παμφούμιστος = πολὺ φημισμένος.

(167) ὡς τοὺς πλανήτας τοὺς ἑπτὰ νὰ **ὑπερφέρουν** δύο. [στίχ. 514]

ὑπερφέρουν = υπερτεροῦν.

(168) Ἦ βασιλεῦ **πανεύγνωστε** ὁ τῆς Ἀλαμανίας [στίχ. 515]

πανεύγνωστε = πασίγνωστε.

(169) κί' ἐχάθην ἡ **ἀποκράτησις**, βασιλεία Ῥωμαίων. [στίχ. 518]

ἀποκράτησις = επικράτηση.

(170) Ἄπὴν ἡ Πόλις ἐχάθηκεν, ὁ κόσμος ἄς προσέχη· [στίχ. 519]

Ἄπὴν = ἀπὸ τότε που. Υπάρχει καὶ στους στίχ. 612, 909.

(171) Ἦ συμφορὰ καὶ **θρηνισμὸς** καὶ κοπετὸς μέγας, [στίχ. 522]

θρηνισμὸς = θρήνος.

(172) εἰς δόξαν τοῦ παντάνακτος Θεοῦ τοῦ **Παντεργάτου**. [στίχ. 537]

Παντεργάτου = Δημιουργοῦ των ἀπάντων.

(173) τὰ ἔθνη νὰ **ἐβγάλετε** ἀπὸ τὰ γονικά σας, [στίχ. 545]

ἐβγάλετε = βγάλετε.

(174) τοῦ Τούρκου μέγα **Μουχαμέτ** καὶ τοῦ ἀσεβεστάτου, [στίχ. 559]

Μουχαμέτ = Μωάμεθ.

(175) ὁποῦ ἔμπεν καὶ **κεφάλωσεν** στὴν τῶν Ῥωμαίων τὴν χώραν. [στίχ. 560]

κεφάλωσεν =ισχυροποιήθηκε.

(176) μὴ μὲ κατηγορήσετε **εἰς τὰ** ἴγραψα καὶ εἶπα. [στίχ. 567]

εἰς τὰ = σε αυτά που.

(177) τὴν ποιὰν δὲν ἐδυνήθηκα νὰ τὴν **ἀποκρατήσω**. [στίχ. 570]

ἀποκρατήσω =συγκρατήσω.

(178) τοὺς Τούρκους **πολεμήζετε**, τοὺς Χριστιανοὺς ἀφῆτε· [στίχ. 577]

πολεμήζετε =να πολεμάτε.

(179) ἐβρώμησαν εἰς τὸν Θεὸν μάχες τῶν **ὁμοφύλων**. [στίχ. 579]

ὁμοφύλων = (εδώ) ομοθρήσκων.

(180) ἐγένηκεν ἀντίχριστος, τὸν κόσμον **σακτανίζει**, [στίχ. 601]

σακτανίζει = δαιμονίζει (σατανίζει).

(181) τὸ τρίτον **ἐκοντόσωσε** σιμὰ στὴν Οὐγγαρίαν, [στίχ. 622]

ἐκοντόσωσε =πλησίασε.

(182) τὸ **πέντατον** τὸ φοβοῦμαι το μὴ δράμη παραμέσα [στίχ. 624]

πέντατον =πέμπτο.

(183) τὸ **ἕξατον** τὸ ἐξάναψεν τῆς πόλης τὰ θεμέλια, [στίχ. 627]

ἕξατον =έκτο.

(184) ἄ κάψη τὰ **παρίγυρα**, πᾶν κάστρη, πᾶσαν χώραν. [στίχ. 629]

παρίγυρα =περίγυρα.

(185) καὶ **σώρευσε** μετὰ Θεὸν τῆς Δύσης τοὺς αὐθένταις, [στίχ. 635]

σώρευσε = μάζεψε.

(186) δὲν ἔναι σὰν τὰ **πρόλοιπα** ὁποῦ ὀρίζει ὁ Τοῦρκος, [στίχ. 645]

πρόλοιπα = υπόλοιπα.

(187) χρυσάφιν ἔχει **ἀρίθμητον**, ἀνθρώπους ὅσους θέλει, [στίχ. 647]

ἀρίθμητον = αναρίθμητο.

(188) **Ἄμμῃ** οἱ Τοῦρκοι οὐ δύνουνταν νὰ πάρουν τίτιαν χώραν. [στίχ. 672]

Ἄμμῃ =Αλλά. Υπάρχει και στους στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 326, 441, 455, 571, 646, 704, 733,925, 997, 1037.

(189) **ἀπέσω** ἀπὸ τὸ κοῦφός μου, ἀπὸ τὰ σωτικά μου, [στίχ. 674]

ἀπέσω =Μέσα. (αντίθετο του «απέξω»). Υπάρχει και στους στίχ. 64, 155, 686, 895, 924, 1033.

(190) τὸ Πνεῦμα τὸ πανάγιον ἐμπρὸς στὰ **φωτικά** σας, [στίχ. 697]

φωτικά = μάτια.

(191) πῶς **ἐβαστᾶτο** μου ἡ ψυχὴ καὶ ἔγραφα τοὺς λόγους, [στίχ. 709]

ἐβαστᾶτο =κρατιώταν.

(192) Ἡ ὄλη δύναμις αὐτοῦ ἔνεν ὁ **κροτισμός** του [στίχ. 724]

κροτισμός = φοβέρα.

(193) ὁ φόβος του ὁ ἄμετρος **ἐκρότησε** τὸν κόσμον, [στίχ. 725]

ἐκρότησε =φόβισε.

(194) Διὰ τοῦτο **ἐκροτίστηκεν** ὁ κόσμος ὁποῦ ὀρίζει, [στίχ. 728]

ἐκροτίστηκεν = φοβήθηκε.

(195) ἔκαμάν τους ὀλόγυμνους καὶ **ἔτραχηλιασμένους**. [στίχ. 734]

ἔτραχηλιασμένους =ξεγυμνωμένους.

(196) Ἡ ἁμαρτία μου τό **ἔποικεν** εἰς ὅσον ἐσυνέβη. [στίχ. 739]

ἔποικεν =έκανε (εποίησε).

(197) τὸ δ' ἄλλον τὸ ἀπολειφθέν, τὸ **πρόλοιπον** φωσάτον [στίχ. 753]

πρόλοιπον =υπόλοιπο.

(198) ὄλοι νὰ ἀποθάνουσι διὰ τὸν **Μαχουμέτην**, [στίχ. 784]

Μαχουμέτην =Μωάμεθ.

(199) Βλέπετε τοὺς ἀσεβεῖς τὶ **δασκαλιὰν** κρατοῦσιν· [στίχ. 793]

δασκαλιὰν =διδασκαλία.

(200) **καὶ τὰ ὀρίζουν** ἅ κάμωμεν, τὰ λέγουν οἱ πατέρες, [στίχ. 796]

αὶ τὰ ὀρίζουν =αυτὰ τα οποία ορίζουν.

(201) Καὶ ὅταν τὸ **ἐξορθώσετε** καὶ ἐβγῆκεν ὁ σκύλος, [στίχ. 809]

ἐξορθώσετε =κατορθώσετε.

(202) Ὡ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, Δράγαζη τὸ **᾿πινόμιν**, [στίχ. 824]

᾿πινόμιν =επώνυμο

(203) εἶπέ μοι ποῦ εὐρίσκεσαι; Ἐχάθης; **Ἐκρυβήθης**; [στίχ. 825]

Ἐκρυβήθης =κρύφτηκες.

(204) καὶ νὰ γενῆ **ἀνάκλησις** τοῖς Χριστιανοῖς τῆς Δύσης, [στίχ. 861]

ἀνάκλησις =παρακλήση, ανακούφιση, αναψυχή.

(205) Ὡ Βενετζιάνοι φρόνιμοι, **πρακταῖοι** κι ἐπιδέξιοι, [στίχ. 875]

πρακταῖοι =δραστήριοι.

(206) καὶ νὰ παρακινήσετε στρατάρχας καὶ **κρατάρχας**, [στίχ. 900]

κρατάρχας =ηγεμόνες, αρχηγοὶ κρατῶν.

(207) τὸν λύκον τὸν ἀχόρταγον **ἐξεσπηλαιώσετέ** τον· [στίχ. 917]

ἐξεσπηλαιώσετέ =βγάλτε τον ἀπὸ την σπηλιά.

(208) ἀμμὴ νὰ **συγκροτήσετε** κι ἐσεῖς νὰ ἦσθε πρῶτοι, [στίχ. 925]

συγκροτήσετε = συμφωνήσετε.

(209) Τίνας οὐκ **έσαλεύεται** ἀπ' ὄλους τοὺς ἀθύέντας; 928 [στίχ. 928]
έσαλεύεται = σαλεύεται, κινείται.

(210) καὶ μέσον δύο **τετινῶν**, τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης, 930 [στίχ. 930]
τετινῶν =τέτοιων.

(211) Ἄφινω τὴν διήγησιν καὶ **θρηνισμὸν** τῆς πόλης, [στίχ. 935]
θρηνισμὸν =θρήνο.

(212) μὴ ξεψυχῆσω πάραυτα **πριχοῦ** ἐξητελεύσω, [στίχ. 936]
πριχοῦ =πριν.

(213) Λοιπὸν αὐτοῖ οἱ Χριστιανοὶ **ἀκαρτεροῦν** νὰ 'δοῦσιν. [στίχ. 947]
ἀκαρτεροῦν =καρτεροῦν.

(214) καὶ νὰ **ὀμοφωνήσουσιν** αἱ **γλῶσσαι τῶν Λατίνων**. [στίχ. 957]
ὀμοφωνήσουσιν =συμφωνήσουν. **γλῶσσαι τῶν Λατίνων** = τα ἔθνη της Δυτικής Ευρώπης. Δεν είναι τυχαίο ὅτι το ιπποτικό τάγμα του Αγίου Ιωάννου το οποίο κατείχε την Ρόδο και τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα για περίπου 200 ἔτη το οποίο ἦταν πολυεθνικό, χῶριζε τα μέλη του σε οκτώ εθνικές ομάδες τις οποίες ονόμαζαν «γλώσσες» (Κόλιας 1979: 291). Η ιδιόμορφη χρήση της λέξης «γλώσσα» για το «ἔθνος» ενισχύει την ροδιακή ταυτότητα του ποιητή.

(215) τὸ πέραμά σας νὰ γενῆ μέσον τοῦ **μεταπώρου**, [στίχ. 967]
μεταπώρου =φθινοπώρου

(216) διὰ τοῦτο κάγῳ ἔγραψα ταῦτα καὶ **ἀνεκέπασά** τα, [στίχ. 987]
ἀνεκέπασά =αποκέλυψα.

(217) Βλέπετε, εἰς πόσον **τρομασμὸν** στέκει ἡ Χριστιανό της· [στίχ. 989]
τρομασμὸν =φόβο.

(218) ἔνι καὶ οἱ τόποι **θροφανοὶ** ἀπὸ ζωὴν μεγάλην· [στίχ. 993]

θροφανοὶ =εύφοροι.

(219) νὰ ποίσω τίποτας μικρὸν λόγον καὶ **μοιριολόγιν**, [στίχ. 998]

μοιριολόγιν =μοιρολόι.

(220) καὶ μὲ ὁ νοῦς **ἔσέβασεν** εἰς βυθισμὸν τοῦ λόγου, [στίχ. 1000]

ἔσέβασεν =έβαλε.

(221) ψηλές πολλές **διαλλεκτικές** νὰ τρέχουν διὰ στίχου· [στίχ. 1004]

διαλλεκτικές =διαλογικές.

(222) Ἄλλ ὅμως νὰ γινώσκετε, ἐλαίαν ἔχει **μαύραν**, [στίχ. 1020]

μαύραν = μαύρη.

(223) δὲν ἔνι τίποτας μικρὸν νὰ τὸ **παραθάρῃτε**, [στίχ. 1035]

παραθάρῃτε =παραβλέπετε.

Κεφάλαιο 5

Ιδιωματικά Χαρακτηριστικά

Θα ήταν περίεργο αν ένα ποίημα το οποίο γράφτηκε κάτω από τόσο έντονη συναισθηματική φόρτιση, όπως αναφέρεται στην υποενότητα 1.1, από έναν ποιητή που χειρίζεται τη γλώσσα με τόσο αυθόρμητο τρόπο ώστε να αισθάνεται ελεύθερος να πλάθει νέες λέξεις, να αναπλάθει παλαιές και να χρησιμοποιεί μία ποικιλία μορφών για τις ίδιες λέξεις, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ένας τέτοιος, λοιπόν, ποιητής θα ήταν αδύνατον να μην αφήσει αρκετά περιθώρια έκφρασης και στην μητρική του γλώσσα με τα όποια ιδιωματικά χαρακτηριστικά της. Διότι η καθομιλούμενη γλώσσα σε όλη τη «Βυζαντινή» περίοδο ήταν πάντοτε χρωματισμένη από τοπικά διαλεκτικά χαρακτηριστικά. Αν και έχει διατυπωθεί η άποψη (από τον Beck) ότι υπήρχε μία ελληνική προφορική κοινή δίχως διαλεκτικά στοιχεία, δεν σημαίνει ότι ήταν μία γλώσσα με σταθερούς κανόνες που διδασκόταν στα σχολεία όπως η σημερινή δημοτική, αλλά μάλλον ότι η προφορική ελληνική γλώσσα με την οποία επικοινωνούσαν όλοι οι πολίτες του «Βυζαντίου» είχε αρκετά κοινά χαρακτηριστικά ώστε να είναι αμοιβαία κατανοητή, αλλά διέθετε επίσης έντονες και χαρακτηριστικές τοπικές διαφοροποιήσεις λόγω των πολλών ιστορικών ανακατατάξεων (Γιακουμάκη 1994: 88-89).

Οι Αραβικές επιδρομές από τον 7^ο αιώνα και έπειτα, και η κατοχή εδαφών της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας από τους Αραβες για μεγάλο χρονικό διάστημα, ήταν μία από αυτές τις ιστορικές ανακατατάξεις. Θεωρείται δε ότι η Κύπρος και τα Δωδεκάνησα, ήταν για πολύ καιρό ένα είδος ουδέτερου εδάφους μεταξύ Ρωμαίων («Βυζαντινών») και Αράβων και πιθανολογείται ότι τότε διαμορφώθηκαν το ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ιδιωμάτων Κύπρου - Δωδεκανήσων και η αιτία της σημαντικής ομοιότητάς τους (Browning 1991: 171-172). Η μεταγενέστερη και συντομότερη κατοχή της Κρήτης από τους Άραβες, θεωρείται ο λόγος των ομοιοτήτων, αλλά και των διαφορών των ιδιωμάτων Κύπρου - Δωδεκανήσων με αυτό της Κρήτης. Στην κατοχή από τους Άραβες αποδίδονται οι ομοιότητες, στο ότι η κατοχή της Κρήτης ήταν μεταγενέστερη και συντομότερη χρονικά αποδίδονται οι διαφορές (στο ίδιο: 172).

5.1 Φωνητικά-Φωνολογικά

Οι υποενότητες που ακολουθούν διαμορφώθηκαν σύμφωνα με τις κατηγορίες των αντίστοιχων γλωσσικών χαρακτηριστικών του ΘτΡ από τον Henrich, οι οποίες προσαρμόστηκαν για το υπό πραγμάτευση ποίημα και ενσωματώθηκαν οι παρατηρήσεις του ιδίου για τα ροδίτικα φωνητικά φαινόμενα σε τρία ποιήματα του Λιμενίτη.

5.1.1 Μακρά σύμφωνα

Στο Χφ διατηρείται σε πολλά σημεία η γραφή των διπλών συμφώνων, πράγμα που δεν ισχύει για όλες τις έντυπες εκδόσεις. Στο κείμενο του παραρτήματος επιχειρήθηκε η αποκατάσταση των διπλών συμφώνων τα οποία αποτυπώνουν την μακρά προφορά τους στην ροδιακή διάλεκτο (όπως άλλωστε και στις διαλέκτους της Κύπρου και της Κάτω Ιταλίας). Αφορά κυρίως το μακρό λ. Στο ποίημα το διπλο λλ συναντάται 105 φορές, τις περισσότερες όπου συναντάται και στην ΚΝε.

Στην ενότητα 1.5 αναφέρθηκε η περίπτωση του επιθέτου πολὺς – πολλή – πολύ το οποίο στο χφ γράφεται συνεχώς στο (ουδέτερο γένος) «πολλήν» (εκτός μιας φοράς η οποία πιθανόν να είναι και αντιγραφικό λάθος) και στο κείμενο του παραρτήματος αποδόθηκε ως «πολλὺν». Η διπλή γραφή του λ σε αυτήν την περίπτωση δεν είναι ορθογραφικό λάθος αλλά απιδίδει την ιδιωματική προφορά. Τα παραδείγματα που συναντώνται στο ποίημα είναι τα εξής:

(224) Ἦ Κόρινθος κακότυχος, **πολλὺν** κακὸν ὀποῦ δεσ, [στίχ. 83]

Ἦ Καλοϊωάννη βασιλεῦ, **πολλὺν** κακὸν τὸ 'ποῖκες, [στίχ. 101]

Ἦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, **πολλὺν** κακὸν τὸ 'ποῖκες, [στίχ. 112]

εἰς τόσην μου τὴν συμφορὰν κί' εἰς τὸ **πολλὺν** κακό μου. [στίχ. 744]

ἀμμή διὰ τὸ **πολλὺν** κακὸν τῆς πόλης ἐκινήθην, [στίχ. 997]

Το Λεξικό των Ροδίτικων Ιδιωμάτων αναφέρει στο λήμμα πολλ⁴ς, πολλ⁴ς, πολλ⁴ς(ν), ότι το διπλό λ σε όλους τους τύπους του επιθέτου αυτού προέρχεται από το θηλυκό γένος, την γενική, αλλά και τις άλλες πτώσεις που γράφεται με διπλό λ (Παπαχριστοδούλου 1986: 516). Το σημειούμενο ως εκθέτης d αποδίδει την έντονη προφορά του διπλού λ όπως ακούγεται μέχρι σήμερα από τους ομιλητές του ροδιακού

ιδιώματος. Η χαρακτηριστική αυτή προφορά του διπλού λ, η οποία διασώζεται μέχρι σήμερα, κυρίως στα χωριά της Ρόδου, εκφέρεται με διπλή άρθρωση [ld], αλλά μόνο ενδολεξικά, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την ολοκληρωμένα κλειστή ανακεκαμμένη πραγματώση [d:] των κατω-ιταλικών διαλέκτων, ενώ ως αποτέλεσμα αφομιώσεως κατά την συνεκφορά, το αποτέλεσμα και στις δύο διαλέκτους είναι [l:] (Μανωλέσσου Μπασέα-Μπαζεντάκου 2012: 953). Πάντως, ανεξαρτήτως της κατά τόπους προφοράς, αυτή αποδίδεται γραπτώς σε όλες τις περιπτώσεις με το διπλό λ.

Το ίδιο ισχύει και για το επίθετο όλος – όλη – όλο. Στο Χφ αναγράφεται με διπλό λ:

(225) **ὄλλοι** νὰ ὁμονοιάσουσιν, νὰ γένουσι τὸ ἕνα,
καὶ νὰ ὁμοφωνήσουσιν οἱ Χριστιανοὶ τε **ὄλλοι**, [στίχ. 290-291]

Στο προαναφερθέν λεξικό στο λήμμα ὄλλ^dος αναφέρει ότι αφορά την πόλη της Ρόδου και κάποια χωριά της Βόρειας Ρόδου για δε τα υπόλοιπα παραπέμπει στο οὔλλ^dος (Παπαχριστοδούλου 1986: 451).

5.1.2 Αφομοίωση (ν)dζ σε ζζ

Στο ποίημα που εξετάζουμε συναντούμε την σπάνια περίπτωση του διπλού ζ:

(226) **Φραζζέζους**, Ἀγκλέζους, Πορτουγαλέζους, Σπανια-Κατελάνους, [τίτλος]
Φραζζέζους καὶ Οὐγκλέζηδες, Σπανιόλους, Ἀλαμάνους, [στίχ. 354]

Υπάρχει και στην ΙΕΒ (έργο του Λιμενίτη) στον στίχ. 447:

(227) Παλαιολόγος Πρίγκηπας, **Φραζζής** ὁ Λεοντάρης

καθώς και στο ΘτΡ (επώνυμο έργο του Λιμενίτη) στον στίχ. 401

(228) τοῦ κόσμου τὰ ἄντελίματα, τὲς μουζοστακτοσύνες

Το σπάνιο αυτό διπλό σύμφωνο δεν υφίσταται στην ελληνική ορθογραφία αρχαία και νέα εκτός από τις περιπτώσεις αυτές οι οποίες πιθανότατα αποδίδουν την ιδιωματική προφορά του έντονου «ζ» το οποίο συχνά αντικαθιστά το «τζ» και το (ν)dζ (Henrich 1994: 136). Στο παράδειγμα 228 στη λέξη «μουζοστακτοσύνες» το «ζ» (τὸ οποίο

προφέρεται έντονα και γι' αυτό συχνά, αν και όχι πάντα, γράφεται «ζζ») αντικαθιστά το **ντζ**: «μουντζοστακτοσύνες», δηλαδή τα επονειδιστά πράγματα, αυτά που πρέπει «να μουζζώνονται και να σταχτώνονται»³⁰. Είναι χαρακτηριστικό ότι η λέξη «τζίτζικας» στη ροδιακή (και εν γένει στις δωδεκανησιακές διαλέκτους) διάλεκτο είναι «ζίζικας» (Παπαχριστοδούλου 1986: 194), προφέρεται δε ως ζζίζικας (Henrich 1994: ό.π.). Προς ενίσχυση του προηγούμενου επιχειρήματος αναφέρεται η παρατήρηση για το βαπτιστικό όνομα που συναντάται στην Κάρπαθο Χαζινούλα ως υποκοριστικό του Χατζίνα με προφορά του τζ ως ζ, «χαρακτηριστική των ιδιωμάτων των μικρών νησιών του Αιγαίου» (Κοντοσόπουλος 2008: 48-49).

Ο γράφων από προσωπική πείρα γνωρίζει ότι η προφορά του τζ ως ζ είναι γενική στα δωδεκανησιακά ιδιώματα με διαφορές ως προς την χρεία και την παχύτητα αυτού του ζ πράγμα που κάνει τους Δωδεκανησίους συχνά να αναγνωρίζουν την καταγωγή κάποιου λ.χ. από την Κάλυμνο καθώς εκεί η προφορά του ζ, του τζ και του (ν)τζ είναι σε όλες τις περιπτώσεις ένα παχύ συριστικό ζ που θα μπορούσε να αποδοθεί ως σζσζ. Η αφομοίωση αυτή είναι ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των δωδεκανησιακών ιδιωμάτων (Henrich 2015: 47).

5.1.3 Αποβολή μεσοφωνηεντικού -γ-

Στο υπό πραγμάτευση ποίημα στον ακόλουθο στίχο:

(229) Θαρρῶ εἰς τὸν Πανάγαθον, ἀποτυχιὰν νὰ μὴ <γ>ἔνι, [στίχ. 894]

η λέξη «ἔνι» (=εἶναι) δεν φαίνεται να ταιριάζει. Μάλλον θα έπρεπε να γράφει «γένει» ή «γένη», διότι το νόημα είναι «να μη γίνει αποτυχία» και όχι «να μην είναι αποτυχία». Μπορεί κανείς βάσιμα να υποθέσει ότι στο αυτόγραφο χειρόγραφο ο ποιητής να είχε γράψει «ἀποτυχιὰν νὰ μὴ ἔνη» και κατά την αντιγραφή να διορθώθηκε από κάποιον αντιγραφέα ή τον κωδικογράφο του Χφ σε «ἔνι». Και αυτό διότι συχνά στη ροδιακή διάλεκτο το -γ- μεταξύ φωνηέντων συχνά αποβάλλεται.

(230) νὰ μὴ ἀγριεύσουν τὰ θηριὰ καὶ **φᾶσι** τὰ παιδιὰ σας. [στίχ. 254]

Η λέξη «**φᾶσι**» προέρχεται από το φά(γυ)σι με την αποβολή του μεσοφωνηεντικού -γ- και την συγχώνευση του «α» με το «ου» σε ένα μακρό «α»

³⁰ Χαρακτηριστική ροδιακή έκφραση για το φασκέλωμα.

5.1.4 Ανομοίωση ρθ σε ρτ

Συναντάται σε μία περίπτωση:

(231) τινὰς ὀπίσω μὴ **συρτῆ** ἀπὸ τὸν ὀρισμὸν τοῦ. [στίχ. 802]

Το ρθ του συρθῆ μετατράπηκε σε ρτ. Μία ανομοίωση ιδιαίτερα διαδεδομένη στις ανατολικές διαλέκτους και ιδιώματα (Henrich 2015: 47).

5.1.5 Ανομοίωση ἀπ' σε ἀφ' πριν από το τ- του άρθρου

Εκ συστήματος σε όλες τις περιπτώσεις μετά την πρόθεση «ἀπό» η οποία με έκθλιψη γίνεται «ἀπ'» πριν από άρθρο που αρχίζει με «τ» το «π» γίνεται «φ» (βλ. 1.5 της παρούσης):

(232) νὰ πάrouν **ἀφ' τὰ** χέρια των, νὰ κόψουν ἔπαρσίν των. [στίχ. 358]

μη' ματωθοῦν οἱ ἀκτῖνές σου **ἀφ' τὸ** αἶμα τῶν παρθένων. [στίχ. 419]

καὶ βλέπει καὶ θαυμάζεται, καὶ τρέμει **ἀφ' τὸν** φόβον. [στίχ. 428]

καὶ νὰ τὸν ξεριζώσετε παντάπαν **ἀφ' τὸν** κόσμον. [στίχ. 452]

καὶ ἄφεςιν ἁμαρτιῶν, συγχώριον **ἀφ' τὸν** Κύριον. [στίχ. 888]

Ἄν θέλετε νὰ 'βγάλετε τὸ Τοῦρκον **ἀφ' τὴν** Δύσιν, [στίχ. 955]

Δεν υπάρχει κανένα παράδειγμα της γραφής: «ἀπ' τὸν». Το χαρακτηριστικό αυτό υφίσταται ακριβώς και στο ΘτΡ (Henrich 2015: 45), ένα επώνυμο έργο του Λιμενίτη.

5.1.6 Τροπή αρκτικού b-, g- σε π-, k-

Πρόκειται για κοινό φαινόμενο των ανατολικών διαλέκτων και ιδιωμάτων (Henrich 2015: 48). Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το «παρπούνιν» αντί «μπαρμπούνι» και «παρπέρης» αντί «μπαρμπέρης» στην Κύπρο³¹, ενώ στη Ρόδο ακούγεται το «προστέλλ^dα» αντί «μπροστέλα» και «πρε σύ» αντί «μπρε συ». (Henrich 1994: 139-140). Στο ποίημά μας υπάρχουν δύο παραδείγματα:

(233) τῆς θεοκαρβουνόκαυτης, **πουμπαρδοχαλασμένης**, [στίχ. 196]

³¹ Ο γράφων το έχει ακούσει και στη Ρόδο.

Ἦ **Κλέζοι** φρονιμώτατοι, τίμιοι τῶν ἀρμάτων, [στίχ. 346]

Το πρώτο αφορά μετατροπή του b-, σε π- («μπουμπαρδοχαλασμένης» σε «πουμπαρδοχαλασμένης») και το δεύτερο μετατροπή του g- σε k- («Γκλέζοι» σε «Κλέζοι»). Η «βόμβρα» λ.χ. (από την ιταλ. «bomba») στο ροδιακό (όπως άλλωστε και στο κυπριακό) ιδίωμα λέγεται «πόμπα» (Παπαχριστοδούλου 1986: 517).

5.1.7 Ένθεση -γ- σε ρηματικές καταλήξεις

Αυτό αφορά τις ρηματικές καταλήξεις σε -εύω, ε-εύει κ.λπ. οπότε εντίθεται ένα -γ- μετά το -υ- και γίνονται: -εύγω, εύγει κ.λπ.. Το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται από την ελληνιστική κοινή και διατηρήθηκε σε πολλά τοπικά ιδιώματα όπως στο κρητικό και το δωδεκανησιακό (Henrich 2015: 47). Στο παρόν ποιημα υπάρχουν τα εξής παραδείγματα:

- (234) Λοιπὸν **κοντεύγω** τὰ πολλὰ, στέφομαι πρὸς τοὺς Οὐγκλέζους. [στίχ. 345]
σκορπίζει, σπέρνει τα στὴν γῆν, **ῥογεύγει** τα παντόθεν, [στίχ. 653]
ὁποῦ **ῥογεύγει** ἀμηρᾶς ὁδηγοὺς καὶ προδότας, [στίχ. 660]
ὁμως γροικῶ, **μαδεύγεται**, θέλει ἡ ψυχὴ μου νᾶβγη [στίχ. 673]

Και μία μοναδική εξαίρεση:

- (235) αὐτὴν τὴν Δύσιν ὁποῦ ἀκοῦς αὐτὸς νὰ **ἀύθεντεύει** [στίχ. 721]

Αυτή η τελευταία δεν αποκλείεται να πρόκειται για αντιγραφικό λάθος.

5.1.8 Τελικό -ν σε ονοματικές καταλήξεις

Εδώ ισχύουν όσα έχουν γραφτεί στην παράγραφο α της υποενότητας 3.2.1. της παρούσης. Πρόκειται για λόγιο χαρακτηριστικό, το οποίο όμως αποτελεί ταυτόχρονα και ιδιωματικό των Δωδεκανήσων και της Κύπρου. Το φαινόμενο δεν αφορά μόνο την διατήρηση του τελικού -ν σε λόγιες ονοματικές καταλήξεις αλλά και την αναλογική προσθήκη του και εκεί που η αρχαία γραμματική δεν το επιτρέπει. Μπορούν να αναφερθούν ορισμένα παραδείγματα ενδεικτικώς, που αφορούν διατήρηση του τελικού -ν σε μη αρχαίες λέξεις:

- (236) Ἦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, κακὸν **ριζικὸν** ὁποῦ ἔχες, [στίχ. 46]
 ὄλοι ἐξορισθήκασιν, μεγάλο **κρῖμαν** ἦτον. [στίχ. 58]
 Ἦ Κόρινθος κακότυχος, **πολλὸν** κακὸν ὁποῦ δες, [στίχ. 83]
πουγκίν σου καὶ **σακκούλιν** σου εἰς ὅλες ταῖς δουλειαῖς σου, [στίχ. 89]
 τῆς ὀρθοδόξου πίστεως **σπαθῖν** ἠκονισμένον, [στίχ. 99]
 διατ' ἦτον **σπήτιον** ὄλωνῶν, Ῥωμαίων καὶ Λατίνων, [στίχ. 134]
 Μηδὲ κατηγορήσετε τὸν **βασιλεάν** αὐθέντην [στίχ. 170]
 τὴν πίστιν των τὴν **σκυλικὴν** νὰ τὴν λακτοπατήτε· [στίχ. 271]
 Ποῦ εἶναι τ' **ἀσημοχρῦσαφον** καὶ τὸ πολὺ **λογάριν**, [στίχ. 314]

5.1.9 Τελικό -ν σε ρηματικές καταλήξεις

Στην παράγραφο β της υποενότητας 3.2.1. της παρούσης έγινε αναφορά ὄχι μόνο σε λόγια ρήματα ὅπου τα οποία διατηροῦν στο πρῶτο πληθυντικὸ το τελικὸ -ν, ἀλλὰ καὶ σε νεοελληνικά. Δεν αναφερθήκαμε ἐκεῖ στο τρίτο πληθυντικὸ των ρημάτων, διότι στη ΚΝε η κατάληξη εἶναι σε -ουν, ἡ οποία πάντοτε ἔχει τελικὸ -ν. Ὅμως τα δωδεκανησιακά ιδιώματα, ὅπως ἄλλωστε καὶ το κρητικὸ καὶ το κυπριακὸ ἔχουν διατηρήσει τὴν ἀρχαία κατάληξη στο τρίτο πληθυντικὸ του ενεστώτα σε -ουσι(ν) ἐνῶ του παρατατικὸ καὶ του αορίστου εἶναι σε -ασι(ν), ὁπότε τίθεται τὸ θέμα του τελικοῦ -ν.

Στο ποίημα οἱ καταλήξεις σε -ουσιν εἶναι 26 καὶ σε ουσι 14, ἐνῶ αὐτές που εἶναι σε -ασιν εἶναι 14 καὶ σε -ασι εἶναι 5:

- (237) στὴν Πόλιν, νὰ σὲ **στέψουσιν** βασιλέα Ῥωμαίων [στίχ. 109]
Λέγουσιν, ἀναλήφθησαν στὸν οὐρανὸν ἀπάνω [στίχ. 138]
 κι ἀπέθανεν, ὡς **λέγουσιν**, ἐπάνω στὸ σπαθῖν του. [στίχ. 190]
 καὶ κλαῖν κι' **ἀναστενάζουσιν** μετὰ πολλῶν δακρῦων. [στίχ. 259]
 ὄλλοι νὰ **ὀμονοιάσουσιν**, νὰ γένουσι τὸ ἕνα, [στίχ. 290]
 καὶ νὰ **ὀμοφωνήσουσιν** οἱ Χριστιανοί τε ὄλλοι, [στίχ. 291]
 καὶ νὰ **παρακαλέσουσιν** ἐξόχως τὴν Κυρίαν, [στίχ. 294]
 μηδὲ **ριζώσουσιν** ἐκεῖ ἢ νὰ **πολυσταθοῦσιν** [στίχ. 323]
 ποῖσε νὰ **ὀμονοιάσουσιν** οἱ Χριστιανοὶ τοῦ κόσμου, [στίχ. 541]
 ὄλοι αὐθένται τῆς Φραγκιάς νὰ **κάμνουσιν** ἀγάπην, [στίχ. 542]
 Δὲν βλέπετε τοὺς ἀσεβεῖς τὸ πῶς **εὐήμεροῦσιν**; [στίχ. 580]
 κ' οἱ χριστιανοὶ μὲ χριστιανοὺς πάντα νὰ **πολεμοῦσιν**; [στίχ. 581]

Ἐδὰ ἄς **χαροῦσιν** οἱ ἐχθροὶ ὁποῦ τοὺς ἐμισοῦσαν, [στίχ. 737]
εἰς ἓνα μῆναν σύντομα ὅλοι νὰ **μαδευτοῦσιν** [στίχ. 781]
καὶ διὰ τὸν αὐθέντην των ὅλοι νὰ **αἱματωθοῦσιν**. [στίχ. 785]
ἴδετε τὴν ὑποταγὴν ὁποῦ **ἔχουσιν** οἱ Τοῦρκοι, [στίχ. 787]
καὶ ἂν σκοτώσουν Χριστιανοὺς, **ἀγιάζουσιν**, ὡς λέγουν, [στίχ. 790]
Βλέπετε τοὺς ἀσεβεῖς τὶ δασκαλιὰν **κρατοῦσιν**. [στίχ. 793]
μοῖραν νὰ κόψη τὸ σπαθί, μοῖραν νὰ **διωχθοῦσιν**, [στίχ. 865]
κι ὁμοφωνία, ὁμόνοιαν νὰ **ἔχουσιν** οἱ πάντες. [στίχ. 901]
νὰ τοὺς θωροῦν οἱ ἀσεβεῖς, νὰ ὑβρίζουν, νὰ **γελοῦσιν**; [στίχ. 907]
καὶ τότε νὰ **συγκλίνουσιν** οἱ ἔσω μὲ τοὺς ἔξω, [στίχ. 949]
Λοιπὸν αὐτοῖ οἱ **Χριστιανοὶ** ἀκαρτεροῦν νὰ ἴδοῦσιν [στίχ. 947]
Μόνον νὰ ἴδοῦσιν **Χριστιανοὺς** αὐθέντας εἰς τὸν κάμπον, [στίχ. 951]
καὶ νὰ **ὁμοφωνήσουσιν** αἱ γλῶσσαι τῶν Λατίνων. [στίχ. 957]

(238) πολλὰ νὰ τὸ **τιμήσουσι** καὶ νὰ τὸ ἀγαπήσουν, [στίχ. 15]
οἱ ἀσεβεῖς νὰ **πάρουσι** τὸ σπίτιν τῶν Ἁγίων, [στίχ. 157]
κι εἰς τοὺς γκαρδιναλίους του, νὰ **δώσουσι** βοήθειαν. [στίχ. 175]
νὰ δράμουν νὰ **βοηθήσουσι** τὴν ταπεινὴν τὴν Πόλιν, [στίχ. 184]
ὅλλοι νὰ **ὁμονοιάσουσιν**, νὰ γένουσι τὸ ἓνα, [στίχ. 290]
οἱ Τοῦρκοι νὰ **κερδήσουσι** τὴν Πόλιν τὴν ὀλβίαν, [στίχ. 309]
νὰ **χύνουσι** τὰ αἵματα ὁμοῦ ἓνας καὶ ἄλλος, [στίχ. 350]
μόνον νὰ **ὁμονοιάσουσι**, ἂν θέλουσι καὶ μόνον, [στίχ. 438]
καὶ καθ' ἡμέρα δίδει τα, **λαμβάνουσι** ταῖς ῥόγες, [στίχ. 654]
ὅλοι νὰ **ἀποθάνουσι** διὰ τὸν Μαχουμέτην, [στίχ. 784]
τὸ νὰ **ἴδοῦσι** τὸν σταυρὸν, ὅλα σᾶς προσκυνοῦσι. [στίχ. 974]
τὸ νὰ **ἴδοῦσι** τὸν σταυρὸν, ὅλα σᾶς προσκυνοῦσι. [στίχ. 979]
λέγουσι ὅτι **ἀπέθανες** ἐπάνω στὸ σπαθίν σου, [στίχ. 1014]
ἤκουσα πάλιν νὰ **λέγουσι** καὶ εἶσαι κεκρυμμένος [στίχ. 1015]

(239) οἱ ἐκκλησίαις **ἐχαλάσασιν**, οἱ καλογῆροι ἐκλαίγαν. [στίχ. 54]
ὅλοι **ἐξορισθήκασιν**, μεγάλο κρίμαν ἦτον. [στίχ. 58]
κ' οἱ Τοῦρκοι τὴν **ἐκόψασιν** τὴν ταπεινὴν τὴν Πάτραν, [στίχ. 86]
Ἐσέναν **ἐθελήσασιν** νὰ στέψουν βασιλέα. [στίχ. 106]
οἱ ἄγγελοι τὰ **πήρασιν** ἐμπρὸς εἰς τὸν δεσπότην. [στίχ. 140]

Οἱ Τοῦρκοι τὰς **ἐπήρασιν**, **ἀπεκερδήσασίν** ταις. [στίχ. 318]
νὰ ξεύρετε· **ἐπήρασιν** οἱ ἀσεβεῖς τὴν Πόλιν, [στίχ. 517]
νὰ **πᾶσιν** εἰς ἐγδίκησιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. [στίχ. 587]
ἐκεῖνες **ἐχαλάσασιν** βασιλειὰν Ῥωμαίων, [στίχ. 671]
οἱ Φράγγοι τὴν **ἐπήρασιν** εἰς ἐκληρονομίαν των, [στίχ. 695]
ποτὲ νὰ μὴ **ἐχάνασιν**, λέγω τὴν βασιλείαν. [στίχ. 732]
νὰ **πᾶσιν** ἀπεκεῖ ποῦ ἦλθαν ἕως Μονοδενδρίου, [στίχ. 866]
καὶ ἄλλες **ἀνηβαίνασιν** εἰς τὸν ἐγκέφαλόν μου, [στίχ. 1003]

(240) ἡ φούσκωσις Ἀνατολῆς **ἐπήρασι** τὴν Πόλιν, [στίχ. 123]
νὰ μὴ ἀγριεύσουν τὰ θηριὰ καὶ **φᾶσι** τὰ παιδιὰ σας. [στίχ. 254]
λέγουν· οἱ Τοῦρκοι **ἐπήρασι** τὴν Κωνσταντίνου Πόλιν· [στίχ. 301]
τοὺς ἄρχοντας **ἐκόψασι** τὰ τουρκικὰ μαχαίρια, [στίχ. 378]
ἐπέσσασι τὰ φλάμπουρα τοῦ βασιλέως τῆς Πόλης. [στίχ. 528]

Υπερτεροῦν αὐτές με το τελικό -ν, ἀν καὶ ἐμφανίζεται ἡ τάση ἀποβολῆς του. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅμως ὅτι ἡ μικρὴ ὀριζόντια γραμμὴ πρὸς τὸ τέλος τῆς λέξεως δια τῆς ὁποίας γραφόταν στα χεῖρόγραφα τὸ τελικό -ν, ἦταν πολὺ εὐκόλο νὰ εξαφανιστεῖ κατὰ τῆς αντιγραφῆς, ὁπότε πολὺ πιθανόν ἡ συχνότητά τῆς παρουσίας του νὰ εἶναι μεγαλύτερη. Πάντως τὰ ἴδια φαινόμενα ἀκριβῶς παρατηροῦνται καὶ στο ΘτΡ (Henrich 2015: 46-47).

5.1.10 Ἀπουσία τοῦ τελικοῦ -ς σε ὀνοματικὲς καταλήξεις

Στο ποίημα γίνεται 55 φορές χρῆση τριγενῶν καὶ δικατάληκτων ἐπιθέτων ὅπως εἶδαμε στὴν β παράγραφο τῆς υποενότητας 3.2.2 ὡς λόγιο χαρακτηριστικό. Σὲ αὐτές δὲν εἶχαμε συμπεριλάβει τὸ παράδειγμα τοῦ σιγμόληκτου ἐπιθέτου «πλήρης», διότι στο ποίημα παρέχεται δίχως τὸ τελικό -ς καὶ συνεπῶς δὲν ἀποτελεῖ λόγιο στοιχεῖο:

(241) Διήγησις πάνυ θλιβερῆ, πονετικὴ καὶ πλήρη, [στίχ. i]

Ἡ φαινομενικὴ ἀνορθογραφία αὐτὴ βρίσκεται στὸν πρῶτο στίχο τοῦ ὑπότιτλου τοῦ ποιήματος καὶ στο Χφ διακρίνεται καθαρὰ ἡ ἀπουσία τοῦ -ς. Οἱ πιθανότητες νὰ εἶναι ἀντιγραφικὸ λάθος ἀπὸ τὴν πρῶτη γραμμὴ τοῦ κειμένου εἶναι περιορισμένες. Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ γράφτηκε ἔτσι ἀπὸ τὸν ποιητὴ καὶ νὰ πρόκειται λοιπὸν γιὰ κάποιο

ιδιαίτερο γλωσσικό χαρακτηριστικό. Αν και στην βιβλιογραφία δεν βρέθηκαν πληροφορίες για την συγκεκριμένη λέξη, υπάρχουν όμως αναφορές για παράλειψη του τελικού -ς ευρύτερα στην ονομαστική πτώση των όδοντοκλήκτων τριτοκλήτων επιθέτων όπως: άαθότη, ή = άγαθότης (Παπαχριστοδούλου 1986: 23), θεότη, ή = θεότη (Παπαχριστοδούλου 1986: 203), ίσιότη, ή = τὸ ὀρθό (Παπαχριστοδούλου 1986: 209), κ.ά. Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι η λέξη «ὀλότης», η οποία στο λεξικό των ροδίτικων ιδιωμάτων γράφεται «ὀλότη, ή» (Παπαχριστοδούλου 1986: 451), υπάρχει στο ποίημα και γράφεται «ή ὀλότης» (στίχ. 778). Η αντίθεση αυτή μπορεί να εξηγηθεί μάλλον ως παρέμβαση του αντιγραφέα. Είναι πιθανότερο ο αντιγραφέας, παρασυρόμενος από την ορθογραφία που γνώριζε, να έκανε αντιγραφικό λάθος μάλλον στον στίχ. 773, παρά στον υπότιτλο, όταν ξεκινούσε την αντιγραφή.

5.2 Μορφολογικά και Συντακτικά

Και στην παρούσα ενότητα οι υποενότητες διαμορφώθηκαν βάσει των κατηγοριών των γλωσσικών φαινομένων που ερευνήθηκαν από τον Henrich για το ΘΤΡ, προσαρμοσμένες για τις ανάγκες της παρούσης διατριβής.

5.2.1 Χρονική αύξηση

Σε ρήματα με αρχικά α- / ε- γίνεται χρονική αύξηση στους παρελθοντικούς χρόνους σε η-. Επιπλέον η χρονική αύξηση επεκτείνεται και σε περιπτώσεις που δεν υπάρχει αρχικό α-/ ε-. Στο ποίημα που ερευνούμε αυτό διαπιστώνεται σε 7 περιπτώσεις (η πρώτη αφορά ρήμα δίχως αρχικό α- και οι λοιπές με αρχικά α-/ε-):

(242) καὶ κόπον **ἤβαλες** πολύν, ἀμμή ἦτον ὄλος λύπη, [στίχ. 69]

Τὶς εἶδεν ἢ τὶς **ἤκουσε** ποτέ του τέτοιον πρᾶγμα, [στίχ. 156]

Τὸ θάρρος ὅπου **ἤλπιζαν** οἱ Χριστιανοὶ στήν Πόλιν[στίχ. 173]

τὸ θάρρος ὅπου **ἤλπιζεν** εὐρέθην γελασμένος, [στίχ. 191]

έτοῦτα **ἤλπιζα** ἐλεηνὸς νὰ γράψω διὰ τὴν Πόλιν, [στίχ. 225]

καὶ θέλω νὰ γινώσκετε τὰ **ἤκουσα** νὰ λέξω. [στίχ. 937]

ἤκουσα πάλιν νὰ λέγουσι καὶ εἶσαι κεκρυμμένος [στίχ. 1015]

Πρόκειται για χαρακτηριστικό των δωδεκανησιακών και του ανατολικοκρητικού ιδιώματος (Henrich 2015: 48)³².

5.2.2 Επίταξη των αδυνάτων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας

Στον ΘτΚ που εξετάζουμε διαπιστώνεται η επίταξη των αδυνάτων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας, όταν αυτοί λειτουργούν ως αντικείμενα ρημάτων σε οριστική. Τότε ακολουθούν το ρήμα ως εγκλιτικά π.χ.: αφήνω τον, βλέπω τον. Κάποιες φορές όμως προτάσσεται του ρήματος, όπως στην ΚΝε: τὴν ἐπήρασιν. Αυτή η ελευθερία είναι πολύ χρήσιμη για την διατήρηση του μέτρου. Είναι πάντως αρκετά συχνή η επίταξη των αδυνάτων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας. Η αντωνυμία των δεν χρησιμοποιείτε όμως ποτέ ως αντικείμενο αλλά πάντοτε ως κτητική αντωνυμία και πάντοτε επιτάσσεται³³.

Πρέπει να σημειωθεί ότι ο αρχαϊσμός αυτός υφίσταται και στα συγγενικά ιδιώματα της Κρήτης και της Κύπρου (Henrich 2015: 48-49).

5.2.3 Αβεβαιότητα στην πτώση του έμμεσου και του άμεσου αντικειμένου

Στο ποίημα υφίσταται αβεβαιότητα για την πτώση του έμμεσου και του άμεσου αντικειμένου (αν θα είναι στην γενική ή την αιτιατική) ιδίως όταν πρόκειται για αντωνυμία. Η μεσαιωνική δημώδης της Κωνσταντινουπόλεως προτιμούσε την αιτιατική. Εδώ όμως, όπως και σε άλλα σύγχρονα έργα της κρητικής λογοτεχνίας συναντώνται και παραδείγματα άμεσου αντικειμένου σε γενική πτώση³⁴.

5.3 Λεξιλογικά

(243) καὶ ἀνεί σφάλλω **πούβετις**, μὴ μὲ κατηγορεῖτε. [στίχ. 24]

³² Βλ. και Λεξικό των Ροδίτικων Ιδιωμάτων (Παπαχριστοδούλου 1986: 198)

³³ Για την αναλυτική μελέτη αυτού του φαινομένου απαιτείται περαιτέρω έρευνα. Πρώτα πρέπει να εντοπισθούν όλες οι περιπτώσεις του ποιήματος που επιτάσσονται ή προτάσσονται του ρήματος οι αδύνατοι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας. Έπειτα να επισημανθούν τα περιβάλλοντα που συμβαίνει η κάθε περίπτωση καθώς επίσης και ο ρόλος του μέτρου για την πρώτη ή την δεύτερη επιλογή. Θα μπορούσε να γίνει ακόμη παρόμοια έρευνα και για τα ποιήματα ΘτΡ και ΙΕΒ και να εντοπισθούν ομοιότητες και διαφορές με τον ΘτΚ για να συνεκτιμηθούν στο ζήτημα της πατρότητας του υπό πραγμάτευση ποιήματος.

³⁴ Ομοίως το φαινόμενο αυτό μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο περαιτέρω έρευνας με εντοπισμό των περιπτώσεων χρήσεως της γενικής και της αιτιατική πτώσης, αντίστοιχη έρευνα και στα άλλα δύο ποιήματα και σύγκριση των αποτελεσμάτων.

Πούετα=πουθενά, κάπου (Παπαχριστοδούλου 1986: 524). Πιθανότατα παλαιότερα λεγόταν πού(β)ετα ή πούβετις.

(244) Ἐδὰ λοιπὸν ἀκούσατε τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου, [στίχ. 27]

Ἐδδά= εδώ (Παπαχριστοδούλου 1986: 176), με δύο δ διότι το δ προφέρεται έντονα, τα οποία πιθανότατα «διορθώθηκαν κατά τις αντιγραφές»

(245) Ἐχάλασες **βαρόμοιρε**, τὸ κάστρον τῆς Κλαρέντζας·[στίχ. 52]

Βαριόμοιρος = αυτός που έχει κακιά μοίρα, τύχη· κακότυχος, κακόμοιρος.

(246) Ἦ Κόρινθος κακότυχος, **πολλὸν** κακὸν ὁποῦ δεσ, [στίχ. 83]

Το πολλὸν = το πολύ, επίθετο ουδετέρου γένους, με δύο λ και προφορά πολλᾶν, όπως ποραναφέρθηκε αποτελεί χαρακτηριστική λέξη του ροδιακού ιδιώματος (Παπαχριστοδούλου 1986: 516).

(247) τοὺς Παίονας τοὺς **φουμιστούς**, τοῦ Πιάγκω τὰ φωσάτα, [στίχ. 180]

Φουμίζω –ουμαι= φημίζω –ομαι (Παπαχριστοδούλου 1986: 655)

(248) μήπου κι' ἔξολοθρεύσουν σας ἀπὸ τὰ **γονικά** σας, [στίχ. 255]

κυροῦδες, μάννες καὶ παιδιὰ ἀπὸ τὰ **γονικά** των, [στίχ. 257]

τὰ ἔθνη νὰ ἐβγάλετε ἀπὸ τὰ **γονικά** σας, [στίχ. 545]

νὰ ἐβγάλετε τοὺς ἀσεβεῖς ἀπὸ τὰ **γονικά** σας, [στίχ. 595]

μέσα ἀπὸ τὰ σπήτια σας καὶ ἀπὸ τὰ **γονικά** σας, [στίχ. 858]

γονικά = πατρογονική περιουσία. λ.χ. στην παροιμία: «έλα πάππου μου να σου δείξω τα γονικά σου» (Παπαχριστοδούλου 1986: 153-154).

(249) ὅλος ὁ κόσμος τοῦ Χριστοῦ, ὅλοι νὰ **μαδευτοῦσι**, [στίχ. 260]

ὁμως γροικῶ, **μαδεύγεται**, θέλει ἡ ψυχὴ μου νᾶβγη [στίχ. 673]

εἰς ἓνα μῆναν σύντομα ὅλοι νὰ **μαδευτοῦσιν** [στίχ. 781]

μαδεύγω = ομαδεύω, μαζεύω. [και *μαέβγω*] (Παπαχριστοδούλου 1986: 337)

(250) ἄ κάψη τὰ παρίγυρα, πᾶν κάστρη, πᾶσαν χώραν. [στίχ. 629]
καὶ τὰ ὀρίζουν ἄ κάμωμεν, τὰ λέγουν οἱ πατέρες, [στίχ. 796]

ἄ = να (ή θα) (Παπαχριστοδούλου 1986: 23).

(251) τὸν Τοῦρκον τὸν **καταχανᾶν**, αὐτὸν τὸν χονικιάρην, [στίχ. 684]

καταχανᾶς = βρυκόλακας (Παπαχριστοδούλου 1986: 244) < καταχαόνω (Κοραΐς 1829: 114).

(252) ἀμάχη δὲ μὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ μὲ τοὺς ἀλλοφύλους. [στίχ. 914]

ἀλλόφυλος= ἀλλόθρησκος στη ροδιακή διάλεκτο (Παπαχριστοδούλου 1986: 50).

Κεφάλαιο 6

Επίλογος

Το εξεταζόμενο ποίημα είναι γραμμένο σε μικτή γλώσσα. Χρησιμοποιείται η ελληνική δημώδης του 15^{ου} αιώνα με λόγιες αλλά και ιδιωματικές προσμίξεις. Συχνά ο ποιητής πλάθει νέους τύπους λέξεων και το ποίημα αποκτά και ιδιολεκτικά στοιχεία. Από την θεώρηση των ιδιωματικών στοιχείων του ποιήματος γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι ανήκει είτε στο κυπριακό, είτε στο ροδιακό, είτε στο κρητικό ιδίωμα. Διαθέτει πολλά χαρακτηριστικά τα οποία ανήκουν και στα τρία ιδιώματα. Αλλά η βαθύτερη μελέτη αυτών μας δίνει τις εξής διαπιστώσεις:

α) Τα μακρά σύμφωνα και το φαινόμενο της τροπής των αρκτικών b-, g- σε π-, k-, τα οποία αποτελούν σημαντικό χαρακτηριστικό του ποιήματος, είναι στοιχεία των ιδιωμάτων της Ρόδου και της Κύπρου, αλλά όχι της Κρήτης.

β) Η χρονική αύξηση των ρημάτων, αποτελεί φαινόμενο των ιδιωμάτων της Ρόδου και της Κρήτης, αλλά όχι της Κύπρου.

γ) Ο ιδιωματισμός της αφομοίωσης του (ν)dζ σε ζζ, αλλά και κάποια λεξιλογικά στοιχεία είναι χαρακτηριστικά μόνο του ροδιακού ιδιώματος. Αναφέρονται ενδεικτικώς οι λέξεις: «πούβετις», «καταχανάς», «φουμιστός», «γονικά» και το επίθετο «(τὸ) πολλὺν». Επιπλέον η χρήση της λέξης «γλώσσα» αντί του «έθνους» (βλ. παράδειγμα 214), παραπέμπει στην αντίστοιχη χρήση του όρου αυτού από του Ιωαννίτες Ιππότες και ενισχύει την ροδιακή ταυτότητα του ποιητή.

Έπειτα από αυτά θα πρέπει να θεωρήσει κανείς ότι το ποίημα γράφτηκε στην Ρόδο.

Από την σύγκριση υφολογικών στοιχείων του ποιήματος με αντίστοιχα των ποιημάτων ΘτΡ και ΙΕΒ τα οποία θεωρούνται έργα του Εμμανουήλ Λιμενίτη, προκύπτουν σημαντικές ομοιότητες μεταξύ τους, οι οποίες άλλωστε είχαν επισημανθεί και

παλαιότερα. Κατά τα τελευταία χρόνια, όμως, η εκ μέρους του Henrich ανακάλυψη της κρυπτοσφραγίδας που καλύπτει το όνομα του ποιητή και η διαπίστωση ότι αναφέρει το όνομα του Λιμενίτη, θα πρέπει ίσως να θέσει τέρμα στις αμφιβολίες για την ταυτότητα του ποιητή και να αποδίδεται πλέον αναμφίβολα στον Εμμ. Λιμενίτη.

Τα γλωσσικά στοιχεία του ποιήματος, συνεκτιμώμενα με άλλα της ίδιας εποχής μας παρέχουν ανεκτίμητες πληροφορίες για την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας. Τα υπόλοιπα πληροφοριακά στοιχεία τα οποία μας παρέχει ο ποιητής, αποτελούν πολύτιμη πηγή για τους ιστορικούς που ασχολούνται με την Ιστορία του Ελληνικού Έθνους.

Τα στοιχεία αυτά, προϊόντα κατασκοπευτικής δράσης, αποτελούν αφορμή ώστε ο ΘτΚ να έχει γίνει σημείο αντιλεγόμενο και για έναν άλλο λόγο. Αν, δηλαδή, πρέπει αυτό το ποίημα να θεωρείται ως όντως ένας θρήνος ή μάλλον ένα συγκεκαλυμμένο μανιφέστο της πρώτης συνωμοτικής δράσης των Ελλήνων σε τουρκοκρατούμενα εδάφη (Panayotopoulou – Doulavera 2006: 203). Οι προσκλίνοντες στην δεύτερη άποψη, θεωρούν ότι ο ανώνυμος (φιλενωτικός) ποιητής, βρίσκεται σε τουρκοκρατούμενα εδάφη γι' αυτό αποκρύπτει το όνομά του, διατελεί σε μεγάλη απογοήτευση από την οθωμανική κατάκτηση και επιχειρεί μέσω του ποιήματος (το οποίο περιλαμβάνει ασυνήθιστα για ένα λογοτεχνικό κείμενο στοιχεία κατασκοπευτικής δράσης) να αποστείλει τα δεδομένα αυτά στους ηγεμόνες της Δύσεως και να τους συνεγείρει σε σταυροφορία για την απελευθέρωση της Κωνσταντινουπόλεως (Στο ίδιο: 200-203).

Ο Παπαρηγόπουλος θεωρεί ότι ο ποιητής του ΘτΚ: *«ὕπηρετεῖ μέγα τι καὶ τακτικῶς ὀργανωμένον κίνημα, αὐτὸ ἐκεῖνο πιθανῶς ὄπερ ἔπεμψε τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Μαντούα τότε συγκροηθεῖσαν σύνοδον, ἐπὶ τῷ σκοπῷ καὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ προκαλέσωσε κοινήν τῆς δύσεως κατὰ τῶν ὀσμανιδῶν συμμαχίαν. Ἦτο δὲ ὁ ποιητής ἡμῶν ἀπόστολος τοῦ κινήματος τούτου δραστήριος καὶ πρακτικός»* (Παπαρηγόπουλος 1887: 619). Ο εθνικός μας ιστορικός στο σημείο αυτό δεν παρουσιάζει κάποια άλλη πηγή για την ύπαρξη οργανωμένου κινήματος κατά της όθωμανικής κατοχής, παρά μόνον το ποίημα ΘτΚ. Αυτό δεν είναι ένα ισχυρό επιχείρημα για την ύπαρξη ενός τόσο καλά οργανωμένου συνωμοτικού δικτύου, το οποίο συνέλεξε κατασκοπευτικές πληροφορίες και έστειλε πρεσβεία στη Δύση καλώντας για βοήθεια. Τίποτε δεν αποδεικνύει ότι οι υπόδουλοι Έλληνες είχαν συνέλθει τόσο γρήγορα από το «σοκ» της Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως και οργανώθηκαν τόσο καλά. Το πιθανώτερο είναι

ότι η ονομαζόμενη αντιπροσωπεία Ελλήνων στη Σύνοδο της Μάντοβας το 1448, να αποτελείτο από Έλληνες πρόσφυγες στη Δύση που συνηγορούσαν στην κινητοποίηση των Ευρωπαίων ηγεμόνων για σταυροφορία κατά των Οθωμανών. Μπορούσαν να το κάνουν αυτό από μόνοι τους και διερμηνεύοντας ταυτόχρονα τα αισθήματα των υπόδουλων Ελλήνων, δίχως να έχουν σταλεί από κάποιο οργανωμένο συνωμοτικό κίνημα.

Κατά τη γνώμη του γράφοντος, ο ποιητής του ΘτΚ δεν μπορούσε να ζει σε τουρκοκρατούμενα εδάφη διότι: α) Ακόμα και αν συγκαλύπτει το όνομά του, θα αρκούσε η ανακάλυψη ενός χειρογράφου του αντιτουρκικού ποιήματος στην κατοχή του για να του κοστίζει τη ζωή. Είναι δύσκολο να θεωρήσει κανείς ότι ο ίδιος ο ποιητής δεν θα είχε στην κατοχή του έστω ένα αντίγραφο του έργου του. β) Ο ποιητής είναι προδήλως φιλενωτικός και οι Οθωμανοί δεν ήταν καθόλου ανεκτικοί στους φιλενωτικούς Έλληνες. Οι φιλενωτικοί Έλληνες συνήθως αναχωρούσαν για την Δύση, ή τα λατινοκρατούμενα ελληνικά εδάφη, πριν πλησιάσουν οι Οθωμανοί στην περιοχή τους, ή πάντως με την πρώτη ευκαιρία.

Ο ποιητής του ΘτΚ πρέπει να κατοικούσε σε κάποιο από λατινοκρατούμενα εδάφη, με περισσότερες πιθανότητες στη Ρόδο, διότι στο κράτος των Ιωαννιτών Ιπποτών οι σχέσεις των Ρωμαίων (Ελλήνων) με τους Λατίνους Ιππότες ήταν περισσότερο αρμονική από κάθε άλλο λατινοκρατούμενο μέρος. Οι Έλληνες είχαν ένα είδος αυτοδιοικήσεως και για σοβαρά θέματα οι Ιππότες συγκαλούσαν μικτές επιτροπές από Φράγκους και Έλληνες, ενώ μετά την Σύνοδο της Φερράρας – Φλωρεντίας (στην οποία συμμετείχε και ο Μητροπολίτης Ρόδου Ναθαναήλ) επιτράπηκε η παρουσία του Όρθοδόξου Μητροπολίτη στο νησί (Κόλιας 1979: 292) και οι σχέσεις των (φιλενωτικών) Ελλήνων με τους Φράγκους Ιππότες έγιναν ακόμη αρμονικότερες. Ο ποιητής του ΘτΚ αποδιδύεται μέσα από τα γραφόμενά του ιδιαίτερα φιλικός προς τους Φράγκους.

Ο ποιητής του ΘτΚ πρέπει να ήταν στην υπηρεσία του Μεγάλου Μαγίστρου Ιωάννη Βοναπάρτη Δε Λαστίκ (Jean Bonpart De Lastic), ο οποίος είχε υπογράψει με τον Σουλτάνο Μωάμεθ συνθήκη ειρήνης κατά το έτος 1451, στην οποία τονίζεται ιδιαίτερως η απόλυτη δυνατότητα των εμπόρων να εμπορεύονται ελεύθερα, τόσο οι Τούρκοι στα Δωδεκάνησα όσο και οι Χριστιανοί στην Τουρκία (Μανουσάκη 2012) Αυτή η ιδιαίτερη αναφορά, παραπέμπει σε προετοιμασία για εκατέρωθεν κατασκοπεία. Αν

και για τους Τούρκους η Ρόδος δεν ήταν άμεση προτεραιότητα, για τους Ιππότες οι Τούρκοι ήταν ο μεγαλύτερος κίνδυνος και θα πρέπει να θεωρείται βέβαιο ότι εκμεταλλεύθηκαν αυτή τη συμφωνία για άμεση κατασκοπευτική δράση. Είχε λοιπόν την δυνατότητα, περί το έτος 1452, ο πιθανότατα τότε εικοσαετής ποιητής μας, να κάνει άνετα την κατασκοπευτική του περιοδία στα τουρκοκρατούμενα εδάφη των Βαλκανίων και να συγκεντρώσει τα στοιχεία τα οποία παραθέτει και στο ποίημα. Ασφαλώς τα στοιχεία αυτά παρέδωσε πρωτίστως στον εντολέα του τον Μεγάλο Μάγιστρο.

Όταν έπεσε η Κωνσταντινούπολη στα χέρια των Οθωμανών, έφθασε στους Ιππότες της Ρόδου η είδηση ότι ο Μωάμεθ είχε πει σε κάποια ομιλία του «Την Κωνσταντινούπολη πρώτα και μετά την Ρόδο» (Porter 1858: 319). Αυτός ο λόγος θορύβησε τον Ιωάννη Δε Λαστίκ, ώστε χωρίς χρονοτριβή, αμέσως, εντός του 1453, απέστειλε εγκύκλιο προς όλα τα παραρτήματα του Τάγματος στην Ευρώπη καλώντας τους Ιππότες να προσέλθουν άμεσα στην Ρόδο για να ενισχύσουν την άμυνά της. Ο Μωάμεθ μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως έστειλε στη Ρόδο αγγελιαφόρο απαιτώντας από τους Ιππότες φόρο υποτελείας. Ο Μέγας Μάγιστρος αρνήθηκε και άρχισε τις πολεμικές προετοιμασίες (Στο ίδιο: 320). Αμέσως έστειλε τον αξιωματικό του τάγματος D' Aubusson σε περιοδία στις αυλές της Ευρώπης προκειμένου να συλλέξει βοήθεια, σε στρατό ή χρήμα (Στο ίδιο).

Πρέπει να θεωρείται βέβαιο ότι οι κατασκοπευτικές πληροφορίες που είχαν συλλέξει οι Ιππότες αξιοποιήθηκαν στην έκκληση για κινητοποίηση των Ηγεμόνων της Δύσεως. Δεν χρειαζόταν ένα μακροσκελές ελληνικό ποίημα (ως συγκεκαλυμμένο μανιφέστο) για ενημερωθούν και να κινητοποιηθούν. Και είναι αλήθεια ότι ο τότε Πάπας Νικόλαος προσπάθησε να οργανώσει σταυροφορία, αλλά δίχως επιτυχία, εξαιτίας των πολεμικών αντιπαράθεσεων μεταξύ των ηγεμόνων της Δύσεως (γεγονός που επίσης καυτηριάζει και ο ποιητής του Θ.τ.Ρ., κατ'άπασα πιθανότητα ο Εμμ. Λιμενίτης), αλλά και του μειωμένου ενδιαφέροντος για την υπόθεση. Ο Ράνσιμαν επιρρίπτει μεγάλη ευθύνη για την αδιαφορία αυτή στην ίδια την παποσύνη. Διότι κατά τους προηγούμενους αιώνες, οι Πάπες δεν έπαυαν να κατηγορούν του Έλληνες «ως εκ προθέσεως σχισματικούς», ενώ κατά το μόλις πρόσφατο παρελθόν παραπονούνταν ότι οι Έλληνες δεν είχαν αποδεχτεί με ειλικρίνεια την ένωση των Εκκλησιών. Πώς τώρα θα έπειθε τους Δυτικούς

Ηγεμόνες να εκστρατεύσουν, ή να δώσουν τα χρήματά τους για να ελευθερώσουν αυτούς τους δύστροπους ανθρώπους (Runciman 2010: 246);

Το ΘτΡ, λοιπόν, δεν είναι κάποιο μανιφέστο, αλλά μία πηγαία έκφραση συναισθημάτων που προκλήθηκαν από ένα συνταρακτικό γεγονός. Ο Εμμανουήλ Λιμενίτης φαίνεται ότι ήταν ένας άνθρωπος που εκφραζόταν με αυτόν τον τρόπο έπειτα από πολύ σημαντικά γεγονότα. Η Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως ήταν το πρώτο, οπότε έγραψε το ν ΘτΚ. Η επιδημία πανώλης ήταν το τελευταίο, οπότε συνέθεσε το ΘτΡ. Πιθανότατα η αφορμή για το επικό έργο ΙΕΒ πρέπει να ήταν η επιτυχής απόκρουση των Οθωμανών κατά την πρώτη μεγάλη πολιορκία της Ρόδου το 1480. Τά έργα αυτά πιθανόν να διαβάζονταν εμμελώς σε συνάξεις λαού. Ειδικά ο ΘτΚ, μπορεί να τραγουδιώταν όπως σήμερα το μοιρολόι της Παναγίας που τραγουδούν την Μεγάλη Πέμπτη, με χαρακτηριστικό τρόπο στα χωριά της Ρόδου.

Από λογοτεχνικής πλευράς, το ποίημα αυτό έχει τα πρωτεία και αποτελεί τον ειρμό για μία ακολουθία λογοτεχνημάτων, επωνύμων και ανωνύμων, για την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως. Στίχοι, εκφράσεις και ιδέες του ποιήματος εισχώρησαν στη λαϊκή παράδοση και πλούτισαν άλλους θρήνους για την Βασιλεύουσα, ή τροφοδότησαν θρύλους και προσδοκίες για την ανάκτηση της Κωνσταντινουπόλεως, την γεωπολιτική (όπως θα λέγαμε σήμερα) αξία της οποίας υμνεί ο Ρόδιος Ποιητής με τα λόγια:

Ἡ Πόλις ἦτον τὸ σπαθίν, ἢ Πόλις τὸ κοντάρι,
ἢ Πόλις ἦτον τὸ κλειδὶν τῆς Ῥωμανίας ὅλης,
κί ἐκλείδωνε κί ἐσφάλιζεν, ὅλην τὴν Ῥωμανίαν,
κι ὅλον τὸ Ἄρτζιπέλαγος ἐσφιχτοκλείδωνέν το.

Παράρτημα Α

«Ὁ Θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως»

(Κείμενο)

Ακολουθείται η διαίρεση σε ενότητες που εισηγείται ο Γ. Κεχαγιόγλου και υιοθετήθηκαν οι τίτλοι των ενότητων που εισηγείται ο ίδιος (Κεχαγιόγλου 2012: 103-113). Επί του πρωτοτύπου κειμένου έπισημάνθηκαν με διπλή υπογράμμιση όλα τα πιθανά ιδιωματικά στοιχεία. Το κριτήριο για την επιλογή των λέξεων ή εκφράσεων της ιδιωματικής δωδεκανησιακής (ροδιακής) διαλέκτου απετέλεσε η προσωπική αντίληψη του γράφοντος ως γνώστου της διαλέκτου αυτής. Υπογραμμίσθηκαν οι λέξεις και εκφράσεις που είναι οικείες στον σύγχρονο γνώστη της ροδιακής διαλέκτου και οι οποίες δεν είναι τόσο συνηθισμένες στην κοινή νεοελληνική. Η τεκμηρίωση των ιδιωματικών χαρακτηριστικών γίνεται στο κυρίως σώμα της μεταπτυχιακής διατριβής. Στις υποσέλιδες σημειώσεις αναφέρονται ερμηνευτικές παρατηρήσεις

A.1 Τίτλος

(Με εισαγωγικές σημειώσεις σε πεζό λόγο)

Ἐχμαλωτίσθη δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔτει ,α ὕνγ' μηνὶ Μαΐῳ κθ', ἡμέρᾳ Τρίτῃ, ὥρα πρώτη τῆς ἡμέρας. Λόγος θρηνητικὸς καὶ θλιβερὸς καὶ πολλὰ πονετικὸς καὶ ἀναστεναγμένος περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· καὶ εἰς τὸν βασιλέα καὶ περὶ τὰ μοναστήρια καὶ τῶν

Ἀγίων λειψάνων, ρητόρων, ψάλτων, ὕμνοποιῶν, διδασκάλων καὶ ἀρχόντων, καὶ περὶ τῆς συμφορᾶς καὶ αἰχμαλωσίας, ὅπου ἔσυνέβη τῆς ταπεινῆς τῆς πόλης· καὶ περὶ τῶν αὐθέντων τῆς Φραγκίας καὶ ὅλα τὰ κουμούνια³⁵. ἀρχομένου ἀπὸ τὸ παρὸν, Φραζζέζους³⁶, Ἀγκλέζους³⁷, Πορτουγαλέζους, Σπανια-Κατελάνους³⁸, Ταλιάνους³⁹, Ἀλαμάνους⁴⁰, Οὐγγάρους, Ῥωμάνους, Βενετικούς, Γενουβήσους, Σέρβους Βλάχους, Βουλγάρους, καὶ τὰ ἐξῆς, τὰ ὁποῖα ῥήματα γράφονται διὰ στίχου.

A.2 Πρόλογος (i-ii & 1-31)

Διήγησις πάνυ θλιβερή, πονετική καὶ πλήρη, i
βαβαὶ παπαὶ τῆς συμφορᾶς τῆς Κωνσταντινουπόλης ii

Νὰ τὸ ἔθελεν ὁ Ποιητής, ὁ Πλάστης τῶν ἀπάντων,
Ἀπόστολοι οἱ δώδεκα, μετὰ τὴν Θεοτόκον,
τέσσαρες εὐαγγελισταί, τῶν χριστιανῶν ἡ πίστις,
καὶ νὰ μὲ ἴδωκαν λογισμὸν καὶ γνῶσιν εἰς ἔτοῦτο,
νὰ ἴγραφα τίποτε μικρὸν θλιβερόν διὰ τὴν Πόλιν· 5
διατὶ δὲν ἔχω φρόνησιν καὶ συλλογὴν εἰς τοῦτο,
νὰ γράψω τὴν ὑπόθεσιν ὡς χρὴ καὶ ὡς τυχαίνει.
Καὶ ὁ Θεὸς ὁ δυνατός, ὁποῦ ἴδωκε τὴν γνῶσιν,
νὰ μὲ φωτίσῃ καὶ ἐμὲ εἰς τὰς πλοκάς τοῦ στίχου,
καὶ νὰ ποιήσω καὶ ἐγὼ ποιήμα τι τοιοῦτον 10
νὰ μὴ τὸ βαρεθῆ τινάς, ἀμμὴ⁴¹ ὀλωνῶν ν' ἀρέσῃ,
τὸν νοῦν μου καὶ τὴν γνῶσίν μου νὰ τὴν ἐπιστηλώσῃ.
Ὅμως θαρῶ το εἰς Θεόν, πολλὰ νὰ τὸ ποθήσουν,
ὁποῦ ν' ἀρέσῃ τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ τὸ μεταγράψουν,
πολλὰ νὰ τὸ τιμήσουσι καὶ νὰ τὸ ἀγαπήσουν, 15
νὰ χύσουν δάκρυα περισσὰ διὰ τὴν πτωχὴν τὴν Πόλιν,
καρδιοαναστενάγματα καὶ κοπετοὺς νὰ δώσουν.
Καὶ τὸ λοιπὸν οἱ ἄρχοντες, ἀκούσατέ μοι λόγον·

³⁵ κοινότητες

³⁶ Γάλλους

³⁷ Ἀγγλους

³⁸ Ἰσπανούς καὶ Καταλανούς

³⁹ Ἴταλούς

⁴⁰ Γερμανούς

⁴¹ Ἀμμὴ = Ἀλλά. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 19, 42, 69, 235, 326, 441, 455, 571, 646, 672, 704, 733, 925, 997, 1037.

μικρὸν τὸ λέγει ὁ πρόλογος, ἀμμῆ⁴² ἔνι τόσα μέγας,
 ὅτι ἔνι τοῦ κόσμου χαλασμός ὡς τὸν καιρὸν τοῦ Νῶε. 20
 Καὶ ὅσοι ἀναγινώσκετε τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου,
παρακαλῶ σας το πολλὰ νὰ μὴ τὸ βαρεθῆτε,
 ὅλον τὸ διαβάζετε, τελειώνετε τὸν λόγον·
 καὶ ἀνεῖ⁴³ σφάλλω πούβετις⁴⁴, μὴ μὲ κατηγορεῖτε.
 Ὅλοι παρακαλέσατε νὰ ἴδῳ τὴν σωτηριάν μου, 25
 μὲ τὴν τιμὴν μου διὰ νὰ ζῶ, νὰ ἴδω καὶ τὴν ὑγειάν μου.
Ἐδᾶ⁴⁵ λοιπὸν ἀκούσατε τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου,
 ἀκρουασθῆτε τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τοῦ λόγου,
 διὰ νὰ ἀκοῦστε θλιβερὸν καὶ πονεμένον λόγον·
 ὅλοι θαρῶ νὰ τὸ γράψετε πολλὰ νὰ λυπηθῆτε. 30
 Ὅπῳ ἔχει καὶ πολλὴν χαρὰν, κρατῶ νὰ τὸ λυπᾶται.

A.3 Η Εξιστόριση της Ιστορίας του Άτυχου

Αυτοκράτορα (32-51)

Τώρα νὰ τὸ γροικήσετε διὰ τὴν Ἁγίαν τὴν Πόλιν,
 ἄρχοντες πλούσιοι καὶ πτωχοί, μικροί τε καὶ μεγάλοι,
 ὅλοι ψυχοπονέσατε, κλαύσατε λυπημένα,
 τὴν Πόλιν Ἁγίαν τὴν εἶπε πάλιν ὑπεραγίαν, 35
 ἐὰν γὰρ καὶ μετέπεσε στῶν ἀσεβῶν τὰς χεῖρας,
 Ἁγίαν, Ἁγίαν τὴν εἶπέ, ὦ Κωνσταντίνου Πόλις,
 ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν, ἡ δόξα καὶ τὸ κάλλος·
 ἐὰν γὰρ νὰ μὴν ἔμεινε πέτρα πρὸς ἄλλην πέτρα,
 τὸν τόπον Ἁγίον τὸν εἶπε τῆς Κωνσταντινουπόλης. 40
Γράψην εἶχα καὶ πλειότερον στοῦ πρόλογου τὸν λόγον,
ἀμμῆ⁴⁶ σχολάζω ἀφήνω το, διατὶ ἔχω μέγαν φόβον,
 ὅτι φοβοῦμαι *ταπεινῶς* μὴ ἀνασπασθῆ ἡ ψυχὴ μου.
 Λοιπὸν ἀρχίζω τὴν ἀρχὴν τὴν πρὸς τὸν βασιλέα,

⁴² Ἀμμῆ = Ἄλλᾶ. Υπάρχει καὶ στους στίχ. 11, 42, 69, 235, 326, 441, 455, 571, 646, 672, 704, 733, 925, 997, 1037.

⁴³ ἀνεῖ = ἀν (σύνθεση ἀπὸ το ἄν καὶ το εἶ).

⁴⁴ πουθενά, κάπου.

⁴⁵ Ἐδᾶ / Ἐδδᾶ = ἐδώ.

⁴⁶ Ἀμμῆ = Ἄλλᾶ. Υπάρχει καὶ στους στίχ. 11, 19, 69, 235, 326, 441, 455, 571, 646, 672, 704, 733, 925, 997, 1037.

κὺρ Κωνσταντῖνον Δράγαζη, τὸν ἀρχηγὸν Ῥωμαίων. 45
 ἽΩ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, κακὸν ριζικὸν ὅπου ἔχες,
 καὶ τύχην πάνυ βλαβερὴν, μοῖραν ἀτυχεστάτην,
 καὶ σκοτεινὴν καὶ δολερὴν, ἀστραποκαημένην.
 νὰ ἔχεν ἀστράψην οὐρανὸς νὰ ἔχεν καὶ ἡ ὥρα,
 ὅταν ἐσὺ ἔβασίλευσας ἐκείνην τὴν ἡμέραν. 50
 Ἀπὸ ἀρχῆς ἐφάνηκεν ἡ δολερὴ σου τύχη.

A.4 Η πολιτικοστρατιωτική ιστορία του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου ως την Ἀλωση και η Κατάπτωση του Βυζαντίου (52-119)

Ἐχάλασες βαρόμοιρε⁴⁷, τὸ κάστρον τῆς Κλαρέντζας.
 τοὺς πύργους τὰ θεμέλια, ὅλ' ἐξερίζωσές τα.
 οἱ ἐκκλησίαις ἐχαλάσασιν, οἱ καλογηῖροι ἐκλαίγαν.
 Οἱ ἄρχοντες μὲ τοὺς πτωχοὺς μεγάλην λύπην εἶχαν. 55
 τὰ σπήτια των ἐχάλασες, ἐκεῖνοι ἐξορισθῆκαν,
 γυναῖκες καὶ παιδιά των ὅλα ἔξολοθρευθῆκαν,
 ὅλοι ἐξορισθήκασιν, μεγάλο κρίμαν ἦτον.
 Τίς ἦτον ὅπου σ' ἔδοκεν τὴν συμβουλήν ἐκείνην;
 Κακὴ βουλή ἦτον εἰς ἐσέ, ὡς ἔδειξε τὸ τέλος. 60
 καὶ ἀπὸ τότε ἔδειξε ἡ ἄτυχός σου μοῖρα.
ἔδε κρίμαν ὅπου ἔποιες ἐκείνην τὴν ἡμέραν.
 ἽΩ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, κακὸν ριζικὸν ὅπου ἔχες.
 Δεσπότης ὀνομάστηκες στὸν Μιζηθρᾶν ἀπέσω⁴⁸.
 νὰ τὸ ἔχεν θέλειν ὁ Θεὸς ὁ ποιητὴς καὶ Πλάστης, 65
 καὶ νὰ ἔχες εἶσθαι⁴⁹ στὸν Μωρεᾶν ἀυθέντης καὶ δεσπότης.
 καὶ τ' ἐξαμίλιν ἔκτισες τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνον,
 διὰ τριάντα μέρες τὸ ἔκτισες μετὰ πολλοῦ τοῦ πόθου,
 καὶ κόπον ἤβαλες πολύν, ἀμμή⁵⁰ ἦτον ὅλος λύπη,

⁴⁷ Βαριόμοιρος = αὐτὸς που ἔχει κακιὰ μοῖρα, τύχη· κακότηχος, κακόμοιρος.

⁴⁸ ἀπέσω = Μέσα. (αντίθετο του «ἀπέξω»).

⁴⁹ νὰ ἔχες εἶσθαι = να ἴσουν.

λύπη μεγάλη καὶ φρικτὴ εἰς τοὺς αὐθέντας λέγω, 70
 ὄλους τοὺς μεγιστάνους σου, ἀρίστους τῶν Ῥωμαίων,
 εἰς ἄρχοντας καὶ εἰς πτωχοὺς θρῆνον πολὺν καὶ λυπην.
 ἼΩ Ῥωμαῖοι εὐγενικοί, ποῦ εἶν' ἡ παρῤῥησιά σας;
 Ποῦ εἶν' τὸ κράτος; Πάλιν δέ, ποῦ εἶν' ἡ αὐθεντιά σας,
 ἡ κοσμοκρατορία σας καὶ ἡ μεγάλη δόξα; 75
 Ποῦ ἡ γνῶσις ἡ ἄμετρος, φρόνησις ἡ μεγάλη,
 ἡ ὑπερέχουσα παντός καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων;
 ἼΩ Κόρινθος πολὺθλιβος, πολὺ κακὸ τὸ εἶδες,
 τότες ὅταν ἐχάλασαν οἱ Τοῦρκοι τὸ ἑξαμίλι·
 ὄλος ὁ κάμπος ἔγεμεν ἄρματα καὶ δοξάρια, 80
 σαγίτες χρυσοπτέρυγαις, σπαθία κοσμημένα·
 κεφάλαια⁵¹, χέρια, σώματα στὸν κάμπον ἀπλωμένα.
 ἼΩ Κόρινθος κακότηχος, πολλὺν⁵² κακὸν ὀποῦ δες,
 καὶ σὺ ἀνδριωμένε βασιλεῦ, κακὸν ῥιζικὸν ὀποῦ ἔχες.
 Τὴν Πάτραν τὴν πανεύμορφον εἶχες παρηγοριάν σου 85
 κ' οἱ Τοῦρκοι τὴν ἐκόψασιν τὴν ταπεινὴν τὴν Πάτραν,
 καὶ ἀπὸ τότε ἐχάλασεν ὄλον τὸ ῥιζικὸν σου·
 αὐτὴν τὴν Πάτραν τὴν πτωχὴν εἶχες παρηγοριά σου,
πουγκίν σου καὶ σακκούλιν σου εἰς ὄλες ταῖς δουλειαῖς σου,
 εἰς ὄλες σου ταῖς ὄρεξες κι' εἰς τὰ θελήματά σου· 90
 καὶ ἀπ' ἀρχῆς σοῦ ἔδειξεν ὄλον τὸ ῥιζικὸν σου·
 κακὰ σοῦ ἐτελειώθηκαν⁵³ ἐμπρὸς τῶν ὀμματιῶν σου.
 ἼΩ βασιλεῦ παμφρόνιμε, κακὸν ῥιζικὸν ὀποῦ ἔχες·
 νά ἔχεν ἀστράψην ὁ οὐρανός, νά ἔχεν καγῆν ἡ ὥρα,
 τότες ὅταν ἀπέθανεν ὁ Ἄγιος ἀδελφός σου, 95
 ὁ βασιλεὺς ὁ φρόνιμος, σοφὸς ὁ Καλοϊωάννης,
 ἡ ρίζα τῶν φρονήσεων, ἡ δόξα τῶν Ῥωμαίων,
 κλέος καὶ κάλλος καὶ τιμὴ, δεῦτερος Πτολεμαῖος,
 τῆς ὀρθοδόξου πίστεως σπαθὶν ἠκονισμένον,

⁵⁰ Ἀμμὴ = Ἀλλά. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 11, 19, 42, 235, 326, 441, 455, 571, 646, 672, 704, 733, 925, 997, 1037.

⁵¹ κεφάλαια = κεφάλια

⁵² Το πολλὺν = το πολὺ, ἐπίθετο ουδετέρου γένους, με δύο λ καὶ προφορά πολλῶν ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὴ λέξη του ροδιακοῦ ιδιώματος.

⁵³ ἐτελειώθηκαν = ἐκπληρώθηκαν

ρίζα καὶ φῶς τῶν εὐσεβῶν, Χριστιανῶν Ῥωμαίων.	100
Ἦ Καλοϊωάννη βασιλεῦ, <u>πολλὺν</u> κακὸν τὸ ἴποιες, <u>τότε</u> ὅταν ἀπέθανες ἐκείνην τὴν ἡμέραν· ἡ ὥρα τοῦ θανάτου σου <u>ἦτον</u> ὁ χαλασμός μας, τῆς πόλης τὰ θεμέλια τότε ἔξεριζωθῆκαν.	
Ἦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, τίς σου ἡ δόλια τύχη!	105
Ἐσένα <u>ἐθελήσασιν</u> νὰ στέψουν βασιλέα· νὰ ἔχε <u>χαθῆν</u> ὁ ἥλιος, τ' ἄστρο καὶ τὸ φεγγάρι, ὅταν ἐσὺ βουλήθηκες νὰ βγῆς ἐκ τὸν Μωρέαν στὴν Πόλιν, νὰ σὲ <u>στέψουσιν</u> βασιλέα Ῥωμαίων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν θλιβερὴν τὴν Πόλιν,	110
διὰ τὴν τύχην τὴν κακὴν, ἣν εἶχες εἰς τὸν κόσμον.	
Ἦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, <u>πολλὺν</u> κακὸν τὸ ἴποιες, ὅταν ἐσὺ βουλήθηκες νὰ γένης βασιλέας· νὰ ἔχεν <u>ἀστράψην</u> ὁ οὐρανός, νὰ ἔχε <u>καγῆ</u> ἡ ὥρα, ὅταν <u>ἐδόθην</u> ἡ βουλή στῆς πόλης τὸ παλάτι,	115
καὶ βασιλέαν σ' ἔσπεσαν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Νὰ ἔχεν <u>ἀστράψην</u> ὁ οὐρανός, νὰ ἔχε <u>καγῆν</u> ἡ ὥρα· ἥλιος, σελήνη μηδαμοῦ νὰ μ' εἶχαν ἀνατεῖλη, καὶ τέτοια ἡμέρα μελανὴ νὰ μὴ εἶχε ξημερώση.	

A.5 Η Ἄλωση καὶ οἱ Καταστροφές οἱ Επιπτώσεις καὶ οἱ Ευθύνες (120-246)

Εἰς τοῦ Μαΐου τοῦ μηνὸς ἄς τὰς εἴκοσι ἑννέα,	120
τρίτην ἡμέραν δολερὴν ποὺ ἀυθέντευεν ὁ Ἄρης. Ἐκεῖν' ἡ ὥρα ἡ βαρὴ ἡ στιγμὴ τοῦ πλανήτου, ἡ φούσκωσις ⁵⁴ Ἀνατολῆς <u>ἐπήρασιν</u> τὴν Πόλιν, οἱ Τοῦρκοι σκύλοι ἀσεβεῖς - ὦ συμφορὰ μεγάλη, Ὅποιος ἔναι χριστιανός, τὴν Πόλιν ἄς τὴν κλαύση.	125
Λέγουν «οἱ Τοῦρκοι ἐσέβησαν ⁵⁵ εἰς τὴν Ἁγίαν Πόλιν	

⁵⁴ φούσκωσις = πλημμύρα

⁵⁵ ἐσέβησαν = εἰσήλθαν, μπήκαν

καὶ τρέχουν καὶ κουρσεύουν την πεζοὶ καὶ καβαλλάροι,
 τὴν Πόλιν τὴ θεόκτιστον καὶ τὶς νὰ τὸ πιστεύση;
 ἐγὼ ἀπιστῶ το φίλε μου, τὸ δολερὸν μανδάτον.»

ἔνι τοῦ κόσμου χαλασμός καὶ συντελεῖα μεγάλη, 130
 συντελεσμός⁵⁶ Χριστιανῶν τῶν ταπεινῶν Ῥωμαίων·
 ὁμως ἄς τὸ θλιβοῦν πολλὰ καὶ τὰ γένη λατίνων
 διὰ τοῦτο ποῦ συνέβηκεν βασιλείαν Ῥωμαίων,
 διατ' ἦτον σπήτιον ὀλωνῶν, Ῥωμαίων καὶ Λατίνων,
 ἢ Πόλις ἢ κακότυχος κι ὁ βασιλεὺς ὁμάδιν⁵⁷. 135

ποῦ 'ναι λοιπὸν τὰ λείψανα, ποῦ οἱ Ἄγιοι εἰκόνες;
 ἢ Ὁδηγήτρια ἢ κυρὰ ἢ Δέσποινα τοῦ κόσμου;
 Λέγουσιν, ἀναλήφθησαν στὸν οὐρανὸν ἀπάνω
 τὰ λείψανα τὰ Ἅγια καὶ τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη,
 οἱ ἄγγελοι τὰ πήρασιν ἐμπρὸς εἰς τὸν δεσπότην. 140
 Καὶ τοῦτο ἔνι ἀληθινὸν, ὡς δοῦλοι τοῦ δεσπότη
 εἰκόνες τε καὶ λείψανα ὅλα ἀναληφθῆκαν
 εἰς οὐρανοὺς εἰς τὸν Χριστὸν, τὸν Κύριον τῆς δόξης.
 ποῦ εἶν' τὰ μοναστήρια, ποῦ ἡ Ὁρθοδοξία;
 Ἀφήκες, ἐξαπόλυκες, πανύμνητε, τὸν κόσμον; 145
 Οἱ ὕμνοι ποῦ 'ναι τὸ λοιπὸν καὶ ποῦ οἱ ψαλμωδίαι;
 Καὶ ποῦ εἶν' οἱ δομέστικοι, ἢ μελωδία ἀγγέλων,
 ὁ ὕμνος τῆς Ἁγίας Σοφίας, οἱ μυρωδιαὶ, θυσίαι;
 Τὶ ἐγένετο ἢ ψαλτικὴ, οἱ καλαῖς προσωδίαι⁵⁸;
 ποῦ ἔναι οἱ φιλόσοφοι ῥητορικοὶ Ῥωμαῖοι; 150
 Ποῦ οἱ νηστεῖαις Ῥωμαίων τε, παπάδων, ἡγουμένων,
 νέων, γερόντων ἀληθῶς, ὁμοῦ δὲ καὶ λατίνων;
 τὰ τρίμερα τῶν Χριστιανῶν, Θεέ μου, δὲν τὰ θέλεις,
 νὰ σὲ δοξάζουν ἀσεβεῖς στὸ Ἅγιόν σου σπίτιν,
 ἀπέσω⁵⁹ στὴν Ἁγίαν Σοφίαν, στὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων; 155
 Τὶς εἶδεν ἢ τὶς ἤκουσε ποτέ του τέτοιον πρᾶγμα,
 οἱ ἀσεβεῖς νὰ πάρουσι τὸ σπίτιν τῶν Ἁγίων,

⁵⁶ συντελεσμός = καταστροφή (συντέλεια).

⁵⁷ ὁμάδιν = μαζί. Περίεργο επίρρημα που υπάρχει και στον στίχ. 568.

⁵⁸ προσωδίαις = ἐδῶ εννοοῦνται οἱ ὕμνοι.

⁵⁹ ἀπέσω = Μέσα. (αντίθετο του «ἀπέξω»).

νὰ σὲ δοξάζουν, Κύριε, οἱ Τοῦρκοι σοδομίτες;
 Θεέ μου, πῶς ἀπόμεινες⁶⁰ εἰς τὴν τόσῃν ἀνομίαν,
 καὶ πῶς τὸ καταδέχθηκες, δύναμις τῶν ἀγγέλων; 160
 Ἐχάθησαν οἱ Χριστιανοί, Θεέ, πῶς τὸ ἀπομένεις⁶¹;
 Οἱ ἰδικαῖς μας ἁμαρτιῆς τὸ προξενῆσαν τοῦτο·
 σύννου, συστρέφων κατὰ νοῦν καὶ πάλιν οὕτως λέγω.
 Ὡ βασιλεῦ παμφρόνιμε, ἀνδρειωμένε Κωνσταντῖνε,
 δὲν πρέπει ἄνθρωπος τινὰς νὰ σὲ κατηγορήσῃ 165
 μικρὸς ἢ μέγας διὰ νὰ ᾿πῆ, διὰ νὰ σὲ ὄνειδίσῃ,
 λόγον ποτὲ εἰς γέλοιοι καὶ νὰ ἀναγελάσῃ,
 νὰ εἴπῃ πῶς καὶ διὰ σὲ ἐχάθηκεν ἡ Πόλις,
 καὶ πῶς τὴν ἐπερίλαβαν οἱ ἀσεβεῖς τὴν Πόλιν.
 Μηδὲ κατηγορήσετε τὸν βασιλεῶν αὐθέντην 170
 οὐδὲ τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ οὐδὲ τοὺς στρατιώτας,
 μικροὺς μεγάλους ἢ πτωχοὺς, πλουσίους, ἀνδρειωμένους.
 Τὸ θάρρος ὁποῦ ἤλπιζαν οἱ Χριστιανοὶ στὴν Πόλιν
 ἦτον στὸν ἀγιώτατον τὸν πάπαν τε τῆς Ῥώμης
 κί εἰς τοὺς γκαρδιναλίους⁶² του, νὰ δώσουσι βοήθειαν· 175
 εἰς τοὺς ρηγάδες τῆς Φραγκιᾶς τῶν αὐθεντῶν ὄλων,
 δουκάδες, κοῦντοι, πρίγκιποι καὶ τὰ κουμούνια ὄλα,
 μετὰ τοῦ βασιλέως τε τοῦ τῆς Ἀλαμανίας·
 Σέρβους καὶ Ῥούσους, Βλάχους τε ὁμοίως καὶ Οὐγγάρους,
 τοὺς Παίονας τοὺς φουμιστούς⁶³, τοῦ Πιάγκω⁶⁴ τὰ φωσάτα⁶⁵, 180
 κάτεργα ἀπὸ τὴν Βενετιὰν τὴν πολυχρυσωμένην,
 καράβι ἀπὸ τὴν Γένοβαν, τριήρεις ᾿κ τῆ Λιβιέρα,
 κί ἀπὸ τὴν Κατελλώνιαν κί ἀφ᾿ ὅλην τὴν Ἀταλίαν,
 νὰ δράμουν νὰ βοηθήσουσι τὴν ταπεινὴν τὴν Πόλιν,
 τὴν Πόλιν τὴν πανάτυχον, τὸ μέλος τὸ οἰκεῖον, 185
 τὸν βασιλέα τὸν πτωχὸν, τὸν ἄθλιον Κωνσταντῖνον,
 ὁποῦ ᾿χε πάντα καὶ ἀεὶ ᾿ς αὐτοὺς, νὰ τὸν βοθήσουν,

⁶⁰ ἀπόμεινες = υπέμεινες.

⁶¹ ἀπομένει = υπομένεις.

⁶² γκαρδιναλίους = καρδιναλίους.

⁶³ Φουμίζω -ομαι = φημίζω -ομαι.

⁶⁴ Γιαγκος Ουνιαδης, Βασιλάς της Ουγγαρίας ο οποίος απεβίωσε το 1456. Όταν

⁶⁵ Φουσάτον / φωσάτον = στράτευμα < fossatum = στρατόπεδο, τάφος.

τὸν πόθον καὶ τὴν πίστιν τοῦ καὶ ὄλον τοῦ τὸ θάρρος.
 Καὶ ἐγελάστην ὁ πτωχὸς κί' ἐχάσε τὴν ζωὴν τοῦ,
 κί' ἀπέθανεν, ὡς λέγουσιν, ἐπάνω στὸ σπαθίον τοῦ. 190
 τὸ θάρρος ὁποῦ ἤλπιζεν εὐρέθη γελασμένος,
 καὶ έκομπόθη εἰς αὐτοὺς κ' έγίνην χαλασμένος,
 κί' ἐχάθησαν οἱ Χριστιανοὶ Ῥωμαῖοι καὶ Λατίνοι.
 Ἐκεῖν' ἡ ἴμερα σκοτεινὴ, ἀστραποκαημένη.
 τῆς τρίτης τῆς ἀσβολερῆς, τῆς μαυρογελασμένης, 195
 τῆς θεοκαρβουνόκαυτης, πουμπαρδοχαλασμένης,
 ἔχασε μάννα τὸ παιδί καὶ τὸ παιδίον τὴν μάνναν,
 καὶ τῶν κυρούδων τὰ παιδιὰ ὑπᾶν ἀσβολωμένα⁶⁶,
 δεμέν' ἀπὸ τὸν σφόνδυλα⁶⁷ ὄλ' ἄλυσσοδεμένα,
 δεμέν' ἀπὸ τὸν τράχηλον καὶ τὸ οὐαὶ φωνάζουν, 200
 μὲ τὴν τρομάραν τὴν πολλήν, μὲ θρηνισμὸν καρδίας.
 τρέμουν ὡς φυλλοκάλαμον ἐξετραχηλισμένα,
 γυμνὰ, χωρὶς ἴπουκάμισον, ἐξάγκωνα⁶⁸ δεμένα,
 βλέπουν ἐμπρὸς κί' ὀπίσω των, μὴ νὰ ἴδοῦν τοὺς γονεῖς των,
 καὶ βλέπουν τοὺς πατέρας των ἐξάγκωνα δεμένους· 205
 ὁ κύρις βλέπει τὸ παιδίον καὶ τὸ παιδί τὸν κύριον,
 ἄφωνοι δίχως ὁμιλιὰν διαβαίνουν τὸ μαγκούριν⁶⁹.
 μάννες οἱ ταλαίπωρες ὑπᾶν ξεγυμνωμένες,
 τῆς Πόλης οἱ πολίτισσες ἐξανασκεπασμένες,
 πλούσιες, πτωχὲς ἀνάκατα, μὲ τὸ σχοινὶ δεμένες, 210
 τῆς Πόλης οἱ εὐγενικαῖς, οἱ ἀστραποκαημένες·
 ὁ ἀδελφὸς τὸν ἀδελφὸν βλέπει σιδηρωμένον,
 θωροῦν καὶ τὸν πατέρα των μὲ ἄλυσσον δεμένον,
 καὶ δύο ἀδελφάδες εὐμορφες, πολλὰ ὠραιωμένες,
 ἐντροπιασμένα ἐπάγαιναν μὲ τὸ σχοινὶ δεμένες, 215
 ἐστράφησαν ὀπίσω τες, βλέπουν τοὺς ἀδελφούς των
 ὁμάδιν μὲ τὸν κύριον των νὰ κλαίγουν, νὰ θρηνοῦνται.
 τὸ δάκρυον τ' ἀστάλακτον, ὁ βοησμός⁷⁰ κλαμάτου,

⁶⁶ ὑπᾶν ἀσβολωμένα = πηγαίνουν μαυρισμένα, κυριευμένα ἀπὸ φόβο. (Ἀσβόλη = αἰθάλη, καπνιά).

⁶⁷ σφόνδυλας = σβέρκος (<σπόνδυλος).

⁶⁸ ἐξάγκωνα = πισθάγκωνα.

⁶⁹ μαγκούριν = ξύλινη λαιμαριά. Ὑπάρχει καὶ στὸν στίχ. 590.

ἐφαίνετο, ἐβύθιζεν ἢ σφαίρωσις τοῦ Κρόνου⁷¹,
 νὰ κλαίῃ ἢ μάνα τὸ παιδί καὶ τὸ παιδί τὴν μάναν, 220
 τὰ κλάματα νὰ λύνονται, ὁ φίλος μὲ τὸν φίλον,
 ὁ σύντεκνος τὴν σύντεκνον, ὁ γείτων πάλιν γείτων,
 νὰ κλαίουν, νὰ θρηνίζονται⁷², νὰ μεγαλοφωνάζουν·
 ἐκ τὴν μεγάλην συμφορὰν πικρᾶς αἰχμαλωσίας
 ἐτοῦτα ἤλπιζα ἔλεηνός νὰ γράψω διὰ τὴν Πόλιν, 225
 νὰ γράψω λόγια θλιβερὰ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς μου.
 Καὶ πῶς ἀπὸ τὸ σῶμά μου οὐδὲν ἐξανασπᾶται,
 νὰ τὴν ἐπάρῃ ὁ ἄγγελος ἐκ τὴν πολλὴν μου λύπην,
 ὅμως ἐτοῦτα τὰ πικρὰ κι ὁ χαλασμός τῆς Πόλης,
 αἱ ἰδικαῖς μου ἁμαρτιές, οὐαὶ, τὰ ἐπροξενήσαν. 230
 Λοιπὸν μὴ ὄνειδίσετε τὸν βασιλεῖαν ἀυθέντες,
 διατὶ ὄλον τὸ πταίσιμον ἦτον εἰς τοὺς ῥηγάδες
 κι' εἰς τοὺς ἀυθέντας τῆς Φραγκιᾶς, ὅπου 'παν νὰ βοηθήσουν
 τὴν Πόλιν τὴν θεόκτιστον, νὰ τὴν ἀποκρατήσουν,
 ἀμμ'⁷³ ὅλοι νὰ βοηθήσουσι, νὰ τὴν ἀποκερδήσουν, 235
 διατ' ἦτον σπήτιν ὀλωνῶν, Ῥωμαίων καὶ Λατίνων,
 καὶ δόξα τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν μητροπολίτων,
 τοῦ πρωτοκλήτου τὸ σκαμνὶν Ἀνδρέου ἀποστόλου,
 καὶ θρόνος οἴκουμενικός· οὐαὶ σοι πάλιν Πόλις.
 ποῦ 'ναι τὰ μοναστήρια σου, ποῦ 'ναι οἱ καλογῆροι, 240
 παπάδες, ψάλταις, ἱερεῖς καὶ κοσμικοὶ ὁμοῦ τε,
 καὶ φιλοσόφοι, ρήτορες τῆς ἐπτασόφου τέχνης;
 Θεέ μου, πῶς ἀπέμεινες τὴν ἀνομίαν ταύτην;
 Καὶ πῶς τὸ κατεδέχθηκες, δύναμις τῶν ἀγγέλων;
 Οἱ ψευδελπίδες οἱ δολερὲς τὸ προξενῆσαν τοῦτο. 245
 Ὡ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, κακὸν ριζικὸν ὅπου 'χες.

⁷⁰ βοησμός = βοή.

⁷¹ ἐβύθιζεν ἢ σφαίρωσις τοῦ Κρόνου = ἔδνε ο πλανήτης Κρόνος.

⁷² θρηνίζονται = θρηνοῦν.

⁷³ Ἀμμή = Ἄλλά. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 11, 19, 42, 69, 326, 441, 455, 571, 646, 672, 704, 733, 925, 997, 1037.

A.6 Εκκλήσεις στην Χριστιανική Ευρώπη (247-611)

Ἄς ἔλθω στὸ προκείμενον τοῦ πονεμένου θρήνου,
νὰ μὴ πλαντάξω ἄτυχος ἐκ τὸ πικρὸν τὸ τόσον.
Αὐθέντες εὐγενέστατοι, τῆς Δύσης μεγιστᾶνες,
ἐδῶ ἄς φανῆ ἡ δόξα σας, ὅλη ἡ δύναμίς σας, 250
ὅλοι νὰ ὁμονοιάσετε, νὰ ποίσετε⁷⁴ ἀγάπην.
Χρείαν σᾶς κάμνει καὶ πολλὴν νὰ βγάλλετε τὰ ἔθνη
ἀπὸ τὴν γειτονίαν σας συμὰ κι' ἐκ τὸ πλευρόν σας,
νὰ μὴ ἀγριεύσουν τὰ θηριὰ καὶ φᾶσι τὰ παιδιὰ σας.
μήπου κι' ἔξολοθρεύσουν σας ἀπὸ τὰ γονικά σας, 255
ὡσὰν τὸ 'ποῖκαν καὶ πολλῶν κ' ἔξολοθρεύσασίν τους,
κυροῦδες, μάννες καὶ παιδιὰ ἀπὸ τὰ γονικά των,
καὶ σκλάβοι διεσπάρτησαν⁷⁵ 'ς ὅλην τὴν οἰκουμένην,
καὶ κλαῖν κι' ἀναστενάζουσιν μετὰ πολλῶν δακρύων.
ὅλος ὁ κόσμος τοῦ Χριστοῦ, ὅλοι νὰ μαδευτοῦσι, 260
τὴν Πόλιν νὰ ἐπάρετε⁷⁶ 'κ τῶν ἀσεβῶν τὰς χεῖρας·
καὶ μὴν ἀργεῖτε τίποτις τοῦ χρόνου ἢ τῶν χρόνων,
νὰ μὴ τὸ μετανοήσετε, εἰς τὴν ὑφήν⁷⁷ καὶ τέλος·
ἢ μετανόησις ἢ ὑστερινὴ πολλὰ 'ν' μετανοημένη.
λοιπὸν μὴ ἀναμένετε, πλέον μὴ καρτερεῖτε, 265
ὅλοι σας συγκροτήσετε⁷⁸, πλέον μὴ ἀκαρτερεῖτε,
περὶ τὰ πάντ' ἀπὸ ψυχῆς ὅλοι ἀγαπηθῆτε,
νὰ πᾶτε ὅλοι κατ' ἐχθρῶν, κατὰ τῶν Μουσουλμάνων,
καὶ δεῦτε εἰς ἐγδίκησιν, τρέχετε, μὴ σταθῆτε,
τὸν Μαχουμέτην⁷⁹ σφάξετε, μηδὲν ἀναμελεῖτε, 270
τὴν πίστιν των τὴν σκυλικὴν νὰ τὴν λακτοπατῆτε·
'μέρα καὶ νύκτα μὲ σπουδὴν στὰ ἔθνη διὰ νὰ πάτε·
σηκώσατε καὶ τὸν σταυρὸν ὁποῦ Ὁδηγήτριανναι θεῖον ἄρμα,
ὡσὰν τὸ 'σῆκωσέ ποτε ὁ μέγας Κωνσταντῖνος
καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐνίκησε καὶ ἐκατέβαλλέν τους. 275

⁷⁴ ποίσετε = ποιήσετε, κάνετε.

⁷⁵ διεσπάρτησαν = σκόρπισαν (δισπάρησαν).

⁷⁶ ἐπάρετε = πάρετε.

⁷⁷ ὑφήν = (εδῶ) ἀρχή.

⁷⁸ συγκροτήσετε = συμφωνήσετε (συν επικροτήσετε).

⁷⁹ Μαχουμέτην =Μωάμεθ.

Ἦ Κωνσταντῖνε Δράγαζη, κακὴν τύχην ὀποῦ ἔχες.
 καὶ τί νὰ λέγω, οὐκ ἠμπορῶ, καὶ τί νὰ γράφω, οὐκ οἶδα.
 σκοτίζει μου τὸν λογισμὸν ὁ χαλασμὸς τῆς πόλης,
 καὶ τὸ πολλὺν τῆς τὸ κακὸν πῶς νὰ ἐβγῆ στὸν κόσμον.
ἐδὲ μανδάτον θλιβερόν ποῦ θέλει ἄπα στὸν πάπαν, 280
 τὴν κορυφὴν τῶν Χριστιανῶν, μέσα στὸν Ἅγιον Πέτρον,
 καρδιναλίους δώδεκα καὶ ἄλλους ἑβδομηντα.
 Πῶς νὰ τὸ πιάσῃ ἡ ἐκκλησιά, ἡ συμβουλή τῆς Ῥώμης,
 καὶ πῶς νὰ τὸ συλλογισθοῦν τῆς Δύσης οἱ ἀυθέντες,
 ῤηγάδες, κόντοι, πρίγκιπες, δουκάδες, καβαλλάροι, 285
 πῶς νὰ τὸ συμμετρήσετε, νὰ τὸ συλλογισθῆτε,
 τὸ δολερὸν καὶ σκοτεινὸν τῆς πόλης τὸ μανδάτον;
 ἦλθε καιρὸς τῶν Χριστιανῶν, Λατίνων καὶ Ῥωμαίων,
 Ῥώσων καὶ Βλάχων καὶ Οὐγκρῶν, Σέρβων καὶ Ἀλαμάνων,
ἄλλοι νὰ ὁμονοιάσουσιν, νὰ γένουσι τὸ ἕνα, 290
 καὶ νὰ ὁμοφωνήσουσιν οἱ Χριστιανοὶ τε ἄλλοι,
 καὶ νὰ σηκώσουν τὸν σταυρὸν, τοῦ Χριστοῦ τὸ σημάδι,
 μὲ λιτανείαις, δέησες, προσευχαῖς καὶ δακρύων,
 καὶ νὰ παρακαλέσουσιν ἐξόχως τὴν κυρίαν,
 νὰ δεηθῆ πρὸς κύριον τοῦ νὰ μᾶς δώσῃ νίκος. 295
 Ἦ Βενετία φουμιστὴ, μυριοχαριτωμένη,
 ἀυθέντες εὐγενέστατοι, λάθος μεγάλον ἦτον,
 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μεγάλον κρῖμα ἦτον,
 Ποῦ ἦτον ἡ βοήθεια σας, ἀυθέντες Βενιτζιάνοι;
 Τὸ δολερὸν καὶ σκοτεινὸν τῆς πόλης τὸ μανδάτον - 300
 λέγουν· οἱ Τοῦρκοι ἐπῆρασι τὴν Κωνσταντίνου Πόλιν·
 νὰ ἴποῦν· ἐχάθη καὶ αὐτὴ ὡσὰν τὴν Σαλονίκη.
 Τὶ ἐγίνετον ὁ μπάιλος; Ποῦ οἱ πραγματευτάδες;
 ποῦ τὸ λογάρι τ' ἄμετρο καὶ ποῦ οἱ πραγματεΐαις,
 λιθομαργαριτάρια, ἀσήμι καὶ χρυσάφι, 305
 καὶ στολισιαῖς καὶ φορεσιαῖς ὀποῦ ἔχετε στὴν Πόλιν·
ἐδὲ φωνὴν τὴν ἔσυρε κοράσιον ἐκ τὴν Πόλιν·
 «Θεέ μου, πῶς ἀπέμεινες⁸⁰ τὴν τόσην ἀνομίαν,

⁸⁰ ἀπέμεινες = υπέμεινες. Υπάρχει και στον στίχ. 529.

οὶ Τοῦρκοι νὰ κερδήσουσι τὴν Πόλιν τὴν ὀλβίαν,
νὰ κενωθοῦν τῶν Χριστιανῶν τὰ αἵματα ὡς ὕδωρ;» 310

ἽΝ Γενοβέσοι φρόνιμοι, ποῦ ἔτον ὁ λογισμὸς σας,
καὶ ποῦ ἡ δόξα κ' ἡ τιμὴ καὶ ποῦ ἡ συμβουλή σας;
Ποῦ εἶναι τ' ἄρχοντολόγια σας, ποῦ ἔναι ἡ παρῆρησιὰ σας;
Ποῦ εἶναι τ' ἀσημοχρύσαφον καὶ τὸ πολὺ λογάριον,
ὁποῦ ἔχετε στὴν Γαλατὰν εἰς τὰ σκηνώματά σας; 315

Καὶ ποῦ ἔναι οἱ εὐγενικαῖς καὶ οἱ ἀρχοντοπούλαις,
τοῦ κάστρου οἱ Γαλατιαναῖς, οἱ Γενοβεσοπούλαις;
Οἱ Τοῦρκοι τὰς ἐπήρασιν, ἀπεκερδήσασίν ταις.
ἽΝ Γενοβέσοι φρόνιμοι, μὴ τὸ καταπατεῖτε·
τὴν δύναμίν σας βάλλετε ὥστε νὰ ἔδικηθῆτε 320

τὰ ἔθνη τὰ ἀλλόπιστα στὴν βρομερὴν των πίστιν.
Μὴν τοὺς ἀφήσετε λοιπὸν στὴν Πόλιν νὰ σταθοῦσι,
μηδὲ ριζώσουσιν ἐκεῖ ἢ νὰ πολυσταθοῦσιν
καὶ κάμουν ρίζες δυνατὲς ἀνάσπαστες διόλου
εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ τίς νὰ ταῖς ἀνασπάσῃ; 325

ἀμμῆ⁸¹ ὁ Παντοδύναμος Θεὸς ὁ Παντεπόπτης
καὶ ἡ Μητέρα τοῦ Χριστοῦ, ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου,
οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι καὶ μετὰ τῶν προφήτων.
ἽΝ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, τύχην βαρειὰν ὁποῦ ἔχες.
Θέλω νὰ δώσω ἐνθύμησιν στῶν ἀύθεντῶν τῆς Δύσης 330

ῥῆγαν τὸν ἐκλαμπρότατον τοῦ Παρισιοῦ, ὁ πρῶτος
πρωτάρχον τῶν ἀύθεντῶν, τῶν τοπαρχῶν τῆς Δύσης.
ἽΝ Φράτζα τιμιώτατη καὶ πολυφουμισμένη,
Φρατζόρτζιδες πολεμισταὶ, ἄνδρες μου στρατιῶται,
ἤξεύρετε πληροφοριάν· ἐχάθηκεν ἡ Πόλις. 335

Τῶρ' ἄς φανῆ ἡ δύναμις ὁμοῦ καὶ ἡ στρατιὰ σας,
νὰ δράμετε ἀπόκοτα μὲ φρόνησιν καὶ πρᾶξιν,
ἐγδίκησιν νὰ ποίσητε⁸² τῆς ταπεινῆς τῆς πόλης.
διατὶ καὶ τὸ βασίλειον ἀπὸ τὴν Φράτζαν ἦτον,
ἐνὶ καὶ δίκαιον λοιπὸν τοῦ γένους νὰ βοηθῆτε, 340

⁸¹ Ἀμμῆ = Ἄλλά. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 441, 455, 571, 646, 672, 704, 733, 925, 997, 1037.

⁸² ποίσητε = ποιήσητε, κάνετε.

καὶ μὴ ἀργητε, κᾶν ποσῶς πάραυτα ἐγερθῆτε·
 νὰ πᾶτε μὲ βοήθειαν Θεοῦ Παντοδυνάμου,
 νὰ πολεμήσετε καλῶς μετὰ Μαχουμετιάνους⁸³.
 θέλημα ἔνι τοῦ Θεοῦ στὰ ἔθνη νὰ ὑπᾶτε.

Λοιπὸν κοντεύω τὰ πολλὰ, στέφομαι πρὸς τοὺς Οὐγκλέζους. 345

Ἦ Κλέζοι φρονιμώτατοι, τίμιοι τῶν ἀρμάτων,
 οὐδὲν ἠξεύρω τί νὰ ᾿πῶ οὐδὲ τὸ τί νὰ λέξω.

Οἱ Χριστιανοὶ μὲ Χριστιανοὺς νὰ ᾿ναι τόση κατάρα,
 νὰ σφάζονται ἀλλήλως⁸⁴ των καὶ νὰ μηδὲν λυποῦνται,
 νὰ χύνουσι τὰ αἵματα ὁμοῦ ἕνας καὶ ἄλλος, 350
 καὶ νὰ τὸ δέχεται ἡ γῆ καθήμερα νὰ πίνη·

Ἦ μέγα κρῖμα κι ἄδικον, καὶ μαυρισμένη μοῖρα.
 Θεὲ μου, διὰ τὴν δόξαν σου βάλλε τους εἰς ἀγάπην,
Φρατζέζους καὶ Οὐγκλέζηδες, Σπανιόλους, Ἀλαμάνους,
 πᾶσ' ἀύθεντία, πασ' ἀρχή, τῆς Δύσεως τὰ μέρη, 355
 νὰ ὁμονοιάζουσι ἔμπιστα, νὰ πᾶν κατὰ τὰ ἔθνη,
 τὴν Πόλιν τῶν Χριστιανῶν, Λατίνων καὶ Ῥωμαίων,
 νὰ πάρουσι ἀφ' τὰ χέρια των, νὰ κόψουσι ἔπαρσίν των.

Οὐ δύναμαι νὰ γράψω πλέον, ἀυθέντες μεγιστᾶνοι,
 μὴ ξεψυχῆσω ὁ ἄτυχος κρατῶντα τὸ κονδύλι, 360
 μὴ ξεψυχῆσω ὁ ταπεινὸς ἐκ τὴν πολλὴν μου θλίψιν·
 ὁμως ἐδᾶ καὶ πάντοτε μετὰ ψυχῆς κραυγάζω
 Θεὸν τὸν Παντοδύναμον τοῦ νὰ σᾶς εἰρηνεύση,
 τὴν Πόλιν νὰ ἐπάρετε ᾿κ τῶν μαχουμετανῶν⁸⁵ τὰς χεῖρας.

Τώρα ἀναθυμήθηκα⁸⁶ τὸν ἀυθέντη, τὸν Δοῦκαν, 365
 κύριον τῆς Μπουργούνιας, τὸν μέγαν στρατιώτην.

Ἦ Μπουργουνέζοι ἀληθινοὶ, ἄνδρες ἀνδρικωτάτοι,
 ὁποῦ ἔχετε πολλὴν φιλίαν πάντα στὴν βασιλείαν,
 εἰς ἄρχοντας καὶ εἰς πτωχοὺς κι' εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν,
 ποῦ ἔναι ὁ φίλος σου λοιπὸν, βασιλεὺς Καλοϊωάννης, 370
 καὶ Κωνσταντῖνος Δράγαζης, ὁ ἀδελφὸς ὁ τούτου,

⁸³ Μαχουμετιάνους = Μωαμεθανούς.

⁸⁴ ἀλλήλως = μεταξύ τους. Πρωτότυπο ἐπίρρημα.

⁸⁵ μαχουμετανῶν = μωαμεθανῶν.

⁸⁶ ἀναθυμήθηκα = ξαναθυμήθηκα. Υπάρχει καὶ στους στίχ. 713 καὶ 1036.

ὁποῦ ἔχαν πόθον εἰς ἐσὲ κ' ἐσὺ πάλιν εἰς αὐτούς;
Καὶ ποῦ ἄναι ἡ Ἁγία Σοφία μετὰ τὴν Ὁδηγήτριαν⁸⁷,
ὁποῦ ἔχες στὴν ἀγάπην σου, δοῦκά μου τῆς Μπουργούνιας;
Ἡ Πόλις ἡ ἀγάπη σου, ἐπῆράν την οἱ Τοῦρκοι· 375
ἡ Ὁδηγήτρι' οὐ φαίνεται, ἡ Ἁγία Σοφία ἐχάθη,
ὁ φίλος σου ὁ βασιλεὺς οὐδὲ ποσῶς εὐρέθη.
τοὺς ἄρχοντας ἐκόψασι τὰ τουρκικὰ μαχαίρια,
καὶ οἱ πτωχοὶ οἱ ταπεινοὶ ὅλοι ἠχμαλωτισθῆκαν.
Λοιπὸν πανυψηλότατε, ἐκλαμπρότατε δοῦκα, 380
κύριε τῆς Μπουργούνιας, αὐθέντη καὶ δεσπότη,
σῆκωσε τὸ σταντέλη⁸⁸ σου μετὰ πολλῆς ἰσχύος·
νά ἄναι κι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ ἐμπρὸς κατ' ὀφθαλμῶν σου,
καὶ δράμε εἰς ἐγδίκησιν τῆς Κωνσταντίνου πόλης.
Ὅμοῦ μὲ ἄλλους Χριστιανοὺς δράμετε, μὴ ἀργεῖτε, 385
τὸν Τοῦρκον μὴ ἀφήσετε, ὅλοι ἀρματωθῆτε,
τοὺς Τούρκους ἐξαλείψατε, ἐξανασπάσετε τους.
Μὴν ἀμελήσης τὸ λοιπὸν, δοῦκα μου στρατιῶτα,
ἄμε, δράμε εἰς ἐγδίκησιν τοῦ βασιλέως, τῆς πόλης,
τῆς Ὁδηγήτριας τῆς Κυρᾶς καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας, 390
ὡς φίλος γνησιώτατος ὁποῦ ἔσουν τῶν Ῥωμαίων,
μὲ τὴν ψυχὴν⁸⁹ διὰ νὰ ἔμβῃς ὡσὰν τὸν Πτολεμαῖον,
τὴν Πόλιν νὰ ἐπάρετε καὶ μὴν ἀκαρτερεῖτε⁹⁰,
καὶ νὰ τὸν ἀκοντίσετε μὲ τὴν καρδιὰν τὸν σκύλον,
ὅτι ἐκενοδόξησεν ἀπὸ τῆς εὐτυχιᾶς του· 395
νά μὴ μετανοήσετε κ' ὑστέρου νὰ θλιβῆτε,
καὶ τό ἔχετε νὰ κάμετε, μηδὲν τὸ ἀμελεῖτε.
Ἀφήνω τον τὸν εὐγενὴν τὸν δοῦκαν τῆς Μπουργούνιας,
κ' εἰς τὴν Προβέντζα στρέφομαι καὶ συνθρηνῶ μετὰ τους.
ᾧ Προβεντζάλοι εὐγενικοὶ, στρατιῶται τοῦ πολέμου, 400
μετὰ τῶν Ἰσπανιόλων τε καὶ τῶν Πορτογαλέζων,
ἤξεύρετε ἀληθινά· ἐχάθηκεν ἡ Πόλις,

⁸⁷ μετὰ τὴν Ὁδηγήτριαν =μαζί και η Οδηγήτρια.

⁸⁸ σταντέλη: λάβαρο < ισπ. estandarte.

⁸⁹ μετὰ τὴν ψυχὴν = ἐμψυχωμένος, με γενναιότητα.

⁹⁰ ἐπάρετε = πάρετε και ἀκαρτερεῖτε = καρτερεῖτε. Τα φωνήεντα μπήκαν ποιητικὴ ἀδεία προφανῶς γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ μέτρου.

ἐπιήραν την οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἠχμαλώτευσάν την.

Ἄπο ἐλπίδας δολερὰς ἦ καὶ φιλαργυρίας
ἐχάθηκεν ταπεινὴ ἡ Κωνσταντίνου Πόλις. 405

Πλανῆται, μὴ ἀνατείλετε, τὸν κόσμον νὰ φωτῆτε·
εἰς τῆς πόλης τὰ περίγυρα μὴ λάμψετε, μὴ σταθῆτε,
μὴ ἴματωθοῦν οἱ ἀκτῖνές σας στὸ αἷμα τῶν Ῥωμαίων.
Ἥλιε, πλανῆτα τούρανοῦ, ποσῶς μὴ ἀνατείλης,
τῆς πόλης τὰ θεμέλια πρόσεχε νὰ μὴ κλίνης, 410

μὴ ἴματωθοῦν οἱ ἀκτῖνές σου στὸ αἷμα τῶν Λατίνων.
τῶν Γενουβήσων σὺν αὐτοῖς καὶ τῶν Φραγκῶν τῶν ἄλλων.
Κρόνε πλανῆτα τούρανοῦ, πρόσεχε μὴ ἀνατείλης
στὴν πόρταν τῆς βασιλικῆς τῆς Κωνσταντινουπόλης,
μὴ ἴματωθοῦν οἱ ἀκτῖνές σου στὸ αἷμα τῶν Λατίνων, 415
Σπανιόλων, Προβεντζάλων τε καὶ μοῖρα Κατελάνων.

Ἵ Ζεῦ, πλανῆτα τ' οὐρανοῦ, βλέπε μὴ ἀνατείλης
ἐκεῖ στὸν Ἅγιον Ῥωμανόν, ἴς τείχωμα τῆς πόλης,
μὴ ἴματωθοῦν οἱ ἀκτῖνές σου ἀφ' τὸ αἷμα τῶν παρθένων.
Ἄρης ἐπαίρνοδιάβαινε τὴν Τρίτην βουρκωμένος, 420
ἀπὸ τὸν Ἅγιον Ῥωμανόν, ὅλως αἱματωμένος,
ἴς τὸ αἷμα τῶν Χριστιανῶν αἱματοκυλισμένος.

Ἡ Ἄφροδίτη ἔστεκε τὰ δάκρυα γεμισμένη,
νὰ κλαίῃ νέους εὐμορφους, κοράσια ὠραιωμένα.
Καὶ ὁ Ἑρμῆς τάχα θρηνῶν παρηγορῶν ἐκείνην· 425

«τί ἔχεις, Ἄφροδίτη μου καὶ εἶσαι χολιασμένη;»
καὶ ἡ Σελήνη ἀπὸ μακρὰ στέκει κι οὐδὲν σιμώνει,
καὶ βλέπει καὶ θαυμάζεται, καὶ τρέμει ἀφ' τὸν φόβον.
καὶ τὰ στοιχεῖα τ' οὐρανοῦ κλαίου, θρηνοῦν τὴν Πόλιν.

Σχολάζω τοῦ νὰ πάγω ἐμπρὸς, ν' ἀφηγηθῶ καὶ τᾶλλα, 430
διατὶ ψυχὴ μου βλέπω την καὶ θέλει νὰ μ' ἀφήσῃ,
νὰ ἴβγῃ ἴκ τὰς ἀρμονίας μου καὶ ἐκ τὰ σωτικά μου·
μὴ σκάσω ὁ κακότυχος, γράφοντα μὴ πλαντάξω,
μήπως καὶ παραλογισθῶ, Θεέ, βοήθησέ μου.

Στρέφομαι εἰς βοήθειαν νὰ ἴπῶ ὅπως νὰ δώσουν, 435

κι ἀντιβολῶ⁹¹, παρακαλῶ εἰς πᾶσα ἄναν⁹² ἀυθέντην,
 Σπανιόλους, Προβεντζιάλους τε μετῶν Μπουρτογαλέων·
 μόνον νὰ ὁμονοιάσουσι, ἂν θέλουσι καὶ μόνον,
 τὸν Τοῦρκον ἐξερίζονουν σύρριζον ἐκ τὴν Δύσιν,
 καὶ μετ' αὐτοῦς ὁ εὐγενὴς ὁ ῥήγας τῆς Γρανάτας. 440
 Ἄμμῃ⁹³ κι αὐτὸν ἀφήσετε τὸν ἀσεβὴν τὸν σκύλον,
 κι οὐδὲν τὸν ξεριζώσετε πάραυτα διαχρῆμα.
 Σιγοπατῶ κι' ἀφίνω το κι' ἐσεῖς νὰ τὸ εὐρῆτε·
 ὅτι βλέπω κι' ἐπήδησε κι' ἐκάτξε εἰς τὴν Δύσιν,
 ὡς πάρδος λεοντόπαρδος, ὡς λέων πεινασμένος, 445
 καὶ τρῶγει σας τὴν σάρκαν σας, καὶ πίνει σας τὸ αἷμα,
 ὡσὰν γλυκὺ μαγεῖρευμα καὶ δίχα θέλημά σας.
 Κι' ἔδε κρῖμα τὸ κάμνετε⁹⁴ κι' ὡς πότε νὰ ἄνεν οὕτως,
 νὰ κάθεται στὸν τόπον σας, νὰ τρῶ τὰ σωτικά σας;
 Ὅμως ὁ Θεὸς ὁ δυνατὸς νὰ σᾶς ἐγκαρδιώσῃ, 450
 νὰ ποίσετε⁹⁵ ὁμόνοιαν εἰς μιὰν καρδιὰν οἱ ὅλοι,
 καὶ νὰ τὸν ξεριζώσετε παντάπαν ἀφ' τὸν κόσμον.
 Εἰς τοῦτο δὲ παρακαλῶ, ἀυθέντες καὶ ῥηγάδες,
 ἂν ἔγραψα παράξενα, νὰ μὴ με βαρεθῆτε,
 ἀμμῃ⁹⁶ νὰ μ' ἀπομείνετε διὰ τὸν Θεὸν, ἀυθένταις. 455
 Ἦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, τύχην κακὴν τὴν εἶχες.
 Ἄς ἔλθω εἰς προκείμενον τῆς ταπεινῆς τῆς πόλης·
 τὸν Τοῦρκον τὸν παράνομον ἐβγάλλετε ἄκ τὴν δύσιν·
 τινὰς ἀγάπην μετ' αὐτὸν μὴ βουληθῆ νὰ ποίση⁹⁷
 μετὶ τὴν ἀγάπην ἔφαγε τὸν κόσμον ὅπου ἴριζει. 460
 Λοιπὸν ἂν τὸν ἀφήσετε μόνον καὶ δύο χρόνους
 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ περιανασάνῃ,
 ὀμνέω⁹⁸ σας εἰς τὸν Θεὸν, ὅλους μᾶς θέλει φάγει.

⁹¹ ἀντιβολῶ = ικετεύω.

⁹² εἰς πᾶσα ἄναν = καθέναν. Το «εἰς» εἶναι περιττό. Υπάρχει καὶ στὸν στίχ. 493.

⁹³ Ἄμμῃ = Ἄλλᾳ. Υπάρχει καὶ στὸς στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 326, 455, 571, 646, 672, 704, 733, 925, 997, 1037.

⁹⁴ κρῖμα τὸ κάμνετε = κρίμα το ὁποῖο κάνετε.

⁹⁵ ποίσετε = ποιήσετε, κάνετε.

⁹⁶ Ἄμμῃ = Ἄλλᾳ. Υπάρχει καὶ στὸς στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 326, 441, 571, 646, 672, 704, 733, 925, 997, 1037.

⁹⁷ ποίση = ποιήση, κάνει.

⁹⁸ ὀμνέω σας = σας ορκίζομαι. (ἀπὸ το ἀρχ. ὀμνύω) Υπάρχει καὶ στὸν στίχ. 689.

Μηδὲν ἀναμελήσατε⁹⁹, ποσῶς μηδὲν σταθῆτε,
τὸν Τοῦρκον νὰ ἐβγάλλετε, ἀυθέντες νὰ γενῆτε, 465
τότε νὰ κεφαλαιώσετε¹⁰⁰, ἀυθέντες νὰ γενῆτε,
ν’ ἀναπαυθῆτε ὅλοι σας, τινὰ νὰ μὴ φοβᾶσθε.
Καὶ μέγαν λύκον ἔχετε, χάσκει ὡσὰν τὸ ψάρι,
τὰ αἵματα τῶν Χριστιανῶν πίνει ὡσὰν λεοντάρι·
διὰ τοῦτο ὅλοι Χριστιανοὶ ἄς πᾶν μὲ τὸ καμάριον. 470
Θεὸς ὁ Παντοδύναμος θέλλει σᾶς δώσει χάριν,
τὸ Πνεῦμα τὸ Πανάγιον καὶ νὰ σᾶς ἐφωτίση
μὲ προθυμίαν δυνατὴ καὶ μὲ ψυχὴν μεγάλην,
καὶ νὰ τὸν ἀφανίσετε, ὡς ὁ Θεὸς τὸ θέλει. 475
Ὁ Τοῦρκος ἔνι δυνατὸς, ἔχοντα καὶ τὴν Πόλιν
θέλει γενῆν ἀνήμερος δράκος καὶ λεοντάρι.
Τώρα τὸ βούλωμαι νὰ ’πῶ, ὁ κόσμος τὸ κατέχει.
Ἐκ τοῦ Ἡρακλείου τὸν καιρὸν ἐγέρθη ὁ Μωάμεθ·
καὶ ἀπ’ ἐξαύτου τὴν ἀρχὴν ἐφάνη τέτοιον ἔθνος, 480
καὶ ἐπάτησεν εἰς Ῥωμανίαν καὶ νὰ ’πειλῆ¹⁰¹ κατ’ ἔτος
τὴν ἄτυχον καὶ ἐλεηνὴν τὴν Κωνσταντίνου Πόλιν·
μὲ τ’ αὔριον, μὲ τὸ σήμερον ἀπὸ τόπον εἰς τόπον,
ἐξ Ἀνατολῶν ἐπήδησεν κ’ ἔκατzen κ’ εἰς τὴν Δύσιν,
εἰς τὸ σκαμνὶν τῶν Χριστιανῶν, τὸ κεφαλοδοτικί¹⁰². 485
Ἡράκλειος καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος
καὶ μέχρι Ἰουστινιανοῦ οἱ πρῶτιστοι τῆς πόλης,
ἡ Πόλις ἐκυρίευεν Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν,
καὶ τώρα τὸ μειράκιον, τὸ συχαντὸ¹⁰³ τὸ ἔθνος,
ἐνέβηκεν¹⁰⁴, ἐψήλωσεν, ἐγίνη ἀυθέντης μέγας· 490
ἐπάρθηκεν ὁ ἀσεβὴς ὡς διάβολος διώκτης,
τὸν κόσμον ὅλον βούλεται, θέλει νὰ τὸν ἐφάγη¹⁰⁵.
καὶ πᾶσα εἷς¹⁰⁶ ἄς βλέπετε, μικρὸς καὶ μέγας ἀυθέντης,

⁹⁹ ἀναμελήσατε = αμελήσετε.

¹⁰⁰ κεφαλαιώσετε = δυναμώσετε. Υπάρχει καὶ στους στίχ. 657, 881, 918, 994.

¹⁰¹ Κατὰ τὴν -μάλλον- ορθὴ διόρθωση τοῦ Wagner. Το Χφ, ο Ellisen καὶ ο Κεχαγιόγλου ἔχουν «τελῆ».

¹⁰² κεφαλοδοτικί = ἡ πιο ἰσχυρὴ θέση.

¹⁰³ συχαντὸ = σιχαμερό, μισαρό.

¹⁰⁴ ἐνέβηκεν = ἀνέβηκε.

¹⁰⁵ ἐφάγη = φάγει. (βλ. παρατήρηση στίχ. 393).

¹⁰⁶ πᾶσα εἷς = καθένας. Υπάρχει καὶ στον στίχ. 436.

μὴ συντροφιάση μετ' αὐτὸν, μὴ φιλευθῆ μηδ' ὄλωσ,
 μηδὲ δεκτῆ ὀρκομοτικά, μηδεὶς αὐτὸν πιστεύση· 495
 τοὺς ὄρκους κάμνει δολεροῦς, ὄμνεϊ κί' εἰς τὸ σπαθί του,
 'ξ ὑστέρου θανατώνει τοὺς καὶ ἀφιορκεῖ ὁ σκύλος·
 τὸν ὄρκον του ὁ ἀσεβῆς ποσῶς οὐ στέργει τοῦτο,
 διατ' ἔνι γένος ἄπιστον καὶ πλήρες γέμον δόλου.
 Καὶ ὁ Χριστὸς ὁποῦ 'παθεν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, 500
 καὶ τὸν σταυρὸν μᾶς ἔδωκεν ὄπλον καὶ μέγαν ἄρμα,
 στὸ νὰ νικοῦμεν τοὺς ἐχθροὺς ὀρατοὺς κί' ἀοράτους·
σηκῶσετέ τον, τὸν σταυρὸν, μὲ φόβον καὶ καμάρι,
 κί' ἀμέτε καταπάνω του τοῦ σκύλου μαγαρίτου.
 Ἐλπίζω λέγω εἰς Θεὸν καὶ γράφω μετὰ θάρρους, 505
 τὸν Τοῦρκον νὰ νικήσετε μὲ τοῦ σταυροῦ τὴν χάριν,
 καθά ποτε ὁ Ἅγιος ὁ μέγας Κωνσταντῖνος.
 Ἀφίνω τώρα τοὺς πολλοὺς καὶ τοὺς Προβεντζιάλους,
 καὶ τῶν Πορτουγαλέων τε μετὰ τῶν Σπανιόλων,
 καὶ στρέφομαι στὸν βασιλεᾶ τὸν τῆς Ἀλαμανίας, 510
 τὸν κρᾶλην τὸν πανθαύμαστον, ῥῆγαν τῆς Οὐγγαρίας·
 τοιοῦτος εἶναι ὁ βασιλεὺς ὁ τῆς Ἀλαμανίας,
 καὶ πάλιν ὁ παμφοῦμιστος¹⁰⁷ ῥῆγας τῆς Οὐγγαρίας,
 ὡς τοὺς πλανήτας τοὺς ἑπτὰ νὰ ὑπερφέρουν¹⁰⁸ δύο.
 Ὡ βασιλεῦ πανεύγνωστε¹⁰⁹ ὁ τῆς Ἀλαμανίας 515
 καὶ σὺ Ῥῆγα πανένδοξε ἀυθέντα Οὐγγαρίας,
 νὰ ξεύρετε· ἐπήρασιν οἱ ἀσεβεῖς τὴν Πόλιν,
 κί' ἐχάθην ἡ ἀποκράτησις¹¹⁰, βασιλεία Ῥωμαίων.
 Ἀπὴν¹¹¹ ἡ Πόλις ἐχάθηκεν, ὁ κόσμος ἄς προσέχη·
 ἦλθε καιρὸς, ὦ βασιλεῦ, νὰ πᾶς κατὰ τὰ ἔθνη, 520
 χρειᾶν σου κάμνει περισσά, νὰ πάγης κατ' ἐκεῖνα.
 Ὡ συμφορὰ καὶ θρηνησμὸς¹¹² καὶ κοπετὸς μέγας,
 Ὡ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, τύχην κακὴν ὁποῦ 'χες.

¹⁰⁷ παμφοῦμιστος = πολὺ φημισμένος.

¹⁰⁸ ὑπερφέρουν = υπερτεροῦν.

¹⁰⁹ πανεύγνωστε = πασίγνωστε.

¹¹⁰ ἀποκράτησις = επικράτηση.

¹¹¹ Ἀπὴν = ἀπὸ τότε που. Υπάρχει καὶ στους στίχ. 612, 909.

¹¹² θρηνησμὸς = θρήνος.

Αύθენτη, κράλη εύγενικέ, στολή τῶν ἀνδρειωμένων,
 κακὰ θηριὰ ἐσίμωσαν σιμὰ στήν Ούγγαριαν. 525
 ἽΝ Πιάγκω φρονιμώτατε, καὶ στῦλε τῆς Βλαχίας,
ἐχάλασεν ἡ Ῥωμανιά, ἐχάλασεν ἡ Δύσις,
ἐπέσασι τὰ φλάμπουρα τοῦ βασιλέως τῆς Πόλης.
 Θεέ μου πῶς ἀπέμεινες¹¹³ τὴν τόσην ἀνομίαν;
 ἽΝ Ἀλαμανία καὶ Ούγγρια, Βλαχία καὶ Σερβία, 530
ἐδᾶ σᾶς καμνει χρεία πολλή κατὰ Τούρκων νὰ πᾶτε-
 μετὰ μεγάλης στρατιᾶς, μετὰ πολλῆς ἰσχύος,
 νὰ πολεμήσετε καλῶς καὶ οὔτως νὰ δοξασθῆτε,
 νὰ δοξασθῆτε περισσὰ ὅταν ἡ ὥρα σώση,
 καὶ δώση σᾶς την ὁ Θεὸς ὁ μέγας τροπαιοῦχος, 535
 καὶ ὅλοι νὰ αὐθεντεύσετε μὲ τιμημένον τρόπον,
 εἰς δόξαν τοῦ παντάνακτος Θεοῦ τοῦ Παντεργάτου¹¹⁴.
 Ἡ κορυφή τῆς ἐκκλησιᾶς τῆς Ῥώμης τῆς Ἁγίας,
 ὦ πάπα ἀγιώτατε, τῆς πίστεως ὁ στῦλος,
 φέγγος, φωστήρ τῶν Χριστιανῶν καὶ κορυφή τῆς Ῥώμης, 540
 ποῖσε¹¹⁵ νὰ ὀμονοιάσουσιν οἱ Χριστιανοὶ τοῦ κόσμου,
 ὅλοι αὐθένται τῆς Φραγκιᾶς νὰ κάμνουσιν ἀγάπην,
 ὀμόνοιαν ἀληθινὴν, ὡς ὁ Θεὸς τὸ θέλει,
 καὶ νὰ σηκώσουν τὸν σταυρὸν, ἐσὺ πρῶτος καὶ ἐκεῖνοι,
 τὰ ἔθνη νὰ ἐβγάλετε¹¹⁶ ἀπὸ τὰ γονικά σας, 545
 νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσετε ἀπὸ τὸ πρόσωπόν σας,
 κί ὀρισμὸς ἔνι τοῦ Θεοῦ, παναγιώτατε πάπα,
 θέλεις νικήσιν μὲ τὸν Θεὸν ὅλους τοὺς ἀντιδίκους.
 Φρατζέζοι, Οὐνγκλέζοι εύγενικοὶ, ἐλᾶτε εἰς τὴν Ῥώμην,
 καὶ Βενετζιάνοι φρόνιμοι εἰς βουλήν καὶ εἰς ἔργον, 550
 ἐλᾶτ' ὀμοῦ, ὀμονοιάσετε καὶ μὲ τὴν συμβουλήν σας,
 μὲ τὸ καλὸν σας ριζικὸν καὶ μὲ τὰ κάτεργά σας.
 Πορτουγαλέζοι δράμετε καὶ ἐσεῖς οἱ Φράγκοι ὅλοι,
 Σπανία μὲ τὴν δύναμιν ἣν ἔχει καὶ βοήθειαν·

¹¹³ ἀπέμεινες = υπέμεινες. Υπάρχει καὶ στον στίχ. 308.

¹¹⁴ Παντεργάτου = Δημιουργοῦ των ἀπάντων.

¹¹⁵ ποῖσε = ποίησε, κάμε.

¹¹⁶ ἐβγάλετε = εκβάλετε, βγάλετε.

Ταλιάνοι ἀνδρικώτατοι τῆς φρονήσεως πρῶτοι, 555
 καὶ Γενοβέσοι ἐκλεκτοὶ ὅπου σᾶς κόπτει πλέον,
 ὅπως νὰ ξαναπάρετε σπήτια σας τὰ χαϊμένα·
 συντόμως ὁμοθυμαδὸν ἀμέτε καταπάνω
 τοῦ Τούρκου μέγα Μουχαμέτ¹¹⁷ καὶ τοῦ ἀσεβεστάτου,
 ὁποῦ ᾿μπεν καὶ κεφάλωσεν¹¹⁸ στὴν τῶν Ῥωμαίων τὴν χώραν. 560
 μὴν σᾶς ἰδῆ, νὰ ξεσπασθῆ, νὰ φοβηθῆ νὰ σκάση,
 νὰ χέση τὸ συκώτιν του καὶ ὅλην τὴν οὔσιάν του,
 νὰ χάση τὴν ἀλωπεκῆν καὶ τὴν ᾿ψηλοφροσύνην,
 καὶ νὰ τὸν ἐνικήσετε νὰ πάρετε τὴν Πόλιν.
Παρακαλῶ σας βασιλεῖς, ἀυθέντες καὶ ῥηγάδες, 565
 καὶ τὰ κουμόνια τῆς Φραγκιᾶς, σοφοὶ καὶ διδασκάλοι,
 μὴ μὲ κατηγορήσετε εἰς τὰ¹¹⁹ ᾿γραψα καὶ εἶπα.
 Περάσατέ μ᾿ ὡς ἄγνωστον ὁμάδιν¹²⁰ μὲ τὸν νοῦν μου,
 καὶ ψέξετε τὸν λογισμὸν ἐμοῦ δὲ καὶ τὴν γλῶσσαν,
 τὴν ποιὰν¹²¹ δὲν ἐδυνήθηκα νὰ τὴν ἀποκρατήσω¹²². 570
 Ἄμμῆ¹²³ ἐνθυμούμουν τίποτε μικρὸν διὰ νὰ γράψω,
 κι ὁ λογισμὸς ἀνέβαζε νὰ γράψω τέτοιες λεξεις,
 καὶ νὰ μοῦ λέγει· «γράφε τας διὰ νὰ ταῖς ἀγροικίσουν
 ὅλοι ἀυθέντες τῆς Φραγκιᾶς καὶ θέλουν συμπονέσειν».
 Καὶ διὰ τοῦτο ἔποικα καὶ ἔγραψα ἃ εἶπεν. 575
 τοῦτο καὶ μόνον λέγω σας, πλέον νὰ μὴ ἀργῆτε·
 τοὺς Τούρκους πολεμῆζετε¹²⁴, τοὺς Χριστιανοὺς ἀφῆτε·
 ὅτι ἐβαρέθην ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν ταῖς μάχαις,
 ἐβρόμησαν εἰς τὸν Θεὸν μάχες τῶν ὁμοφύλων¹²⁵.
 Δὲν βλέπετε τοὺς ἀσεβεῖς τὸ πῶς εὐήμεροῦσιν; 580
 κ᾿ οἱ χριστιανοὶ μὲ χριστιανοὺς πάντα νὰ πολεμοῦσιν;
 Θεὸς ὁ παντοδύναμος νὰ μᾶς βοηθήση,

¹¹⁷ Μουχαμέτ = Μωάμεθ.

¹¹⁸ κεφάλωσεν = ισχυροποιήθηκε.

¹¹⁹ εἰς τὰ = σε αὐτὰ που.

¹²⁰ ὁμάδιν = μαζί. Περίεργο επίρρημα που υπάρχει και στον στίχ. 135.

¹²¹ ποιὰν = οποῖαν.

¹²² ἀποκρατήσω = συγκρατήσω.

¹²³ Ἄμμῆ = Ἄλλὰ. Ὑπάρχει και στους στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 326, 441, 455, 646, 672, 704, 733, 925, 997, 1037.

¹²⁴ πολεμῆζετε = να πολεμάτε.

¹²⁵ ὁμοφύλων = (εδῶ) ὁμοθρήσκων.

νὰ καταβάλη τοὺς ἐχθροὺς, νὰ τοὺς καταποντίσῃ·
 κ' εἰς ὅσον γράφω νὰ γενῆ καὶ νὰ χαρῆ ὁ κόσμος.
 Ὡ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, τύχην κακὴν ὁποῦ ἔχες. 585
 Θεὸς νὰ δώσῃ προθυμιὰν τῶν ἀύθεντῶν τῆς Δύσης,
 νὰ παῖσιν εἰς ἐγδίκησιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.
 Ὡ Βλαχία πολὺθλιβη, Σερβία πονεμένη,
 θυμεῖσθε ταῖς αἰχμαλωσιαῖς, Οὐγγρία λυπημένη,
 τῶν μαγκουριῶν¹²⁶ τὰ δέματα, θλιμένοι πονεμένοι. 590
 Πάλιν δὲ ἐνθυμίζω σας, ἀυθέντες μὴ σταθῆτε,
 τό ἔχετε διὰ νὰ ποίσητε¹²⁷, μηδὲν τὸ ἀμελεῖτε,
 τὰ ἔθνη διὰ νὰ βγάλλετε μὲ τὴν καρδιὰν σας ὅλοι,
 μὲ πόθον καὶ συγκρότησιν πάντες νὰ συναχθῆτε,
 νὰ ἐβγάλετε τοὺς ἀσεβεῖς ἀπὸ τὰ γονικά σας, 595
 νὰ πάρετε τοὺς κόπους σας καὶ νὰ χαρῆ ἡ καρδιά σας,
 καὶ μὴ συγκατεβῆ κανεὶς νὰ τοῦ ζητήσῃ ἀγάπην,
 τὸν Τοῦρκον τὸν ἀγριόσκυλον, τ' ἀνήμερον θηρίον.
 Καὶ θέλω νὰ γινώσκετε, ὅτι μὲ τὴν ἀγάπην,
ἐρρούφισε τοὺς χριστιανοὺς ὡς δράκος πεινασμένος 600
ἐγίνηκεν ἀντίχριστος, τὸν κόσμον σακτανίζει¹²⁸,
 τὸ γένος τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐκαταδούλωσέν το,
 καὶ πρὸς τὰ μέρη τῆς Φραγκιᾶς, βλέπω ἀναχεντρίζει.
 Ὡ κορυφὴ τῆς ἐκκλησιᾶς, παναγιώτατε πάπα,
 τῆς πίστεως τὸ στερέωμα τῶν Χριστιανῶν ἡ δόξα, 605
 στὴν ἀγιοσύνην σου κρεμᾶτ' ὅλ' ἡ χριστιανοσύνη.
 Νὰ τοὺς ἐφέρης εἰς καλὸν ἐκ τὴν διατανοσύνην,
 μὲ τὸ γλυκύ, μὲ τῶμορφον, μὲ τοῦ Θεοῦ τὸν φόβον
 καὶ νὰ σηκώσῃς τὸν σταυρὸν μὲ φόβον καὶ μὲ τρόμον,
 μὲ τόλμην τὸν ἀγριόπιστον νὰ 'βγάλετ' ἐκ τὸ σπήτι, 610
 ἐκ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν νέαν Ῥώμην λέγω.

¹²⁶ μαγκούριν = ξύλινη λαίμαριά. Ὑπάρχει καὶ στον στίχ. 207.

¹²⁷ ποίσητε = ποιήσητε, κάνετε.

¹²⁸ σακτανίζει = δαμιονίζει (σατανίζει).

A.7 Η Στρατηγική Σημασία της Πόλης, οι Κίνδυνοι που Διαγράφονται τώρα και Πώς Εξηγείται η Εξάπλωση των Οθωμανών (612-676)

Ἀπὴν¹²⁹ ἡ Πόλις ἐχάθηκεν, ὁ κόσμος ἄς προσέχη,
καὶ λέγω ἄς προσέχετε, ὡς ἡ βροντὴ τὰ νέφη.
Ἡ Πόλις ἦτον τὸ σπαθὶν, ἡ Πόλις τὸ κοντάρι,
ἡ Πόλις ἦτον τὸ κλειδὶν τῆς Ῥωμανίας ὅλης, 615
κι' ἐκλείδωνε κι' ἐσφάλιζεν, ὅλην τὴν Ῥωμανίαν,
κι' ὅλον τὸ Ἀρτζιπέλαγος ἐσφιχτοκλείδωνέν το.
Γίνωσκε, ἀγιώτατε καὶ κορυφὴ τῆς Ῥώμης,
ὁ ποταμὸς ὁ πύρηνος ἐσέβην εἰς τὴν Πόλιν,
τὴν Δύσιν περιπλέκεται μὲ παρακλάδια ἕξη· 620
τὸ πρῶτον σώνει στὴν Σερβίαν, δεύτερον στὴν Βλαχίαν,
τὸ τρίτον ἐκοντόσωσε¹³⁰ σιμὰ στὴν Οὐγγαρίαν,
τὸ τέταρτον ἐφλόγισεν ὅλην τὴ Βουλγαρίαν,
τὸ πέντατον¹³¹ τὸ φοβοῦμαι το μὴ δράμη παραμέσα
καὶ σμίξι μὲ τὰ τέσσερα, διατ' εἶν' μαγαρισμένον, 625
θέλει γενῆν ἀπέραντο ποτάμι αἱματωμένον·
τὸ ἕξατον¹³² τὸ ἐξάναψεν τῆς πόλης τὰ θεμέλια,
ἐξάναψεν ἡ φλόγα των καὶ τρέχει φοβισμένα
ἄ κάψη¹³³ τὰ παρίγυρα¹³⁴, πᾶν κάστρη, πᾶσαν¹³⁵ χώραν.
Ἄφ' ὥρας βάλε τὴν βουλήν, μὲ τὴν καλὴν τὴν ὥραν, 630
κόπιασε μὲ τὰ γόνατα, μὲ τ' ἅγιον τὸ κορμί σου,
καὶ τὴν βουλήν σου μάζωξε, σάλευσε ριζικόν σου,
ἅγιε καὶ πανάγιε καὶ κορυφὴ τῆς Ῥώμης·
ποῖσε¹³⁶ τὸ φλάμπουρον χρυσὸν, τὰς κλεῖς Ἁγίου Πέτρου,
καὶ σώρρευσε¹³⁷ μετὰ Θεὸν τῆς Δύσης τοὺς αὐθένταις, 635

¹²⁹ Ἀπὴν = ἀπὸ τότε που. Υπάρχει καὶ στους στίχ. 519, 909.

¹³⁰ ἐκοντόσωσε = πλησίασε.

¹³¹ πέντατον = πέμπτο.

¹³² ἕξατον = ἕκτο. «Ἐννατον», γράφει το Χφ, «ἕκτο» διορθώνει ἡ ἐκδοσὴ Wagner, «ἕξατον» μεταγράφει ὁ Κεχαγιόγλου, τὸ ὁποῖο καὶ προκρίθηκε.

¹³³ ἄ κάψη = νὰ κάψει.

¹³⁴ παρίγυρα = περὶ γυρα.

¹³⁵ «πᾶν», ἔχει το Χφ.

¹³⁶ ποῖσε = ποίησε, κάνε.

νὰ πᾶτε εἰς ἐγδίκησιν τῆς Κωνσταντίνου Πόλης.
 Αὐθέντης ἔνι δυνατὸς ὁ Τοῦρκος, ξεύρετέ το,
 Δύσην τε καὶ Ἀνατολὴν ὀρίζει, πιστωθεῖτε,
 στὴν Δύσιν ἔχει ἀληθινὰ ὄλην τὴν δύναμίν του,
 πάντα τὴν Δύσιν θεωρεῖ, διατὶ ἔχει αὐτοῦ τὸν φόβον. 640
 λοιπὸν μηδὲ ν' ἀφήσετε τὸν Τοῦρκον νὰ ριζώσῃ
 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτ' εἶναι φόβος μέγας,
 τὸ ὁποῖον ποῦ ἤξεύρετε καὶ οὐδὲν τὸ ἀναφέρνω.
 αὐτὸ τὸ σπῆτι τ' ἄπειρον, ἡ Κωνσταντίνου Πόλις,
 δὲν ἔναι σὰν τὰ πρόλοιπα¹³⁸ ὁποῦ ὀρίζει ὁ Τοῦρκος, 645
 ἀμμῆ¹³⁹ ἔνι τέτοιον φοβερὸν ὅτι καλὰ γροικᾶτε·
χρυσάφιν ἔχει ἀρίθμητον¹⁴⁰, ἀνθρώπους ὅσους θέλει,
 Φράγκους, Κουμάνους, Τσερκασούς, Βλάχους καὶ Ἀλαμάνους,
 τεχνίτες ὅλοι θαυμαστοὶ ἀπάσης τέχνης φύσης·
 τὴν ρόγαν δίδει ὡσὰν τυφλὸς εἰς τοὺς καλοὺς μαστόρους, 650
 τὰ στάμενα¹⁴¹ οὐδὲν ψηφᾶ εἰς τοὺς ἀνδρειωμένους·
 ποσῶς οὐκ ἔχει λογισμὸν εἰς τὴν φιλαργυρίαν·
 σκορπίζει, σπέρνει τὰ στὴν γῆν, ρογεύγει τὰ παντόθεν,
 καὶ καθ' ἡμέρα δίδει τὰ, λαμβάνουσι ταῖς ρόγες,
 ρόγες δίδει παράξενες, δόξες, τιμές, τιμάρια 655
 καὶ τρέχουν οἱ ἀχριστιανοὶ μόνον διὰ ταῖς ρόγες,
 καὶ δι' αὐτὸ εὐρίσκεται πάντα κεφαλαιωμένος¹⁴².
 Τὸ χρήζει, εὐθύς τὸ πολεμᾶ δίχως τινὸς ἐμπόδου,
 καὶ τοῦτο ὅλον γίνεται διὰ τὴν τυφλὴν τὴν ρόγαν,
 ὅπου ρογεύγει ἀμηρᾶς ὀδηγοὺς καὶ προδότας, 660
 καὶ διὰ τοὺς κακοὺς κακὸν ἤλθεν κί' ἠῦρεν τὴν Πόλιν,
 καὶ διὰ κακοὺς Χριστιανοὺς ἐχάθη τέτοια χώρα.
 ἄμαρτιές μου οἱ πολλὰς τὸ 'προξενῆσαν τοῦτο,
 καὶ διὰ τὰ κρίματα ἡμῶν τὴν ἐπήραν¹⁴³ οἱ Τοῦρκοι.

¹³⁷ σῶρευσε = μάζειψε.

¹³⁸ πρόλοιπα = υπόλοιπα.

¹³⁹ Ἀμμῆ = Ἀλλά. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 326, 441, 455, 571, 672, 704, 733, 925, 997, 1037.

¹⁴⁰ ἀρίθμητον = αναρίθμητο.

¹⁴¹ στάμενα = χρήματα < ιστάμενον, βυζαντινὸ χρυσὸ νόμισμα.

¹⁴² κεφαλαιωμένος = δυνατὸς. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 466, 881, 918, 994.

οὶ τέχνες τῶν Χριστιανῶν καὶ τὰ καμώματά των, 665
οὶ δημηγεροσίες, διαβολιές ἀλλὰ καὶ πονηρίες.
τὸν ποταμὸν τὸν πυρινὸν ἔβαλον εἰς τὴν Πόλιν,
τὴν Πόλιν τὴν ἐξάκουστον, καὶ ἐπυρπόλησέν την,
καὶ ἔκαυσε κ' ἐμπύρισεν Χριστιανοὺς Ῥωμαίους.
Τὰ ἔργα τῶν Χριστιανῶν καὶ οἱ κενές ἐλπίδες 670
ἐκεῖνες ἐχαλάσασιν βασιλειὰν Ῥωμαίων,
Ἄμμῃ¹⁴⁴ οἱ Τοῦρκοι οὐ δύνουνταν νὰ πάρου τίτοιαν χώραν.
ὄμως γροικῶ, μαδεύγεται, θέλει ἡ ψυχὴ μου νάβγη
ἀπέσω¹⁴⁵ ἀπὸ τὸ κοῦφός μου, ἀπὸ τὰ σωτικά μου,
καὶ δι' αὐτὸ συγκόπτω τα, θέλω νὰ 'πῶ ἄλλα ὀλίγα. 675
Ἦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, κακὸν ριζικὸν ὁποῦ 'χες.

Α.8 Νέες Εκκλήσεις στην Χριστιανική Ευρώπη, Στάθμιση των Αδυναμιῶν των Οθωμανῶν και «Κατασκοπευτικές» πληροφορίες για την Στρατιωτικὴ τους Οργάνωση / Διάταξη (677-820)

Πάλιν σᾶς λέγω, αὐθέντες μου, ῥηγάδες, μεγιστάνοι,
εἶπα καὶ πάλιν, λέγω το, πάλι ἐνθυμίζω σᾶς το,
ποσῶς μὴ τὸ ἐβγάλετε ἀπὸ τὰ λογικά σας,
μὰ πάντοτε νὰ τὸ 'χετε μέσα εἰς τὴν καρδιά σας, 680
τὴν Πόλιν μὴ ἀφήσετε στῶν ἀσεβῶν τὰς χεῖρας.
Ἐγρήγορα μὲ τὸ σπαθίν, μετὰ θυμὸν νὰ πᾶτε,
καὶ νὰ τὸν πολεμήσετε καὶ πλέον μὴ ἀργεῖτε·
τὸν Τοῦρκον τὸν καταχανᾶν¹⁴⁶, αὐτὸν τὸν χονικιάρην¹⁴⁷,
ὥστε νὰ τὸν νικήσετε, νὰ μὴ ἀναπαυθῆτε, 685
καὶ νὰ τὸν ξεριζώσετε ἀπέσω¹⁴⁸ ἀπὸ τὴν Πόλιν·

¹⁴³ «ἐπήρασιν», θα ἦταν καλύτερη γραφή για το μέτρο. Το Χφ ἔχει «ἐπήραν», ἀλλὰ πιθανόν κατά την αντιγραφή να «διορθώθηκε».

¹⁴⁴ Ἄμμῃ = Ἀλλὰ. Ὑπάρχει και στους στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 326, 441, 455, 571, 646, 704, 733, 925, 997, 1037.

¹⁴⁵ ἀπέσω = Μέσα. (αντίθετο του «ἀπέξω»).

¹⁴⁶ καταχανᾶς = βρυκόλακας (Παπαχριστοδοῦλου 1986: 244) < καταχάων (Κοραῆς 1829: 114).

¹⁴⁷ Χονικιάρης = αἰμοβόρος < τουρκ. χουνκιάρ (Κοραῆς 1829: 114).

εἰ δὲ ἂν τὸν ἀφήκετε νὰ περιανασάνη
 νὰ κάμη ὀλιγοστὸν καιρὸν ἄχρι καὶ χρόνους δύο,
 ὀμνέω σας¹⁴⁹ εἰς τὸν Θεὸν, καὶ ὅλοι πιστεύσατέ μοι,
 ν' ἀγανακτήσετε πολλὰ ἐπάνω εἰς τὴν χρεῖαν. 690
 Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐχάρησέ σας γνῶσιν,
 ἔχετε καὶ τὴν δύναμιν ὁμοίως καὶ τὸν πλοῦτον,
 ἐτύχετε καὶ τὴν ἀνδρειὰν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν,
 καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν Φραγκιὰν ἐδόθην.
 οἱ Φράγκοι τὴν ἐπήρασι εἰς ἐκκληρονομίαν των, 695
 Καὶ ὁ Θεὸς ὁ παντοδύναμος νὰ ἴναι στὴν συντροφιάν σας,
 τὸ Πνεῦμα τὸ πανάγιον ἐμπρὸς στὰ φωτικά¹⁵⁰ σας,
 ἰσχὺς εἰς τὰ μαχαίρια σας, ζῶσμα εἰς τὰ ἄρματά σας,
 καὶ νὰ ἴσθε πάντα καὶ αἰεὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν σας,
 τὸ στέμμα τὸ διάδημα νὰ ῥαίν εἰς τὰ παιδιά σας, 700
 Τοῦτο δὲ μόνον δέομαι, πάλιν παρακαλῶ σας,
 ἂν γράφω τι παρὰ τὸ δέον, νὰ μὴ μοῦ βαρεθῆτε
 ὅταν τὸ ἀναγνώνετε, μὴ μὲ κατηγορεῖτε
 ἀμμ' ¹⁵¹ ὅλον τὸ διαβάζετε ἀπ' ἄκραν ἕως ἄκραν.
 Θαρρῶ εἰς τὸν πανάγαθον, καλῶς νὰ τὸ ποθῆτε, 705
 διατὶ ἔνι λόγοι θλιβεροὶ θρηνητικὰ γραμμένοι·
 μὲ θρῆνον ἀνυπόμονον ἔνι περιπλεγμένοι.
 Θαυμάζομαι, ξενίζομαι, ἐκπλήττομαι μεγάλως,
 πῶς ἐβαστᾶτο¹⁵² μου ἡ ψυχὴ καὶ ἔγραφα τοὺς λόγους,
 καὶ οὐδὲν ἐξεριζώθηκεν ἐκ τὸ ἐμὸν τὸ σῶμα. 710
Γινώσκει το ὁ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ καρδιογνώστης,
 τὴν νύκταν ἐσηκῶνουμου συχνῶς ἐκ τὸ κρεββάτι,
 ἀναθυμῶντα¹⁵³ τὸ κακὸν τῆς πόλης ἐθρηνούμην,
 ἐτρέχαν καὶ τὰ δάκρυα μου, ὡς τρέχει τὸ ποτάμι,
 καὶ ἐμάχετό μοι ὁ λογισμὸς νὰ γράψω τὰ συμβάντα, 715
 τὰ ποῖα ἐσυνέβησαν τὴν ἄτυχον τὴν Πόλιν,

¹⁴⁸ ἀπέσω = Μέσα. (αντίθετο τοῦ «ἀπέξω»).

¹⁴⁹ ὀμνέω σας = σας ορκίζομαι. (ἀπὸ το ἀρχ. ομνύω) Υπάρχει καὶ στον στίχ. 463.

¹⁵⁰ φωτικά = μάτια.

¹⁵¹ Ἄμμῃ = Ἀλλά. Υπάρχει καὶ στους στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 326, 441, 455, 571, 646, 672, 733, 925, 997, 1037.

¹⁵² ἐβαστᾶτο = κρατιώταν.

¹⁵³ ἀναθυμῶντα = ὅταν ξαναθυμώμουν. Υπάρχει καὶ στους στίχ. 365 καὶ 1036.

καὶ ἐγενόμην κ' ἔγραφα καὶ μετέπιπτον πάλιν·
καὶ πάλιν ἔσηκόνουμου κ' ἐγύρευα νὰ γράφω.
Τοῦτο λέγω νὰ ἡξεύρετε, ἄρχοντες τοῦ πολέμου,
δὲν ἔχει τόσην δύναμιν ὁ Τοῦρκος σὰν τὸ λέγουν· 720
αὐτὴν τὴν Δύσιν ὁποῦ ἀκοῦς αὐτὸς νὰ ἀθηντεύει
ὁ ἀσεβῆς σκυλότουρκος, τῶν Χριστιανῶν ὁ διώκτης,
ὄλοι ἔνε Χριστιανοὶ ἀπ' ἄκραν ἕως ἄκραν.
Ἡ ὅλη δύναμις αὐτοῦ ἔνε ὁ κροτισμός¹⁵⁴ του
ὁ φόβος του ὁ ἄμετρος ἐκρότησε¹⁵⁵ τὸν κόσμον, 725
διατὶ οὐδὲν πονεῖ ποσῶς τὸ Χριστιανικὸν αἷμα,
δι' ἓνα κουφοκάρυδον νὰ σφάξῃ μιὰν χιλιάδα.
Διὰ τοῦτο ἐκροτίστηκεν¹⁵⁶ ὁ κόσμος ὁποῦ ὀρίζει,
καὶ τρέμουν τον οἱ Χριστιανοὶ Ἀνατολῆς καὶ Δύσης.
Ἦ Θεὲ, νὰ τὸ ἔχαν πολεμᾶν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι οὕτως, 730
καὶ νὰ ἔχαν κάμειν αἷματα καὶ κρίσες τοῦ θανάτου,
ποτὲ νὰ μὴ ἔχάνασιν, λέγω τὴν βασιλείαν.
Ἄμμε¹⁵⁷ οἱ κρίσες οἱ ἀχαμνὲς κ' οἱ ἐλεημοσύνες
ἔκαμάν τους ὀλόγυμνους καὶ ἔτραχηλιασμένους¹⁵⁸.
Καὶ τοῦτο ἔνε ἀληθὲς, στοχάσου καὶ νὰ¹⁵⁹ τὸ ἔβρης, 735
καὶ οὐδὲν ἔνε ψέματα κι οὐδὲν ἔνε ὡς τὸ γράφω.
Ἐδὰ ἄς χαροῦσιν οἱ ἐχθροὶ ὁποῦ τοὺς ἐμισοῦσαν,
κι' οἱ φίλοι των ἄς θλίβουνται ὁποῦ τοὺς ἀγαποῦσαν.
Ἡ ἁμαρτία μου τὸ ἔποιεν¹⁶⁰ εἰς ὅσον ἐσυνέβη.
Ἦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, κακὴν τύχην ὁποῦ ἔχεις· 740
τὸ ποῦ ἦτον ἡ γνῶσις σου εἰς ἄλλην γνῶσιν νὰ πέσῃ;
Τώρα εἰς τὸ προκείμενον θέλω νὰ ἔλθῃ τοῦ λόγου,
καὶ πλέον οὐδὲ δύναμαι νὰ γράφω λυπημένα
εἰς τόσην μου τὴν συμφορὰν κ' εἰς τὸ πολλὸν κακό μου.

¹⁵⁴ κροτισμός = φοβέρα

¹⁵⁵ ἐκρότησε = φόβισε.

¹⁵⁶ ἐκροτίστηκεν = φοβήθηκε.

¹⁵⁷ Ἄμμε καὶ ἀμμὴ = Ἄλλὰ. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 326, 441, 455, 571, 646, 672, 704, 925, 997, 1037.

¹⁵⁸ ξετραχηλιασμένους = ξεγυμνωμένους.

¹⁵⁹ Πιθανόν ὁ ποιητὴς νὰ εἶχε γράψῃ «καὶ ἐν νὰ τὸ ἔβρης» ποῦ σημαίνει «καὶ θα το βρεις» (κατὰ τὴν ροδιακὴ καὶ κυπριακὴ διάλεκτο) καὶ ταιριάζει καλύτερα στο μέτρο. Πιθανόν κατὰ τὴν αντιγραφή νὰ «διορθώθηκε».

¹⁶⁰ ἔποιεν = ἔκανε (εποίησε).

Καὶ στρέφομαι στὸν ἀσεβὴν, στὸν Τοῦρκον τὸ θηρίον, 745
τὸν τύραννον τῶν Χριστιανῶν καὶ σφάκτην καὶ διώκτην.
Ἀφθένταις, ῥηγάδες, τὸ λοιπὸν ἀπὸ τοῦ νῦν σᾶς γράφω,
ν' ἀκούσετε νὰ μάθετε τὴν δύναμιν τοῦ Τούρκου.
Ἔχει στὴν Ἀδριανούπολιν ἢ Πόρτα του καὶ μόνον
δέκα χιλιάδες ἐκλεκτοὺς ἄνδρες νὰ πολεμήσουν, 750
ἔχει καὶ γιανιτζάριδες χιλιάδες δεκαπέντε,
Φραζῆδες Χριστιανοὺς κακοὺς τριά(κο)ντα χιλιάδες,
τὸ δ' ἄλλον τὸ ἀπολειφθέν, τὸ πρόλοιπον¹⁶¹ φωσάτον
ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν στὸν γῦρον τῆς ἀπέσω¹⁶²
ἔχει κι αὐτοῦ ἀληθινὰ εἴκοσι πέντε χιλιάδες. 755
Ἔχει καὶ στὴν Καλλίπολιν φουσάτον καβαλλάρους
τρεῖς χιλιάδες ἐκλεκτοὺς ἄνδρες νὰ πολεμήσουν·
Νικόπολιν, Δεμότοιχον μὲ τὴν περιοχὴν των,
ἔχει φωσάτον ἀπ' αὐτοῦ ὡς δώδεκα χιλιάδες·
Σέρρες, Βεργία, Σκόπια, μὲ τὴν περιοχὴν των, 760
ἔχει κι αὐτοῦ ἀληθινὰ χιλιάδες δεκαπέντε·
Ἰχρίδα μὲ τὴν Καστοριὰν καὶ μὲ τὴν Βουλγαρίαν
ἔχει κι αὐτοῦ εἰς μιὰν φωνὴν νὰ 'βγάλη ἑπτὰ χιλιάδες.
Αὐλαῖς καὶ Ῥαδοβίζιο, ὁ Γρεβενὸς καὶ Στῆγι,
ἔχει κι αὐτοῦ ἀληθινὰ ὡς τέσσαρες χιλιάδες. 765
Ἄρτα καὶ τὰ Γιάννινα μὲ τὴν περιοχὴν των
ἐβγάλουν ἄνδρες τε καλοὺς χιλίους τοῦ πολέμου·
Τρίκκαλα μὲ τὴν Λάρισσαν, Φέρσαλα καὶ Φανάρι,
Ζητοῦνι μὲ τὸν Δομοκὸ, Σάλωνα, Λεβαδία,
Ἑλλάδα, Πάτρα, Ἄγραφα, Βελούχι τὸ πρωτόλιο, 770
ἐβγάλουν αὐτ' ἀληθινὰ εἴκοσι πέντε χιλιάδες,
καὶ ἔνι τὸ περίγυρον τῆς χαμηλῆς Βλαχίας.
Αὐτὴ ἔνι ἡ δύναμις, αὐθέντες μου ῥηγάδες,
ὁποῦ ὀρίζει ὁ ἀμηρᾶς στὴν Δύσιν, ὡς προεῖπον.
ἔχει καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἄνδρες ἐκλελεγμένους, 775
χιλιάδες ἑβδομήκοντα Τούρκους πολεμιστάδες,

¹⁶¹ πρόλοιπον = υπόλοιπο

¹⁶² ἀπέσω = Μέσα. (αντίθετο του «απέξω»).

καὶ διὰ τῶρα τὸ ποσὸν γράφω σᾶς το, ἀυθέντες,
καὶ αὕτη ἔνι ἡ δύναμις, ἡ ὀλότης τοῦ σκύλου,
ὁποῦ ἔχει εἰς μέγα θέλημα καὶ εἰς τὸν ὀρισμὸν του,
ὅταν ὀρίζη, ὅλοι εὐθὺς διὰ νὰ καβαλλικεύσουν, 780
εἰς ἓνα μῆναν σύντομα ὅλοι νὰ μαδευτοῦσιν
μέσα στὴν Ἀδριανούπολιν ἔμπροσθεν εἰς τὸν ἀυθέντην,
νὰ ἔνι εἰς ὑποταγὴν, νὰ ποίσουν¹⁶³ ὅ,τι ὀρίση,
ὅλοι νὰ ἀποθάνουσι διὰ τὸν Μαχουμέτην¹⁶⁴,
καὶ διὰ τὸν ἀυθέντην των ὅλοι νὰ αἰματωθοῦσιν. 785
Ἐμάθετε τὴν δύναμιν, ἀυθέντες μεγιστάνοι,
ἴδετε τὴν ὑποταγὴν ὁποῦ ἔχουσιν οἱ Τοῦρκοι,
ὁποῦ ἔχουν εἰς τὴν πίστιν των καὶ εἰς τὸν ἀμηράν των·
δι' ὑποταγὴν τὴν φοβερὰν θάνατον οὐ ψηφοῦσι,
καὶ ἂν σκοτώσουν Χριστιανοὺς, ἀγιάζουσιν, ὡς λέγουν, 790
καὶ ἂν τοὺς σκοτώσουν, πάλιν δὲ εὐρίσκονται ν' ἀγιάζουν,
κι οὐδὲν ψηφοῦν τὸν θάνατον μὰ τρέχουν ν' ἀποθάνουν.
Βλέπετε τοὺς ἀσεβεῖς τὶ δασκαλιὰν¹⁶⁵ κρατοῦσιν·
ὁ Μάμεθ ὁ διάβολος ἐκεῖνος τοὺς διδάσκει.
Λοιπὸν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ τὸν νόμον 795
καὶ τὰ ὀρίζουν¹⁶⁶ ἃ κάμωμεν¹⁶⁷, τὰ λέγουν οἱ πατέρες,
καὶ προσευχῆς καὶ λιτανειῆς, νηστεῖες, ἀγρυπνίες,
νὰ πᾶμεν μὲ ταπεινώσιν ζητῶντα τὸν Χριστὸν μας,
τὴν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἔπειτα καὶ τὴν νίκην.
Καὶ ὅλοι νὰ συγκλίνωμεν στὸν ἅγιον τὸν πάπαν, 800
ὡς εἶναι εἰς ὅλους κεφαλὴ χωρὶς ἀντιλογίας¹⁶⁸,
τινάς ὀπίσω μὴ συρτῆ ἀπὸ τὸν ὀρισμὸν του·
ἢ ἓνα ὁποῖον ἔκλεξετε νὰ ἔνι ὡς κεφάλιν,
καὶ μέλη πάλι οἱ ἕτεροι, ὡς ἓν σῶμα ὅλοι·
νὰ δράμωμεν μετὰ χαρᾶς διὰ τὴν Χριστιανοσύνην, 805
ὁποῦ ἔνεν ὑποκάτω του τοῦ ἀσεβῆ τοῦ σκύλου,

¹⁶³ ποίσουν = ποιήσουν, κάνουν.

¹⁶⁴ Μαχουμέτην = Μωάμεθ.

¹⁶⁵ δασκαλιὰν = διδασκαλία.

¹⁶⁶ τὰ ὀρίζουν = αὐτὰ τα οποία ὀρίζουν.

¹⁶⁷ ἃ κάμωμεν = νὰ κάνουμε

¹⁶⁸ Το Χφ ἔχει «ἀναλογίας». Προτιμήθηκε ἡ διόρθωση τῆς ἐκδόσεως Wagner

νὰ τοὺς ἐλευθερώσετε, ὡς Μωϋσῆς Ἑβραίους,
 κι αὐθέντες του νὰ γίνεσθε εἰς τόπους τῶν Ῥωμαίων.
 Καὶ ὅταν τὸ ἐξορθώσετε¹⁶⁹ καὶ ἐβγῆκεν ὁ σκύλος,
 καὶ μετὰ ταῦτα ἐλάβετε τὸ νῆκος καὶ τὰ σκῦλα, 810
 νὰ θυμηθῆτε δὲ κάμῃ ὁποῦ ἴγραψα τοιαῦτα,
 ὁποῦ ἴποικα τὸ ποίημα τῆς ταπεινῆς τῆς πόλης,
 μὲ θρηνησμὸν καὶ δάκρυα ἔβαλα τὸ μελάνι,
 καὶ μετ' ἀναστενάγματα ἐκράτουν τὸ κονδύλιον.
 Τοῦτο θαρόρῳ το εἰς τὸν Θεὸν νὰ μὴν ἐξεψυχῆσω 815
 καὶ οὐ μὴν ἴδω θάνατον ἕως οὔ ἴδω τὴν Πόλιν
 μὲ φλάμπουρα Χριστιανικὰ γύρου γύρου τριγύρου
 κι εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησιὰν τῆς Ῥώμης τὰ σημάδια.
 καὶ τοῦτο εἶμαι θαρρόρετὸς μὲ τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν
 νὰ ἐβγάλετε τοὺς ἀσεβεῖς, νὰ παύσουν πολλῶν οἱ πόνοι. 820

A.9 Αποστροφή στον Νεκρό Αυτοκράτορα. Η Αρχή του Θρύλου για τον «Εξαφανισμένο / Μαρμαρωμένο Βασιλιά» και συμπέρασμα για τα αίτια της πτώσης του Βυζαντίου (821-836)

Ὡ βασιλεῦ καὶ νὰ ἴχες ζῆν καὶ μὴ ἴχες ἀποθάνειν·
 ποῦ εἶν' οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ τοῦ παλατιοῦ τῆς πόλης,
 καὶ ποῦ ὁ αὐτοκράτορας βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων;
 Ὡ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, Δράγαζη τὸ ἴπινόμιν¹⁷⁰,
 εἶπέ μοι ποῦ εὐρίσκεσαι; Ἐχάθης; Ἐκρυβήθης¹⁷¹; 825
 Ζῆς, ἦ καὶ ἀπέθανες ἐπάνω στὸ σπαθί σου;
 Ὅτι ὁ σκύλος, ἀμηρᾶς, ὁ Μαχουμέτ, ὁ κράτωρ,
 ὁποῦ αὐθέντευσεν λοιπὸν τὴν ἄτυχον τὴν Πόλιν,
 πολλὰ γὰρ ἐψηλάφησε τὰ κομμένα κεφάλια,
 καὶ τὰ κορμιὰ ἐδιέγερνεν (λέγω) τὰ κεκομμένα, 830

¹⁶⁹ ἐξορθώσετε =κατορθώσετε.

¹⁷⁰ ἴπινόμιν =επώνυμο

¹⁷¹ Ἐκρυβήθης =κρύφτηκες.

τὸ γύρευεν, οὐδὲν ἤϊρε· οὐκ οἶδα τίς ἡ χρεία·
νεκρὸν σῶμα, λέγω, τὸ σὸν τί τό 'θελεν ὁ σκύλος,
ἦ τὴν τιμίαν κεφαλὴν, Αὐθέντα, τὴν ἰδικὴν σου.
Τριὰ πράγματα ἐχάλασαν τὴν Ῥωμανίαν ὄλην·
ὁ φθόνος, ἡ φιλαργυρία, καὶ ἡ κενὴ ἐλπίδα.
καὶ τοῦτο ἔνι ἀληθινόν, κανεὶς μὴ τὸ ἀπιστήση.

835

A.10 Ο Στόχος του Ποιήματος: Νέες Προειδοποιήσεις - Εκκλήσεις στους Δυτικούς και Ιδίως στους Βενετούς, Σχέδια Αντιτουρκικής Δράσης, Αίτια και Αφορμές της Συγγραφής· Κρυπτογραφική αναφορά στο Ὄνομα του Ποιητή (837-1045)

Τὸ ποίημα, ὁποῦ γραψα, ὅλοι νὰ τὸ ποθεῖτε
καὶ νὰ τὸ μεταγράφετε, πολλὰ νὰ τ' ἀγαπᾶτε,
κι ὅσοι τὸ μεταγράφετε, νὰ γράφετε ὡς ἔνι·
μὴ ἐβγάλλετε, μὴ βάλλετε ἀπ' ἐκεῖνον τὸ ἐγράφη.
κι ὅπου τὸ κάμει, ἄς βλέπη το τὸ κριμα μὴ κερδήση,
ὅτι καὶ κόπον ἔβαλα ἐγὼ νὰ τὸ συνθέσω.

840

Διὰ τοῦτο σᾶς παρακαλῶ νὰ γράφετε σὰν εἶναι,
καὶ πλέον νὰ μὴ γράψετε διὰ τὴν ἀμαρτίαν.
Ἄς ἔλθω εἰς τελείωσιν τοῦ πονεμένου λόγου·
τὸν Τοῦρκον ἂν ἀφήκετε τὴν Πόλιν νὰ κρατήση,
θέλει πάλιν τὸ θηριὸν καὶ θέλει δυναμώσει,
καὶ θέλει καταπιεῖ πολλοὺς ὁ σκύλλος ὡσὰν δράκος.

845

Λοιπὸν, πανυψηλώτατοι ἀυθέντες μου ῥηγάδες,
ἀγάπην ὅλοι κάμετε νὰ πᾶτε στοὺς ἐχθροὺς σας,
ἀγάπην θέλει ὁ Θεὸς κι ὅπου ἀγάπην ἔχει,
ἓνα δεσμὸν μὲ τὸν Θεὸν γίνεται οὕτως πέλλει,
καὶ ὁ Θεὸς τὸν βοηθᾷ 'ς πᾶσαν δουλειὰν καὶ χρῆσιν.

850

Πάπαν τὸν ἀγιώτατον νὰ ἔνεν εἰς τὸ πλευρόν σας,
καὶ τὸν σταυρὸν σηκώσετε σημάδι στ' ἄρματά σας,
νὰ ἔνεν ἐμπρὸς κι ὀπίσω σας βοήθεια στὰ κορμιά σας.

855

Νὰ βγάλλετε τοὺς ἀσεβεῖς ἀπὸ τὰ σωτικά σας,
 μέσα ἀπὸ τὰ σπήτια σας καὶ ἀπὸ τὰ γονικά σας,
 νὰ χαίρεσθε, ν' ἀγάλλεσθε μέσα'ς τὰ ἰδικά σας.
 Καὶ ν' ἀπολησμονήσετε ταῖς θλίψεις καὶ ταῖς μάχες, 860
 καὶ νὰ γενῆ ἀνάκλησις¹⁷² τοῖς Χριστιανοῖς τῆς Δύσης,
 καὶ νὰ δοξάζεται Χριστὸς, ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.
 Καὶ οἱ ἀσεβεῖς νὰ σφάζονται καὶ νὰ ἔχουν πόνον μέγα.
 Παντάπαν νὰ ξεριζωθοῦν ἀπὸ τὴν Ῥωμανίαν,
 μοῖραν νὰ κόψη τὸ σπαθίν, μοῖραν νὰ διωχθοῦσιν, 865
 νὰ πᾶσιν ἀπεκεῖ ποῦ ἦλθαν ἕως Μονοδενδρίου,
 καθὰ καὶ τὸ μελλούμενον οὕτως μέλλει νὰ πάθουν.
 Ἄς ἔλθω εἰς τελείωσιν τὸν λόγον νὰ πληρώσω,
 μὴ ξεψυχήσω ἀποδᾶ πριχοῦ τὸ ξεπληρώσω.
 Καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς φρόνιμους λέγω τοὺς Βενετζιάνους, 870
 ὀλίγα λόγια καὶ καλὰ θέλω δι' αὐτοὺς νὰ εἶπω.
 Ὡ Βενετία φουμιστὴ, μυριοχαριτωμένη,
 τὴν ἀύθεντιάν σου τὴν καλὴν ὁ Θεὸς νὰ τὴν στερεώνῃ,
 καὶ τοὺς ἐχθροὺς σου στὸν λαίμον τὸν πόδα σου νὰ θέτῃς.
 Ὡ Βενετζιάνοι φρόνιμοι, πρακταῖοι¹⁷³ κι ἐπιδέξιοι, 875
 ἦλθε καιρὸς ἐσίμωσε, νὰ δείξετε τὴν γνῶσιν,
 ἦν ἔχετε ἐκ φύσεως, ὅποῦ Θεὸς σᾶς ἐδῶκεν.
 Ἦλθε καιρὸς ἂν βούλεσθε νὰ δείξετε τὴν γνῶσιν
 καὶ τὸ τολμηροκάρδιον καὶ τὴν χρυσὴν τὴν βρύσιν
 νὰ τρέξῃ νὰ ποτίζετε στρατιῶτες ἀνδρειωμένους, 880
 νὰ δώσετε, νὰ πάρετε κεφαλαιωμένον¹⁷⁴ τόπον
 μὲ τὸ σπαθίν, μὲ τ' ἄρματα καὶ μὲ τὴ φρονημάδαν.
 Καὶ κόσμον νὰ κερδήσετε, πολλὰ ν' ἀναπαυθῆτε
 μὲ τὴν χαρὰν μὲ τὴν τιμὴν, μετὰ μεγάλης δόξης,
 καὶ νὰ κοιμάσθ' ἀμέριμνα, τινὰν νὰ μὴ φοβεῖσθε. 885
 Ταῖς μάχες τοῦ σκυλότουρκου νὰ ταῖς ἐλυτρωθῆτε,
 καὶ νὰ ἔχετε εὐχαριστιαῖς ἀπὸ τὸν κόσμον ὅλον,
 καὶ ἄφεςιν ἁμαρτιῶν, συγχώριον ἀφ' τὸν Κύριον.

¹⁷² ἀνάκλησις = παράκλησις, ανακούφιση, αναψυχή.

¹⁷³ πρακταῖοι = δραστήριοι.

¹⁷⁴ κεφαλαιωμένος = δυνατός. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 466, 657, 918, 994.

Καὶ τοῦτο ἔνι ἀληθές, καὶ ἂν ἐσεῖς ἀυθένταις
 μὲ προθυμίαν δυνατὴν καὶ νὰ ἔχετε ἀγάπην, 890
 ἐμβῆτε εἰς τὸν πόλεμον μ' ὄλην τὴν καλὴν Ἰταλίαν.
 τὸν Τοῦρκον ξεριζώνετε σύρριζον ἐκ τὴν Δύσιν.
 Μόνον νὰ βάλλετε βουλὴν καλὴν νὰ βουλευθῆτε.
 Θαρρῶ εἰς τὸν Πανάγαθον, ἀποτυχιὰν νὰ μὴ ἔνι,
 νὰ βγάλετε τοὺς ἀσεβεῖς ἀπέσω¹⁷⁵ ἀπὸ τὴν Πόλιν. 895
 Ὅλον κρέμεται εἰς ἐσᾶς, παντοῦ νὰ πᾶ ἡ βουλή σας,
 καὶ νὰ τὴν συναποίσετε¹⁷⁶ εἰς ὄλην Χριστιανότητα·
 ἢ συμβουλή σας ἢ καλὴ καὶ συγκρότησίς σας.
 Νὰ κάμη πλάτες καὶ πτερὰ εἰς ὄλους τοὺς ἀυθέντας,
 καὶ νὰ παρακινήσετε στρατάρχας καὶ κρατάρχας¹⁷⁷, 900
 κι ὁμοφωνία, ὁμόνοιαν νὰ ἔχουσιν οἱ πάντες.
 Ὁ Τοῦρκος πάντα ἔξυπνος ἔνι καὶ οὐ κοιμᾶται,
 πάντα πεινᾷ, πάντα διψᾷ, ποτὲ οὐδὲν χορταίνει
 νὰ τρώγη σάρκες Χριστιανῶν καὶ νὰ ρουφᾷ καὶ τ' αἷμα.
 Κ' οἱ Χριστιανοὶ νὰ μάχονται ὁ ῥῆγας μὲ τὸν ῥῆγαν. 905
 Καὶ τί ἔνι τούτη ἡ ὀργὴ καὶ τοῦ Θεοῦ κατάρρα,
 νὰ τοὺς θωροῦν οἱ ἀσεβεῖς, νὰ ὑβρίζουν, νὰ γελοῦσιν;
 Ἦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, κακὸν ριζικὸν ὁποῦ ἔχες.
 Ἀπὴν¹⁷⁸ ἡ Πόλις χάθηκε, ὁ κόσμος ἄς προσέχη.
 Ἦ Βενετζιάνοι πονηροί, μὲ τὴν πολλὴν σας γνῶσιν, 910
 βλέπω ὁ Θεὸς σᾶς βοηθᾷ μὲ τὴν δεξιὰ του χεῖρα,
 ὅτι κλειψιαῖς δὲν θέλετε, ἀρπαγαῖς ἀδικίας,
 ἀγάπην πάντα θέλετε μὲ ἐχθροὺς καὶ μὲ φίλους,
 ἀμάχη δὲ μὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ μὲ τοὺς ἀλλοφύλους¹⁷⁹.
 Πιάστε το δυναμώτερον, βλέπετε τὸ θηρίον, 915
 τὸ ἄγριον κι ἀνήμερον, τὸν σκύλον τὸν λυσσιάρην,
 τὸν λύκον τὸν ἀχόρταγον ἐξεσπηλαιώσατε¹⁸⁰ τον·
 τότε νὰ κεφαλαιώσατε¹⁸¹ καὶ νὰ ἀναπαυθῆτε,

¹⁷⁵ ἀπέσω = Μέσα. (αντίθετο του «απέξω»).

¹⁷⁶ συναποίσετε = συναποιήσετε, νὰ κάνετε ὅλοι μαζί.

¹⁷⁷ κρατάρχας = ηγεμόνες, ἀρχηγοὶ κρατῶν.

¹⁷⁸ Ἀπὴν = ἀπὸ τότε που. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 519, 612.

¹⁷⁹ ἀλλοφύλους = ἀλλόθρησκος στη ροδιακὴ διάλεκτο (Παπαχριστοδούλου 1986: 50).

¹⁸⁰ ἐξεσπηλαιώσατε = βγάλτε τον ἀπὸ τὴν σπηλιά.

καὶ νὰ δοξάσετε Θεὸν καὶ τὴν Ἁγίαν Τριάδα.
 Ὁ Μέγας Παντοκράτορας νὰ σᾶς ἐδιορθώσῃ 920
 καὶ μέσον σᾶς εἰς τὴν βουλήν νὰ ἔνεν διὰ πάντα.
 Τοῦτο γράφω νὰ γενῆ, Χριστέ μου, ἐπάκουσόν μου.
 Αὐθέντες, μὴ ἀργήσετε, ὅλοι σας σηκωθῆτε,
 τοὺς ἀσεβεῖς ἐβγάλλετε ἀπέσω¹⁸² ἀπὸ τὴν Πόλιν,
 ἀμμὴ¹⁸³ νὰ συγκροτήσετε¹⁸⁴ κι ἐσεῖς νὰ ἦσθε πρῶτοι, 925
 νὰ ποίσετε¹⁸⁵ νὰ σώσετε εἰς ὄλους τοὺς ρηγάδες,
 καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάσετε ὅλοι νὰ ἴθουσιν εἰς ἕνα.
 Τίνας οὐκ ἐσαλεύεται¹⁸⁶ ἀπ' ὄλους τοὺς αὐθέντας;
 Διατὶ ἔχετε στὴν θάλασσαν τριήρεις καὶ καράβια,
 καὶ μέσον δύο τετινῶν¹⁸⁷, τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης, 930
 δύνασθε εἰς τὸ γίνεσθαι νικηταὶ τοῦ τυράννου.
 Ὅμως παρακαλῶ σας το, ἀπὸ σᾶς καὶ ἀφ' ὄλους
 στὸ νὰ μὲ συμπαθήσετε ἃ ἔγραψα καὶ εἶπον.
 Ὡ Κωνσταντῖνε Δράγαζη, κακὴν τύχην ὀποῦ ἔχες.
 Ἀφίνω τὴν διήγησιν καὶ θρηνισμὸν ¹⁸⁸τῆς πόλης, 935
 μὴ ξεψυχῆσω πάραυτα πριχοῦ¹⁸⁹ ἐξητελεύσω,
 καὶ θέλω νὰ γινώσκετε τὰ ἤκουσα νὰ λέξω.
 Νὰ ποῦμεν διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ὀποῦ ἔνεν εἰς Τουρκίαν·
 καθὼς ἐδιατάχθηκα, οὕτως τὰ ἀναγγέλλω,
 νὰ ξεύρετε ἀληθινὰ, ὅτι στὴν Δύσιν ὄλην, 940
 ὀποῦ ὀρίζει ὁ ἀσεβὴς τῶν Χριστιανῶν ὁ διώκτης,
 ἀγροίκησα πολλὰς φοραῖς ἀπὸ τοὺς χαρατζάρους,
 ὅτι ὀρίζει ὁ ἄπιστος Χριστιανοὺς Ὁρθοδόξους,
 σπήτια μὲ ταῖς φαμηλίαις ἐπτακοσίαις χιλιάδες.
 Καὶ τοῦτο ἐν φανερόν με πάσης ἀκριβείας, 945
 ὡς οἶδα καὶ κατέμαθα ὑπὸ πιστῶν ἀνθρώπων.

¹⁸¹ κεφαλαιώσετε= δυναμώσετε. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 466, 657, 881, 994.

¹⁸² ἀπέσω =Μέσα. (αντίθετο τοῦ «ἀπέξω»).

¹⁸³ Ἀμμὴ =Αλλά. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 326, 441, 455, 571, 646, 672, 704, 733, 997, 1037.

¹⁸⁴ συγκροτήσετε = συμφωνήσετε.

¹⁸⁵ ποίσετε=ποιήσετε, κάνετε.

¹⁸⁶ ἐσαλεύεται = σαλεύεται, κινεῖται.

¹⁸⁷ τετινῶν =τέτοιων.

¹⁸⁸ θρηνισμὸν =θρήνο.

¹⁸⁹ πριχοῦ =πριν.

Λοιπὸν αὐτοῖ οἱ Χριστιανοὶ ἀκαρτεροῦν νὰ δοῦσιν
σημάδι μέγα φλάμπουρον, τὸν Σταυρὸν τοῦ Κυρίου,
 καὶ τότε νὰ συγκλίνουσιν οἱ ἔσω μὲ τοὺς ἔξω,
 νὰ γίνει μοῦρτος μοχθηρὸς, ὡς οἱ πολλοὶ τὸ λέγουν. 950

Μόνον νὰ δοῦσιν Χριστιανοὺς ἀυθέντας εἰς τὸν κάμπον,
 ὡς τὸ προεῖπα, μὲ σταυρὸν, μὲ τάξιν τοῦ πολέμου,
 ὡσὰν τυχαίνει τάξις δὲ, καὶ μὲ πολλῆς ἰσχύος,
 ὅλοι στὴν ὥραν προσκυνοῦν οἱ Χριστιανοὶ τῆς Δύσης.
 Ἄν θέλετε νὰ ἴβγάλετε τὸ Τοῦρκον ἀφ' τὴν Δύσιν, 955
 τὸν πρῶτον τῶν Χριστιανῶν ποίσετε¹⁹⁰ ἀρχηγόν σας,
 καὶ νὰ ὁμοφωνήσουσιν αἱ γλῶσσαι¹⁹¹ τῶν Λατίνων.
 τὸν πάπαν δὲ τὸν ἅγιον νὰ στήσετε κεφάλι,
 καὶ τὸν σταυρὸν νὰ βάλλετε σημάδι στὰ ἄρματά σας,
 ἀγαπημένα σπλαγχνικὰ ὅλοι νὰ ἴσθε τὸ ἕνα· 960
 ὁμόφωνοι, ὁμόψυχοι, ὁμόφυλοι οἱ πάντες,
 τὴν Δύσιν ὅλη ἔχετε σὰν ζῶσμα ἰδικὸν σας.
 τοῦτο σᾶς λέγω ἀληθινὰ, πιστεύσατε τὸν λόγον,
 ὅτι τοῦ νὰ περάσετε τὸν Ντούναβιν ἐδώθεν,
 τῆς Δύσης οἱ Χριστιανοὶ εἰς μὴν νὰ προσκυνήσουν. 965
 Τοῦτο σᾶς λέγω ἀυθέντες μου, ἀλλοῦ μὴ πέση ὁ νοῦς σας,
 τὸ πέραμά σας νὰ γενῆ μέσον τοῦ μεταπώρου¹⁹²,
 νὰ ἴλθετε τὸν Νοέμβριον, περάσετε τὰ Σκόπια,
 ἔχετε δὲ καὶ Καστοριὰν καὶ ὅλην τὴν Ἀχρίδα,
 ἔχετε δὲ τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ἀρβανιτίαν, 970
 οἱ Βλάχοι οἱ ἀνδρικότατοι μετὰ Μποσνίων κι ἄλλων.
 Ἡ Σαλονίκη πάραυτα ἐν προσκυνουμένη,
 αἱ Σέρβραις, τὸ Δεμότυχον, ἡ Βέργια καὶ τὰ Σέρβια,
 τὸ νὰ ἰδοῦσι τὸν σταυρὸν, ὅλα σᾶς προσκυνοῦσι:
 τοῦ Στῆγι ὁ τόπος πάραυτα, ὁ Γρεβενὸς στὴν ὥραν, 975
 νὰ προσκυνήσουν τὸν σταυρὸν χωρὶς τινὸς ἐμπόδου,
 τὰ Τρίκκαλα μὲ τὴν Βλαχιάν, Λάρισσος καὶ Φανάρι,

¹⁹⁰ ποίσετε=ποιήσετε, κάνετε.

¹⁹¹ γλῶσσαι = τα ἔθνη της Δυτικής Ευρώπης. Το τάγμα των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννου της Ρόδου ονόμαζε τις διάφορες εθνικές ομάδες που το αποτελούσαν «γλώσσες».

¹⁹² μεταπώρου =φθινοπώρου

τὰ Φέρσαλα, ὁ Δομοκὸς, Ζητοῦνι, Λεβαδία,
 τὸ νὰ ἰδοῦσι τὸν σταυρὸν, ὅλα σᾶς προσκυνοῦσι·
 Ἑλλάδα, Πάτρα, Ἄγραφα, Βελούχιν τὸ πρωτόλιο, 980
 Ἀθῆνα, Θῆβα Μέγαρα, Σάλωνα τ' ἄλλα ὅλα·
 Ἄρτα καὶ τὰ Γιάννινα, ὅλον τὸ Δεσποτάτον,
 τὴν ὥραν ἔνι στὸν σταυρὸν τὰ χέρια των δεμένα.
 Ἥξεύρετε, ἀυθέντες μου, ταῖς χῶρες ὅπου εἶπα,
 ὅλες ταῖς εἶδα, ἐπάτησα πεζὸς καὶ καβαλλάρης. 985
 Διὰ τοῦτο τοὺς ἐσύνθεσα μὲ θρῆνον διὰ στίχου,
 διὰ τοῦτο κάγῳ ἔγραψα ταῦτα καὶ ἀνεκέπασά¹⁹³ τα,
 νὰ τὰ διαβάσῃ ὅπου ἔχει νοῦν καὶ νὰ μετρᾷ τὰ πάντα.
 Βλέπετε, εἰς πόσον τρομασμὸν¹⁹⁴ στέκει ἡ Χριστιανότης·
 τοῦτο δὲ ἐνθυμίζω σας, ἀυθέντες μεγιστᾶνοι, 990
 ποσῶς μηδὲν θελήσετε νὰ ποίσετε¹⁹⁵ ἄλλον δρόμον,
 διατὶ ἔνεν ὅλοι Χριστιανοὶ ὁ κόσμος ὅπου γράφω,
 ἔνι καὶ οἱ τόποι θροφανοὶ¹⁹⁶ ἀπὸ ζωὴν μεγάλην·
 ποιῶντα θέλετ' εὐρεθῆ οὔτως κεφαλαιωμένοι¹⁹⁷.
 Ὡ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, κακὴν τύχην ὅπου ἔχεις. 995
 Ὁ Θεὸς τὸ ξεύρει, ἀυθέντες μου, δὲν τό ἔχα εἰς τὸν νοῦν μου,
 ἀμμη¹⁹⁸ διὰ τὸ πολλὸν κακὸν τῆς πόλης ἐκινήθην,
 νὰ ποίσω¹⁹⁹ τίποτας μικρὸν λόγον καὶ μοιριολόγιν²⁰⁰,
 νὰ τὸ διαβάζω, νὰ θρηνῶ, νὰ κλαίω νὰ βρουχοῦμαι,
 καὶ μὲ ὁ νοῦς ἐσέβασεν²⁰¹ εἰς βυθισμὸν τοῦ λόγου, 1000
 ποτὲ οὐκ ἠδυνήθηκα νὰ τὸν ἐξανασπάσω,
 ὡς ὅταν ἐτελείωνα μιὰν λέξιν τε καὶ ἄλλην,
 καὶ ἄλλες ἀνηβαίνασιν εἰς τὸν ἐγκέφαλόν μου,
 ἕψηλές πολλὰς διαλλεκτικὲς²⁰² νὰ τρέχουν διὰ στίχου·

¹⁹³ ἀνεκέπασά = ἀποκέλυψα.

¹⁹⁴ τρομασμὸν = φόβος.

¹⁹⁵ ποίσετε = ποιήσετε, κάνετε.

¹⁹⁶ θροφανοὶ = εὐφοροί.

¹⁹⁷ κεφαλαιωμένος = δυνατός. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 466, 657, 881, 918.

¹⁹⁸ Ἀμμη = Ἀλλά. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 326, 441, 455, 571, 646, 672, 704, 733, 925, 1037.

¹⁹⁹ ποίσω = ποιήσω, κάνω.

²⁰⁰ μοιριολόγιν = μοιρολόι.

²⁰¹ ἐσέβασεν = ἔβαλε.

²⁰² διαλλεκτικὲς = διαλογικὲς.

ὁμως εὐχαριστῶ τὸν Κύριον, τὸν Ποιητὴν καὶ Πλάστην, 1005
 ὅπου τὸν νοῦν μου ἔσωσεν νὰ γράψω τὰ τοιαῦτα.
 Λοιπὸν παρακαλῶ σας το καὶ συμβουλεύω σας το.
 ὅλοι σας μεταγράψατε τὸ ποίημά μου τοῦτο
 καὶ νὰ τὸ ἀποστείλετε εἰς τῆς Φραγκιᾶς τὰ μέρη,
 εἰς χεῖράς τε τῶν ἀύθεντῶν, ῥηγάδων, ἀύθεντάδων· 1010
 διατὶ θαρρῶ εἰς τὸν Θεὸν νὰ ἔνεν διὰ τὸ συμφέρον,
 διὰ καλὸν τῶν Χριστιανῶν μικρῶν τε καὶ μεγάλων.
 Ὡ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, τὶ νὰ ἔνεν ἀπὸ σένα;
λέγουσι ὅτι ἀπέθανες ἐπάνω στὸ σπαθὶν σου,
 ἤκουσα πάλιν νὰ λέγουσι καὶ εἶσαι κεκρυμμένος 1015
 ὑπὸ χειρὸς τε πανσθενοῦς δεξιᾶς τῆς τοῦ Κυρίου.
 μακάρι νὰ ᾿σαι ζωντανὸς, σὰν εἶσαι ἀποθαμένος.
 Τώρα σκεπάζω τ' ὄνομα καὶ κρύβω τ' ὄνομά μου,
 νὰ μὴν τὸ ξεύρουν οἱ πολλοὶ τίς ὁ τοιαῦτα γράψας.
 Ἄλλ ὁμως νὰ γινώσκετε, ἐλαίαν ἔχει μαύραν²⁰³, 1020
 ὁποῦ ᾿γραψε τὸ ποίημα, εἰς δεξιὸν μικρὸν δακτύλιν,
 καὶ εἰς τὴν χέραν τὴν ζερβὴν ἄλλην ἐλαίαν πάλιν,
 ἰσόσταθμα, ἰσόμετρα, στὴν μέσην τῆς παλάμης·
 αὐτὰ τὰ δυὸ σημάδια ἔχει στὰ δυὸ του χέρια.
 Τ' ὄνομά μ' οὐ γράφω το διὰ τίποτις ποῦ ξεύρω. 1025
 Λοιπὸν παρακαλέσατε νὰ ᾿δῶ τὴν σωτηριάν μου,
 μὲ τὴν τιμὴν μου διὰ νὰ ζῶ, νὰ ᾿δῶ καὶ τὴν ὑγειάν μου.
 Δὲν ἔχω πλέον ἀύθέντες μου, πρὸς τὸ παρὸν νὰ γράφω·
 θλιμμένα, παραπονετικά ἐῶ, ἀφίνω ταῦτα,
 καὶ τέλος κάμνω τὸ λοιπὸν καὶ παύομαι τοῦ λέγειν. 1030
 Ἡ ὕστερος παραγγελιά, ἀύθέντες μου ῥηγάδες,
 ἔνι νὰ κοπιάσετε, νὰ ἐβγάλλετε τὸν Τοῦρκον,
 νὰ τὸν ἐξεριζώσετε ἀπέσω²⁰⁴ ἀπὸ τὴν Πόλιν·
 καὶ ἄμποτε ὁ Κύριος νὰ σᾶς κατευοδώσει.
 δὲν ἔνι τίποτας μικρὸν νὰ τὸ παραθάρρητε²⁰⁵, 1035
 νὰ τὸ ἀπολησμονήσετε, νὰ μὴ τὸ ἀναθυμᾶσθε²⁰⁶.

²⁰³ μαύραν = μαύρη.

²⁰⁴ ἀπέσω = Μέσα. (αντίθετο του «ἀπέξω»).

²⁰⁵ παραθάρρητε = παραβλέπετε.

ἀμμή²⁰⁷ ἐν τόσα δυνατόν, ὅτι οὐδὲν τυχαίνει
ἀπὸ τὸν νοῦν σας νὰ ἐβγῆ οὐ ἕμεραν οὐδὲ νύκτα,
νὰ μὴ ἔχετε ἀνάπαυσιν ὥστε νὰ ἴδῃτε τέλος.
Καὶ ἄμποτε νὰ ποίσητε²⁰⁸ ἀνδραγαθίας ἔργον,
καὶ νῆκος δώση εἰς ὑμᾶς καὶ ζῶσμα στ' ἄρματά σας
Θεὸς ὁ Παντοδύναμος, ὁ Κύριος τῆς Δόξης,
νὰ πᾶτε, νὰ νικήσετε ὅλους σας τοὺς ἐχθροὺς σας,
νῦν καὶ ἀεὶ καὶ πάντοτε εἰς αἰῶνας αἰώνων.

1040

---

²⁰⁶ ἀναθυμᾶσθε = ξαναθυμᾶσθε. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 365 καὶ 713.

²⁰⁷ Ἀμμή = Ἀλλά. Ὑπάρχει καὶ στους στίχ. 11, 19, 42, 69, 235, 326, 441, 455, 571, 646, 672, 704, 733, 925, 997.

²⁰⁸ ποίσητε=ποιήσητε, κάνετε.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Αγία Γραφή (1995) Αθήνα: εκδ. Αδελφ. Θεολόγων η «ΖΩΗ».

Ευχολόγιον το Μέγα (1992) Αθήνα: εκδ. «ΑΣΤΗΡ».

Ιερατικόν (1998) Αθήνα: εκδ. «Αποστολική Διακονία».

Μηναίον Αυγούστου (1970) Αθήνα: εκδ. «ΦΩΣ Χ.Ε.Ε.Ν.».

Μηναίον Νοεμβρίου (1986) Αθήνα: εκδ. «ΦΩΣ Χ.Ε.Ε.Ν.».

Μηναίον Οκτωβρίου (1987) Αθήνα: εκδ. «ΦΩΣ Χ.Ε.Ε.Ν.».

Μηναίον Σεπτεμβρίου (1986) Αθήνα: εκδ. «ΦΩΣ Χ.Ε.Ε.Ν.».

Μηναίον Φεβρουαρίου (1986) Αθήνα: εκδ. «ΦΩΣ Χ.Ε.Ε.Ν.».

Παρακλητική (1987) Αθήνα: εκδ. «ΦΩΣ Χ.Ε.Ε.Ν.».

Συλλειτουργικόν (1997), Άγιον Όρος: εκδ. Ιερά Μονή Σίμωνος Πέτρας.

Τριώδιον (1989) Αθήνα: εκδ. «ΦΩΣ Χ.Ε.Ε.Ν.».

Πεντηκοστάριον (1988) Αθήνα: εκδ. «ΦΩΣ Χ.Ε.Ε.Ν.».

Ωρολόγιον το Μέγα (1983) Αθήνα: εκδ. «Αποστολική Διακονία».

Χειρόγραφος Κώδικας υπ' αριθμόν 2909 της Εθνικής Βιβλιοθήκης των Παρισίων, φύλλα

41-68, διαθέσιμος και στον ιστότοπο:

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b107231961/f4.image.r=grec%202909>

[Πρόσβαση: 20-06-2019]

Ellisen, A. (1857) *Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur, Dritter Theil*
Leipzig: Verlag von Otto Wigand.

Wagner, W. (επιμ.) (1870) *Medieval Greek Texts*, London-Berlin: Philoogical Society.

Βιβλιογραφία

- Βακαλόπουλος, Α. (1974) «Το Όραμα της Ελευθερίας και οι Λαϊκές Προσδοκίες (χρησμοί, παραδόσεις κλπ.)», στο Βακαλόπουλος Α., Αγγέλου Α., Αλεξίου Σ., κ.ά., Γράμματα Ι: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι΄ Ο Ελληνισμός υπό ξένη κυριαρχία (1453-1669), Τουρκοκρατία, Λατινοκρατία, 249-252. Αθήναι: Εκδοτική Αθηνών.
- Γιακουμάκη, Ε. (1994) Βυζαντινή Ελληνική και Νεοελληνικές Διάλεκτοι. Στο *Νεοελληνική διαλεκτολογία. Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας (Ρόδος 26-30/3/1992)*, 1ος. τόμ., 131-141. Αθήνα: Εταιρεία Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας.
- Δανέζης, Γ. (2001) «Χρονικά, ιστορικά τραγούδια, θρήνοι, μυθολογική ποίηση» στο Γιάννου Τρ., Δανέζης Γ., Κατσαρός Β., Μωϋσειδου Γ., Πέττα Μ., *Αρχαία Ελληνική και Βυζαντινή Φιλολογία*, τ. Γ. Βυζαντινή Περίοδος, 307-316. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κεχαγιόγλου, Γ. (2012) Επίμετρο στο Κριαράς Ε. (επιμ.) *Παλαιότερα κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας 4: Ανακάλημα της Κωνσταντινούπολης*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ..
- Κόλιας, Η. (1979) «Τα Δωδεκάνησα (1204-1522)», στο Αhrweiler-Γλυκατζή Ε. Ανάστος Μ., Βρυώνης Σ., κ.ά., Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Θ΄ Βυζαντινός Ελληνισμός - Μεσοβυζαντινοί και Υστεροβυζαντινοί χρόνοι", (1071 - 1453), 291-301. Αθήναι: Εκδοτική Αθηνών.
- Κοντοσόπουλος, Ν. (2008) *Διάλεκτοι και Ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*, αθήνα: Γρηγόρης.
- [Κοραής, Α.] (1829) ΑΤΑΚΤΑ, *Ήγουν παντοδαπών εις την αρχαίαν και την νέαν Ελληνικήν Γλώσσαν Αυτοσχεδίων Σημειώσεων, και Τινών Άλλων Υπομνημάτων, Αυτοσχέδιος Συναγωγή*, τ. 2, Εν Παρισίοις: Εκ της τυπογραφίας Κ. Εβεράρτου.
- Μανουσάκη, Ε. (2012) Η Ιπποτική περίοδος στη Ρόδο, (22 Μαΐου 2012) Αθήνα: εκδ. Historical Quest, <https://www.historical-quest.com/arxeio/mesaioniki-istoria/309-h-ippotiki-periodos-sti-rodo.html> [Πρόσβαση: 09.11.2019].
- Μανωλέσσου, Ι., Μπασέα-Μπαζεντάκου Χ. (2012) «Τα Διπλά Σύμφωνα στις Νεοελληνικές Διαλέκτους: Σύγχρονη και Διακρονική Προσέγγιση», στο *Selected Papers of the 10th International Conference of Geek Linguistics*. Komotini: Democritus University of Thrace.
- Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1887) *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 5 Αθήνα

: Τυπογραφία Ανέστη Κωνσταντινίδου.

Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1899) *Τα Διδακτικώτερα Πορίσματα της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα: Εταιρεία «ο Ελληνισμός».

Παπαχριστοδούλου, Χρ. Ι. (1986) *Λεξικό των Ροδίτικων Ιδιωμάτων*, Σειρά αυτοτελών εκδόσεων αριθμ. 17, Αθήνα: Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου,.

Πολίτης, Λ. (2004), *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Σάθας, Κ. (1868) *Νεοελληνική Φιλολογία. Βιογραφίαι των εν τοις Γράμμασι Διαλαμψάντων Ελλήνων από της Καταλύσεως της Βυζαντινής Αύτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής Εθνεγερσίας (1453-1821)*, Αθήνα: Τυπογραφία Ανδρέου Κορομηλά.

Χατζηιωάννου, Α. (2014) *Ντοπιολαλιές, Καταγωγές κι Επίθετα της Ρόδου! Ο Αντώνης Χατζηιωάννου, Καταθέτει τις Πληροφορίες που Συγκέντρωσε Μετά Από Χρόνια Έρευνας για το Ποιοι Είμαστε οι Ροδίτες (συνέντευξη στη Ροδούλα Λουλουδάκη)*, <https://www.rodiaiki.gr/article/297709/ntopiolalies-katagwges-ki-epitheta-ths-rodoy> [Πρόσβαση: 26-11-2019]

Χαντζόπουλος Α. (2001) «Επευφημίες και Δοξολογίες στην Πόλη (1856-1933)» στο *Ενδοχώρα* τ. 77 (Νοέμβριος 2001) σελ. 36-46, Αλεξανδρούπολη: Εκδόσεις Περιοδικού Ενδοχώρα

Browning, R. (1991) *Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα*. 2η έκδ. συμπληρωμένη με την προσθήκη δύο άρθρων του συγγραφέα. Μτφρ. Μ. Ν. Κονομή. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.

Henrich, S. G. (1994) Ροδίτικα φωνητικά φαινόμενα σε 3 ποιήματα του Μανόλη Λιμενίτη. Στο *Νεοελληνική διαλεκτολογία. Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας (Ρόδος 26-30/3/1992)*, 1ος. τόμ., 131-141. Αθήνα: Εταιρεία Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας.

Henrich, S. G. (2011) Ποιος έγραψε το αρχικό κείμενο της Παλαιάς και Νέας Διαθήκης (τέλη 15^{ου} αι.) και γιατί χρησιμοποίησε το λατινικό αλφάβητο; Στο *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα): Στο επιμέλεια Δημάδης Κ. (επιμ.) Δ' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών (Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010) Πρακτικά*, 3ος. τόμ., 139-158. Αθήνα: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών. Διαθέσιμο και στο <https://www.eens.org/wordpress/wp->

- content/uploads/2012/05/Identities-in-the-Greek-world-Granada-2010-Congress-Vol_3-2011-isbn_978-960-99699-5-61.pdf [Πρόσβαση: 01.11.2019]
- Henrich, S. G. (επιμ.) (2015) *Παλαιότερα κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας 8: Εμμανουήλ / Μανόλης Λιμενίτης Το Θανατικόν της Ρόδου*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ.
- Mioni, E (1979) *Εισαγωγή στην Ελληνική Παλαιογραφία*. Μτφρ Ν. Μ. Παναγιωτάκη, β' έκδ. με συμπληρώσεις του συγγραφέα και του μεταφραστή. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Runciman, S. (2010) *Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης*, μτφρ. Ν. Νικολούδη, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.
- Panayotopoulou – Doulavera, V. (2006) *Lamenting the Fall or Disguising a Manifesto? The Poem Conquest of Constantinople*, Byzantine Narrative. Papers in honour of Roger Scot Editors: John Burke, Ursula Betka, Penelope Buckley, Kathleen Hay, Roger Scott and Andrew Stephenson. Series: Byzantina Australiensia, Volume. 16, Leiden – Boston: Brill
- Porter, W. (1858), *A History of the Knights of Malta or the Order of the Hospital of St. John of Jerusalem in Two volumes*, vol. I Palestine – Rhodes, London: Longman Brown Green Longmans And Roberts.